

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2024

Bc. Klára Trefilová

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Ženská věznice v Pardubicích z pohledu genderové analýzy v obraze
paměti politických vězenkyň v 50. a 60. letech 20. století

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Klára Trefilová**
Osobní číslo: **H21373**
Studijní program: **N0222A120033 Historie**
Specializace: **Historie – Gender History**
Téma práce: **Ženská věznice v Pardubicích z pohledu genderové analýzy v obraze pamětí politických vězenkyň v 50. a 60. letech 20. století**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Diplomová práce se zaměří na analýzu literárních děl spisovatelek, které byly v 50. a 60. letech uvězněny v ženské věznici v Pardubicích. Téma bude zkoumáno v širokém historickém kontextu. Klíčem pro výběr pramenů bude téma politických vězeňkyň, ženská marginalita v rámci psaní textů, téma nového domova ve vězení, případně rodinný život za zdmi věznice.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Výběr pramenů:

Prameny:

ČERNÁ, Jana. *Tohle je skutečnost (básně, prózy, dopisy)*. Praha: Torst, 2016.

HASMANDOVÁ, Vojtěcha. *Jsem v dlani Boží: dopisy z vězení*. Brno: Cesta, 2013.

PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Tři životy: osudy žen staropražského rodu*. Praha: B. Just, 1998, 430 s. ISBN 80-901841-2-x.

ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha: Orbis, 1991.

VACKOVÁ, Růžena. *Ticho s ozvěnami: dopisy z vězení z let 1952-1967*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994.

VACKOVÁ, Růžena. *Vězeňské přednášky*. Praha: Archiv Univerzity Karlovy, 1999.

ZÁBRANOVÁ, Jiřina a Jaroslav KUBÍČEK. *Ohlédnutí*. Praha: Torst, 1994.

Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **21. března 2022**

Termín odevzdání diplomové práce: **21. března 2023**

---

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

---

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 21. března 2022

PROHLÁŠENÍ AUTORA

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 30.8.2024

Klára Trefilová v.r.

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych tímto poděkovala vedoucí diplomové práce prof. PhDr. Mileně Lenderové, CSc., za pomoc a cenné rady při zpracování této práce, dále mojí rodině, která při mě stála a podporovala mě při psaní této práce.

ANOTACE

Tato diplomová práce se bude zabývat interpretací pramenů politických vězenkyň, které byly v padesátých a šedesátých letech vězněny v ženské věznici v Pardubicích. První část práce se bude věnovat období komunismu v 50. a 60. letech z hlediska politiky, sociálních změn, trestněprávní perzekuce a vězení. Druhá kapitola bude zaměřena na metodu gender history, komparativní metodu a pojem gender. Práce vysvětlí obecně funkci pramenů osobní povahy jako zdroj k historickému bádání. Třetí kapitola bude věnována vybraným politickým vězenkyním s krátkým představením jejich života a díla a dále bude prezentovat jejich zkušenosti z vězení na základě genderové analýzy a metody komparace v období 50. a 60. let 20. století. Práce odpoví na otázku, zda sledované prameny reprodukují, nebo zpochybňují tradiční genderové normy a identity ve vězení.

KLÍČOVÁ SLOVA

komunismus, vězení, politické vězeňkyně, gender, genderová analýza, gender history

TITLE

Everyday life in Pardubice Women's Prison from a gender perspective in the memoirs of female political prisoners in the 1950s and 1960s

ANNOTATION

This thesis will deal with the interpretation of the sources of political prisoners who were imprisoned in the women's prison in Pardubice in the 1950s and 1960s. The first part of the thesis will focus on the period of communism in the 1950s and 1960s in terms of politics, social changes, criminal persecution and imprisonment. The second chapter will focus on the method of gender history, the comparative method and the concept of gender. The thesis will explain in general the function of personal sources as a source for historical research. The third chapter will be devoted to selected women political prisoners with a brief introduce of their life and work and will further present their experiences in prison based on gender analysis and the comparative method in the 1950s and 1960s. The thesis will answer the question of whether the observed sources reproduce or dispute traditional gender norms and identities in prison.

KEY WORDS

communism, prison, politics women prisoners, gender, gender analysis, gender history

OBSAH

ÚVOD.....	10
1 SPOLEČENSKÉ PROMĚNY, TRESTNĚPRÁVNÍ REPREZE A SYSTÉM VĚZENÍ V TOTALITNÍM ČESKOSLOVENSKU 50. A 60. LET	12
1.1 Dvě desetiletí změn: Politika, společnost a ekonomika v Československu (1948– 1968)	12
1.1.1 Amnestie prezidenta	16
1.1.2 Sociální problémy, cenzura a kontrola médií	17
1.1.3 Ekonomické souvislosti	23
1.2 Transformace trestního práva a vězeňského systému v Československu (50. a 60. léta)	25
1.2.1 Trestněprávní pohled na období komunistického režimu 1948–1968.....	25
1.2.2 Vězeňský systém v období 1948–1968 v Československu	29
1.3 Historie Pardubické ženské věznice v průběhu let 1948–1968	39
2 KOMPARATIVNÍ METODA A GENDEROVÁ ANALÝZA JAKO METODOLOGICKÝ PŘÍSTUP	44
2.1 Komparativní metoda	44
2.2 Gender history	45
2.3 Genderová analýza.....	47
2.4 Genderová performativita	49
2.5 Prameny osobní povahy jako zdroj k historickému bádání	53
3 ŽENSKÁ VĚZEŇSKÁ ZKUŠENOST V PARDUBICKÉ VĚZNICI V OBDOBÍ KOMUNISMU 50. A 60. LET	56
3.1 Seznámení s představitelkami: vězenkyně svědomí.....	58
3.1.1 Dagmar Šimková	58
3.1.2 Růžena Vacková	59
3.1.3 Jiřina Zábranová	61
3.1.4 Albína Palkosková-Wisenbergerová.....	63
3.1.5 Vojtěcha Hasmandová	64
3.1.6 Jana Krejcarová-Černá.....	65
3.2 Analýza pramenů	67

3.2.1	Byly jsme tam taky	67
3.2.2	Ticho s ozvěnami: dopisy z vězení z let 1952–1967	68
3.2.3	Ohlédnutí	69
3.2.4	Nebyl to jen sen	70
3.2.5	Jsem v dlani Boží: dopisy z vězení	71
3.2.6	Tohle je skutečnost	72
3.3	Každodennost v Pardubické ženské věznici v 50. letech 20. století.....	74
3.3.1	Zatčení, výkon trestu, cela, práce a strava ve vězení.....	75
3.3.2	Vztahy s ostatními vězeňkyněmi a dozorcí	82
3.3.3	Komunikace s rodinou a vnějším světem	90
3.3.4	Trávení volného času	95
3.3.5	Hygiena, ženské potřeby a nemoci	101
3.4	Každodennost v Pardubické ženské věznici v 60. letech 20. století.....	107
3.4.1	Výkon trestu a vztahy s vězenkyněmi	108
3.4.2	Komunikace s rodinou a vnějším světem	109
3.4.3	Hygiena, ženské potřeby a nemoci	115
3.4.4	Propuštění a adaptace na život po vězení	116
ZÁVĚR		120
RESUMÉ		124
POUŽITÁ LITERATURA		128
SEZNAM PŘÍLOH		134

SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK

ČSR – Československá republika

KSČ – Komunistická strana Československa

SSSR – Sovětský svaz Socialistických republik

ÚV KSČ – Ústřední výbor komunistické strany Československa

SNS – Společenství nezávislých států

VNT – Výchovně nápravný tábor

VÚP – Výzkumný ústav penologický v Praze

SNV ČSR – Sbor Nápravné Výchovy ČSR

ÚV KSS – Ústřední výbor komunistické strany Slovenska

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

VB – Veřejná bezpečnost

StB – Státní bezpečnost

KAN – Klub angažovaných nestraníků

NDR – Německá demokratická republika

ÚVOD

Tato diplomová práce se bude zabývat interpretací pramenů osobní povahy politických vězenkyň, které byly v padesátých a šedesátých letech dvacátého století vězněny v ženské věznici v Pardubicích. V první části práce se budu věnovat období totality v 50. a 60. letech z hlediska politických, sociálních a ekonomických změn. Dále změnám v trestním právu a vězeňském systému. K hlubší analýze těchto soudobých dějin Československa v letech 1948–1968 nám pomůže odborná kniha *Dějiny Koruny české II.*, dále kniha od kolektivu spisovatelů Tomáše Bursíka, Jaroslava Pažouta *Třídní (ne)spravedlnost. Proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Objasnit proměny vězeňského systému v tehdejší Československu nám pomůže kniha *Vězení jako zrcadlo společnosti: nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965–1992 a Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989* od Prokopa Tomka. Stručně charakterizujeme historii Pardubické ženské věznice v padesátých a šedesátých letech.

Druhá kapitola bude zaměřena na metodologii a vědní přístup práce z pohledu genderu, a to za použití metody gender history a komparativní metody. V rámci použití komparativní metody v práci budeme vycházet z knihy Miroslava Hrocha *Hledání souvislostí – Eseje z komparativních dějin Evropy*, kde autor popisuje metodologický postup komparativní metody. Práce se dále zaměří na vysvětlení pojmu gender, tento pojem nám v práci pomůže vymezit kniha Ann Oakley *Gender a společnost* a kapitola o genderu z knihy Lucie Storchové *Koncepty a dějiny*. V kapitole o metodologii se práce dále zaměří na vymezení pojmu genderová performativita, toto téma zpracovala Kateřina Záborská ve své knize *Variace na gender: Poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*, její kapitola o Judith Butler nám pomůže vymezit tento pojem. Mapováním vězeňské každodennosti z pohledu genderové analýzy se snažíme přinést jedinečný pohled na život politických vězenkyň v Pardubické ženské věznici. Postavy politických vězenkyň byly vybírány na základě toho, zda byly současně vězenkyně v Pardubické ženské věznici v padesátých a šedesátých letech odsouzeny z politických důvodů a jejich paměti z vězení byly knižně publikovány.

Třetí kapitola bude věnována vybraným politickým vězenkyním a jejich zkušenostem z vězení z pohledu genderování. Bude stručně představen život a dílo Dagmar Šimkové, Růženy Vackové, Jiřiny Zábranové, Albíny Palkoskové-Wiesenbergerové, Vojtěchy Hasmandové a Jany Krejcarové-Černé. Jejich zkušenosti z Pardubické ženské věznice budou analyzovány na základě použití metody gender history a metody komparace. Budu mezi sebou porovnávat vězeňskou zkušenost 50. a 60 let, jak se formovala z hlediska vězeňského systému

a každodennosti. Třetí část diplomové práce se tak bude specializovat na tzv. ženskou otázku v kontextu vězení a analýzu pramenů osobní povahy z pohledu genderu. Popis vězeňské každodennosti bude rozdělen mezi 50. a 60. léta a dále do zkoumaných skupin jako rodina, vztahy, hygiena nebo propuštění.

Diplomová práce bude odpovědí na otázku, zda sledované prameny osobní povahy reprodukuje, nebo zpochybňují tradiční genderové normy, genderové identity v prostředí vězení a jak se v tomto prostředí sám gender utvářel.

1 SPOLEČENSKÉ PROMĚNY, TRESTNĚPŘÁVNÍ REPRESSE A SYSTÉM VĚZENÍ V TOTALITNÍM ČESKOSLOVENSKU 50. A 60. LET

1.1 Dvě desetiletí změn: Politika, společnost a ekonomika v Československu (1948–1968)

V první části práce vycházím z knihy *Dějiny země Koruny české II.* od Petra Čorneje, internetových zdrojů a knihy o *Krizi komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století od* autora Jiřího Pernese, ta se zaměřuje na počátky komunistické strany a krize totalitního režimu 50. a 60. let 20. století.

Mezi československými politiky se v roce 1947 nenašel ani jeden, který by se rozhodl polemizovat se Sovětským svazem, který rozhodl, že se Československo nebude účastnit Marshallova plánu. Vlivem přijetí sovětské diktatury se železná opona stáhla nad východní a západní Evropou, tato pomyslná opona rozdělila Evropu na totalitní část a demokratickou. Stalo se tak v srpnu 1947, v souvislosti s odmítnutím přijetí Marshallova plánu. Plán evropské obnovy měl být přijat Kongresem USA a měl zaštitit americkou pomoc s obnovou poválečné Evropy.¹ Tento historický krok byl učiněn bez schválení stranami v parlamentu. Politické napětí v zemi vrcholilo, naděje na vytvoření společné fronty zesílily sjezdem sociálně demokratické strany, kde politici vyjádřili účast na obraně demokracie. Mezitím v komunistické straně panoval neklid. Dne 17. února 1948 se rozhodli představitelé nekomunistických stran podat demisi, pokud nebudou staženy přesuny ve velitelském sboru Bezpečnosti. Nekomunističtí představitelé předpokládali, že se k nim připojí i ministři sociálně demokratičtí, kteří spolupracovali s protikomunistickým blokem, to se však už nestalo. Komunistická strana měla zmobilizovanou Prahu a měla při sobě silného zahraničního spojence. Vztahy se Západem byly narušeny a Československo se v roce 1948 stávalo definitivně součástí Sovětského bloku. Politická krize vyvrcholila 20. února 1948, kdy ministři nekomunistických stran podali demisi na protest proti tomu, že ministr vnitra Václav Nosek, člen komunistické strany, ignoroval vládní rozhodnutí a dosazoval komunistické představitele do klíčových pozic v policii.

---

¹*Marshallův plán.* Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Marshallův_plán. [cit. 2024-08-28].

Vlivem těchto dění podali demisi prezidentovi republiky Petr Zenkl, Hubert Ripka, Jaroslav Stránský, Jan Šrámek a další.² Následně 25. února 1948 pod nátlakem Svazu sovětských socialistických republik prezident Edward Beneš přijal demisi demokratických ministrů ze strachu z občanské války a přistoupil na komunistické požadavky. Vláda byla tvořena komunistickou stranou, která zavedla skrytou diktaturu v zemi pod záminkou vlády národní jednoty.³ Klement Gottwald přebíral post premiéra vlády, díky čemuž mohl v čele Komunistické strany získat většinu národa pro svoji stranu.

Následně byl Klement Gottwald 14. června 1949 zvolen novým prezidentem, současně vstoupila v platnost nová Ústava 9. května, která byla přijata na slavnostním zasedání Ústavodárného Národního shromáždění ve Vladislavském sále na Pražském hradu.⁴ Komunistickým převratem v roce 1948 se naše země stala součástí Sovětského bloku a legální opozice přestala existovat.

S nástupem komunistického režimu v roce 1948 po převzetí moci v únoru 1948 Komunistickou stranou Československa (KSČ) došlo k zavedení totalitního režimu, který potlačoval opozici a kontroloval veškerý politický život v zemi. Během roku 1949 měla Komunistická strana přes dva a půl milionů členů. Strana dbala na to, jak vypadá na veřejnosti, a podporovala svoji propagandu marketingem a nábořem nových členů.

V roce 1953 zemřel Josif Vissarovič Stalin, v Sovětském svazu započal boj o nástupnictví, což mohlo zapříčinit nepokoje a měnovou reformu. Ve více místech na území země probíhaly demonstrace, které byly zrcadlem nesouhlasu s politickou situací v Československu. Od roku 1953 se do čela Sovětského svazu dostal Nikita Chruščov, toto období, hlavně v šedesátých letech, bylo označováno uvolňováním režimu. Byly rehabilitovány mnohé oběti Stalinových čistek, stále však zůstala cenzura a docházelo k porušování lidských práv.

XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu se konal od 14. do 26. února 1956, vystoupil zde politik a státník Nikita Chruščov, který pronesl projev Kult osobnosti a jeho důsledky. Chruščov poodhalil a odsoudil diktátorské praktiky svého předchůdce Stalina. Sjezd

---

² ČORNEJ, Petr. *Dějiny země Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha: Paseka, 1992, s. 262–264.

³ Tamtéž, s. 262–264.

⁴ BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídní (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 26

se tak považuje za bod obratu, jímž stalinismus přestal být oficiální politikou KSSS a potažmo celého sovětského bloku.⁵

Během let 1954 až 1956 bylo zatýkáno mnoho lidí z odbojových skupin nebo bývalých politických stran. Režimu se také nelíbily společenské akce, které se konaly jako sjezd Svazu Československých spisovatelů v dubnu 1956, a studentské majálesy, kde občané projevovaly svůj nesouhlas s komunistickým režimem. Tyto akce vedly k dalšímu represivnímu zásahu komunistické diktatury a ucelení kontroly nad občany.⁶

Rok 1948 je vnímám jako doba přechodu od demokracie k totalitě. Události z roku 1948 vedly k definitivnímu připojení Československa k Sovětskému bloku. Tyto okolnosti tak předznamenaly následný útlak značné části české a slovenské společnosti a stal se příčinou snížení ekonomické stability země a emigrační vlny obyvatelstva.⁷ Nově přijatá ústava byla podepsána dne 11. července 1960, změnila název státu na Československá socialistická republika a zároveň její účinností přestala platit Ústava Československé republiky z května 1948. Ústava realizovala přechod od parlamentarismu k jednotě státní moci, ukončila období lidové demokracie, hlava první zaváděla vedoucí úlohu KSČ.⁸

Vlivem národně politického hnutí Slováků a revizi rozsudků vedených proti politickým vězňům z řad komunistů se změnilo vedení Komunistické strany Slovenska a byl zvolen prvním tajemníkem v roce 1963 Alexandr Dubček.⁹ V roce 1961 vlivem tlaku vedoucího SSSR a Chruščova se začaly odhalovat další zločiny páchané za období Stalina. Pro přezkoumání rozsudků a nedodržování socialistických zákonů byla zřízena komise ÚV KSČ, kterou vedl tajemník Kolderem v letech 1962 až 1963, kterou prosadil Alexandr Dubček. Komise popsala roli Státní bezpečnosti a justice v letech předchozích, věnovala se odsouzeným představitelům KSČ. U většiny z nich rehabilitaci komise prosadila, rovněž i Rudolf Slánský byl posmrtně soudně rehabilitován. Kolderova komise prozkoumané případy z padesátých let označila za vykonstruované a protizákonné. Tento fakt, že závěry komise vedly k očištění perzekuovaných komunistů, se nelíbil Komunistické straně Slovenska a Gustavu Husákovi.¹⁰

---

⁵ *Sjezd KSSS*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/XX._sjezd_KSSS. [cit. 2024-08-28].

⁶ Tamtéž, s.19.

⁷ *Únor 1948*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Únor_1948. [cit. 2024-08-28].

⁸ *Ústava Československé socialistické republiky*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ústava_Československé_socialistické_republiky. [cit. 2024-08-28].

⁹ Tamtéž.

¹⁰ *Kolderova komise*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Kolderova_komise. [cit. 2024-08-28].

V lednu 1968 byl Antonín Novotný degradován z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ. Jeho zástupcem se stal tehdejší první tajemník ÚV KSS Alexander Dubček. Alexander Dubček chtěl pokračovat v liberalizaci režimu, vnesl do Československé politiky zcela odlišnou politickou kulturu. Díky jeho snahám o liberalizaci režimu došlo k politickému uvolnění politického režimu, což následně vedlo k pražskému jaru 1968. Jedna z reforem Dubčekova vedení přinesla úplnou svobodu tisku. Alexander Dubček tak musel čelit kritice ze strany KSČ a ze strany sovětského vedení.¹¹

Po změnách vedení Slovenské KSČ byla ustanovena v roce 1963 barnabitská komise, která prozkoumávala a rehabilitovala slovenské buržoazní nacionalisty. Od Kolderovy komise se lišila tím, že prozkoumávala přečiny proti politickým vězňům již před rokem 1948. Prezident Antonín Novotný měl o této komisi předsudky, obával se možného mocenského vlivu Gustava Husáka, a tak dosadil do skupiny i svoje představitele, ale směřování skupiny se jim nepodařilo zvrátit.¹²

Zneužívání socialistické zákonnosti padesátých let se stalo tématem k řešení v letech šedesátých. Vládnoucí komunistická strana cítila potřebu se odklonit od vlivů Sovětského svazu, modelu vládnutí a hospodářským reformám, tím došlo v zemi k zmírnění stalinistické diktatury. Dalším aktem, který byl hybnou silou v proreformních aktivitách komunistického režimu v Československu, se stal IV. sjezd Svazu československých spisovatelů v červnu 1967, kde se konzultovala situace v zemi i se zahraniční veřejností, upozornilo se na odlišnosti ve vedení komunistické strany. Rovněž v roce 1966 byla násilně potlačena demonstrace vysokoškolských studentů v Praze, která přispěla ke změně vedení ze Československa a urychlila tak veřejnou nespokojenost v rámci společenské krize.¹³

Z noci 20. na 21. srpna 1968 vojska států Varšavské smlouvy v čele s armádou Sovětského svazu vstoupila do Československa, aby zastavila započaté reformy. Většina z nich sice opustila Československo k 16. říjnu 1968, část ale zůstala na území státu jako sovětské jednotky dočasně umístěné na území Československa. Část těchto jednotek opustila zemi v polovině roku 1987, poslední pak až po sametové revoluci v roce 1989.¹⁴ Po roce 1968 bylo

---

¹¹ *Alexander Dubček*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Alexander_Dubček. [cit. 2024-08-28].

¹² ČORNEJ, Petr. Dějiny země Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu. Praha: Paseka, 1992, 276-277.

¹³ BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídní (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 26.

¹⁴ *Pražské jaro*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pražské_jaro. [cit. 2024-08-28].

Československo částečně izolováno od Západu a orientovalo se především na spolupráci se Sovětským svazem a dalšími zeměmi východního bloku.

Další výraznější změnou v komunistické straně byl příchod nového ministra vnitra Josefa Pavla v roce 1968 a zřízení Komise pro zajišťování a posuzování případů nezákonného postupu příslušníků Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravné výchovy, která se měla věnovat šetřením násilí páchaných na politických věznicích.¹⁵ Zneužití pravomocí bezpečnostních složek mělo být prošetřováno způsobem, aby většinu kompetencí převzala Veřejná bezpečnost. Vlivem normalizace a vpádu Sovětských vojsk se změna nedočkala ani prokuratura, kterou prosazoval generální prokurátor a advokát Miloš Čeřovský, ten byl později zbaven své funkce.¹⁶

1.1.1 Amnestie prezidenta

V 50. a 60. letech 20. století v Československu bylo několik amnestií, které vyhlášovali prezidenti republiky. Tyto amnestie byly udělovány v různých politických a společenských kontextech. Amnestie v roce 1953 byla podepsána Antonínem Zápotockým po smrti Klementa Gottwalda, amnestie se vztahovala na politické vězně a byla snahou zmírnit některé důsledky stalinistické politiky. Odhaduje se, že díky této amnestii bylo propuštěno několik tisíc lidí. Druhou vyhlášenou amnestií Antonínem Zápotockým byla v roce 1955 při příležitosti 10. výročí osvobození Československa. Amnestie se týkala některých politických vězňů, ale také lidí odsouzených za běžné trestné činy. Na základě amnestie prezidenta republiky bylo v roce 1955 propuštěno 7227 osob z výkonu trestu. U 1160 odsouzených došlo ke zkrácení trestu.¹⁷ Amnestie se týkala matek s malými dětmi a nemocných, došlo tak k dalším přesunům ve věznicích a změně uskupení nápravného zařízení.

Další velká amnestie byla v roce 1960 při příležitosti 15. výročí osvobození Československa a ustanovení nové Ústavy. Celkem věznice v Československu opustilo 5601 politických vězňů a 1491 kriminálních vězňů. V letech 1962 až 1965 ve věznicích po amnestii zůstalo z původního počtu dvacet čtyři tisíc osob pouze přes tři tisíce osob trestaných

---

¹⁵ *Pražské jaro*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001, s. 27. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pražské_jaro. [cit. 2024-08-28].

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ *Amnestie v letech 1953-1962*. Online. Dostupné z: https://www.totalita.cz/vez/vez_hist_amnestie.php. [cit. 2024-08-28].

z politických důvodů.¹⁸ Po roce 1960 se situace pro politické vězně začala zhoršovat. Bylo to z toho důvodu, že jejich počet se ve věznicích rapidně snížil a také díky upravenému zákonu z roku 1950, podle kterého se do věznic dostávají spíše osoby odsouzené za rozkrádání socialistického vlastnictví a dále dle zákona o příživnictví.¹⁹ Později v roce 1962 Antonín Novotný vydal amnestii, která byla menšího rozsahu než předchozí, ale také se týkala zejména politických vězňů. Byla vyhlášena v rámci dalšího uvolňování režimu v 60. letech, což bylo charakteristické pro období před pražským jarem.

V roce 1968 Ludvík Svoboda vyhlásil amnestii po pražském jaru, která se snažila zmírnit napětí po srpnové okupaci vojsky Varšavské smlouvy. Amnestie se týkala především lidí, kteří byli vězněni za politické delikty.

Politické klima a represivní přístup komunistické strany s sebou nesl i odezvu neoficiálních iniciativ, hlavně neformální občanské iniciativy Charty 77. Spoluzakladatel občanské iniciativy profesor Jan Patočka byl zadržen a následně zemřel. Stal se tak obětí represe komunistického režimu, která byla uskutečněna proti signatářům Charty 77.

Sametová revoluce bylo období politických změn v Československu mezi 17. listopadem a 29. prosincem 1989, které vedly k pádu komunistického režimu a přeměně politického zřízení v oblasti hospodářství plánované ekonomiky na tržní. K podstatnému urychlení změn přispěly rozpad bývalého Východního bloku, ovládaného Sovětským svazem, a narůstající nespokojenost velké většiny obyvatelstva s ekonomickou a politickou situací v zemi.²⁰

1.1.2 Sociální problémy, cenzura a kontrola médií

Dalším krokem k upevnění komunistické moci bylo zavedení cenzury, která byla podpořena vydáním několika zákonů schválených během února 1948. Nesměly se vydávat neschválené knihy, hudebniny ani časopisy.

Komunistická strana chtěla posílit svoji pozici pomocí médií, mocenských struktur a organizací. Zavedení přísných opatření vedlo k potlačení lidských a politických práv, kontrolu nad politickým systémem převzala komunistická strana. Na základně rozhodnutí akčních výborů bylo propuštěno přes třicet tisíc lidí ze zaměstnání, kontroly se týkaly i studentů,

---

¹⁸ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný souboj vědy, politiky a humanity 1965–1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2021, s. 48.

¹⁹ Tamtéž, s. 49.

²⁰ *Pražské jaro*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. Dostupné z: Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Sametová_revoluce. [cit. 2024-08-28].

kteří byli prověřováni podle toho, zda jejich rodiče byli v komunistické straně, nebo ne. Probíhalo zatýkání na základě zkonstruovaných obvinění, podezírání ze šíření protirežimních letáků nebo veřejně vyslovených protirežimních názorů.²¹

Platy důležitých oborů se v důsledku platové nivelizace snížily, šlo o lékaře, technické zaměstnance s vyšším vzděláním, a naopak rostly odměny méně kvalifikovaných zaměstnání. Dělnická třída byla v období totality zvýhodněna. Dělník se stal tváří komunistické strany a dostával různá privilegia v podobě lepšího zásobování spotřebním zbožím nebo platového ohodnocení. Zvýhodnění dělnické třídy bylo politickým přínosem pro ideologii režimu, ale pro ekonomiku a touhu občanů po zvyšování kvalifikace ne.²² Přijetí zákona o pojištění dne 15. dubna 1948 se stalo pro komunistickou stranu velkou sociálně-politickou akcí s velmi kvitovanými ohlasy. Komunistická strana ukázala, že dokáže plnit své dřívější sliby a naplnit naděje občanů.²³

Další sociální změnou bylo přijetí zákona o jednotném školství a řešení zásobování, jelikož v zemi byl od roku 1945 zaveden přidělový systém. V lednu 1948 se zásobování sice zlepšilo, ale zboží bylo pro většinu občanů předražené. Byl tedy zaveden volný trh, kdy pěstitelé mohli prodávat svoje zboží za volné ceny, což vedlo k rozšíření sortimentu poskytovaného na trhu.²⁴

Ideologická výchova ve školách, na pracovištích a v médiích se změnila, aby byla propagována komunistická ideologie. Důraz byl kladen na kolektivismus a oddanost režimu. Komunistický režim usiloval o centralizaci společnosti a vytvoření „beztřídní“ společnosti, což vedlo k rozsáhlé centralizaci veškerého společenského života. Společenské organizace a odbory byly pod kontrolou státu.

Obavou komunistických představitelů byla možná hrozba, kterou třídní nepřátelé představovali pro stát a která v historii stále zaznívala v kontextu odporu ze strany společnosti. S postupem šíření komunistického režimu a lidově demokratického režimu se v padesátých letech začaly formovat skupiny jako odpor vůči komunistickému režimu. Ty aktivně zbrojili proti upevňujícímu režimu. Pro příklad si uveďme skupinu bratří Mašínů, která byla aktivní mezi lety 1951 až 1953. Otec Ctirada a Josefa Mašínových, Josef Mašín, byl v protinacistické

---

²¹ BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídní (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020.

²² PERNES, Jiří. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008, s. 33.

²³ Tamtéž, s. 34.

²⁴ Tamtéž, s. 35.

odbojové skupině Tři králové působící za druhé světové války.²⁵ O skupině bratří Mašínů píše například spisovatel a dokumentarista Miroslav Kačor ve své knize *Svědomy hrdinů*, v knize popisuje skutky z perspektivy obětí na základě dokumentů z Archivu bezpečnostních složek a svědectví s příbuznými představitelů skupiny.²⁶ O tomto tématu také píše Jiří Padevět ve své knize *Odbojová skupina bratří Mašínů*, která byla vydaná v roce 2018, nebo Josef Švéda v knize *Mašínovský mýtus. Ideologie v české literatuře a kultuře z roku 2012*. Projevy odporu vůči komunistickému režimu a jeho diktatuře byly přísně trestněprávně postihovány, docházelo k týrání psychickému a fyzickému, donucování přiznání.

Na začátku 60. let se komunistický režim zaměřil na zlepšení sociálních služeb a zdravotní péče. Studium a kariérní příležitosti se rozšiřovaly, zejména pro ty, kteří vstoupili do komunistické strany. Přestože hospodářský růst nadále zaostával za ostatními zeměmi, upřednostňován byl dělnický a rolnický původ.

Po roce 1964 se Státní bezpečnost zabývala nejen protirežimními trestnými činy, kdy eliminace trestaných osob měla směr k socialistickému rozvoji země, ale jejich zaměření se zabývalo například trestnou činností mládeže, jejich prevencí a převýchovou. Státní bezpečnost řešila témata i v oblasti hospodářské kriminality, alkoholismus, zabývala se dodržováním předpisů ze stran členů bezpečnostních složek a představitelů komunistické strany. Začaly se prošetřovat činy spáchané v období okupace Československé republiky. Zákonem z roku 1965, který schválilo Národní shromáždění o Sboru národní bezpečnosti, se prošetřovaly činy nedovoleného držení vysílací stanice, volného ozbrojování lidí a propagace fašismu. V druhé polovině šedesátých let nebyla perzekuce komunistické strany masově iniciována proti politicky nevhodným osobám, jako tomu bylo od počátku únorového převratu v roce 1948.²⁷ Společenské organizace a aktivity jako volné cestování, poslouchání bigbítu, svoboda psaní, svoboda veřejného slova, svoboda politické příslušnosti, názoru však v komunistickém Československu byly stále zakázány.

Komunistická strana potřebovala nějakým způsobem kontrolovat stěžejní posty ve státní správě, znovu se zavedl systém členů komunistické strany na důležitých postech, který měl zajistit spolehlivý chod politiky normalizace komunistické strany. Vedoucí pozice komunistické strany nebyla spokojená s rehabilitací odsouzených vězňů, zavedla proto

---

²⁵ BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídni (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 15.

²⁶ KAČOR, Miroslav. *Svědomy hrdinů*. V Praze: Rybka, 2009.

²⁷ BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídni (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 24.

v červenci roku 1970 zákon o soudní rehabilitaci. Občané se stáhli z veřejného života, v srpnu roku 1969 byla zakázána politická činnost nezávislé občanské iniciativy, což byl Klub angažovaných nestraníků (KAN),²⁸ a Klub 231.²⁹ Klub 231 sdružoval politické oběti komunistického režimu od roku 1948. Klub byl založen v roce 1968 a po invazi vojsk Varšavské smlouvy byl zakázán.

Protirežimní aktivisté, kteří se nebáli síly komunistické perzekuce, založili antirežimní hnutí, které odkazovalo na dopady normalizačního systému pomocí letáků.³⁰ Vlivem letákové akce před volbami v listopadu 1971 a díky rychlému šíření protestu proti režimu probíhala mezi lety 1970 a 1972 vlna politických procesů. Komunistická strana tak pomocí trestů na občanech vyvolala všeobecný strach a přispěla tak k ustálení legitimizace své moci.³¹

Omezování svobody volně publikovat uměleckou tvorbu jak výtvarnou nebo literární, tak hudební vedlo k rozvoji samizdatové tvorby. Underground tvořil odlišnou skupinu, která budila zájem hlavně svým odmítáním režimu. Skupina odmítala komunistickou ideologii a tendence této skupiny cílily na osvobození tvůrčího ducha. Chování těchto komunit sledovala Státní bezpečnost, která chtěla omezit šíření undergroundu represivním způsobem. Stalo se tomu tak v roce 1976, když byla skupina The Plastic People of the Universe odsouzena pro výtržnictví. Manažer skupiny Ivan Jirous řečený Magor dostal trest odnětí svobody na osmnáct měsíců bezpodmínečně. Zapojoval se do neoficiálního kulturního života, publikoval řadu textů v samizdatovém časopise *VOKNO*. Časopis i nelegálně vydával, policie to zjistila a za tento trestný čin dostal trest odnětí svobody na tři a půl roku. V osmdesátých letech vznikla jeho nejznámější sbírka básní *Magorovy labutí písně*, které postupně psal ve věznicích Valdice.³² Zmíněný proces s kapelou zaznamenala veřejnost v Československu i v zahraničí, projevená solidarita veřejnosti vedla ke vzniku Charty 77.³³ Punkové hnutí, hudebníci, účastníci koncertů se stali v sedmdesátých letech terčem zájmu členů Veřejné bezpečnosti. Cílená propaganda policie a komunistické strany se během sedmdesátých a osmdesátých let snažila na členech undergroundu, kteří byli zatčeni, ukázat, že tyto osoby nepatří do komunistické společnosti.

---

²⁸ *Klub angažovaných nestraníků*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Klub_angažovaných_nestraníků. [cit. 2024-08-28].

²⁹ *Klub 231*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Klub_231. [cit. 2024-08-28].

³⁰ BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídni (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 30.

³¹ Tamtéž.

³² *Ivan Jirous*. Online. Paměť národa. 2023. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/jirous-ivan-1944>. [cit. 2024-08-11].

³³ Tamtéž, s. 39-41.

Charta 77 byla neformální československá občanská iniciativa, která kritizovala politickou i státní moc za nedodržování lidských a občanských práv, k jejichž dodržování se ČSSR zavázala při podpisu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Helsinkách. Iniciativa působila v letech 1977 až 1992.³⁴ K hlavním protagonistům Charty 77 patřil bývalý prezident České republiky Václav Havel, který měl v období normalizace zákaz vydávat svoje dílo a hrát v divadle Na Zábradlí, kde v té době působil.³⁵ V dubnu 1978 se stal spoluzakladatelem a mluvčím Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Dalšími organizátory a prvními signatáři Charty 77 byli Jan Patočka, Václav Benda, Pavel Kohout, Petr Uhl a další. Zároveň však mezinárodní vlna solidarity zvýšila zájem o politické vězně doma i v zahraničí. Mezi další iniciativy patřil Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, západní organizace byly pro další vývoj vězeňství, především po roce 1989, stěžejní oporou v boji proti nedodržování lidských práv v tehdejší Československu.

Další sociální problémy vedly k nesouhlasu s politikou glasnosti a perestrojky, již od druhé poloviny osmdesátých let byl znatelný nepokoj v rámci neoficiální scény. Na řadu se tedy dostávaly různé petice, společenská shromáždění, oficiální žádosti zaslané vedoucím orgánům komunistické strany.³⁶ Rozpor s Helsinskou dohodou z roku 1975 se dostával do popředí, ten odkazoval na deklaraci svobody, odlišnost Československého právního řádu a tehdejší mezinárodní úmluvy. Nespokojenost s trestněprávním postihem a čistky v zaměstnání a politických stranách přispěly k aktivizaci protirežimních skupin a popudu k odporu vůči komunistické straně.

Druhá polovina osmdesátých let se nesla v demonstrativním duchu, v prosinci 1987 se konala demonstrace politických vězňů s účastí nad dva tisíce občanů. Další demonstrace s počtem zúčastněných okolo desítek tisíc se konala v roce 1988 v Bratislavě. Svíčková demonstrace byla završením aktivit tajné církve v komunistickém Československu, ta se pořádala na protest občanů vůči potlačování náboženských a občanských práv a svobod. Pořádala se v roce 1988 v Bratislavě a je dnes s odstupem času považována za jedno z nejdůležitějších vystoupení občanů a věřících proti komunistickému Československu.³⁷ Letáky distribuované protirežimními skupinami, které vyjadřovaly nespokojenost opozice

---

³⁴ *Charta 77*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Charta_77. [cit. 2024-08-28].

³⁵ *Václav Havel*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Václav_Havel. [cit. 2024-08-28].

³⁶ BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídní (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 43–44.

³⁷ *Svíčková demonstrace*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Svíčková_demonstrace. [cit. 2024-08-29].

s komunistickým režimem, přilákaly na demonstraci v roce 1988 desítky tisíc lidí. Tento protest vyvolal zásah bezpečnostních složek, což vedlo k tomu, že Federální shromáždění v roce 1989 schválilo zákon na ochranu veřejného pořádku.

Svoje místo v samizdatové produkci má i náboženská literatura, která byla v hojném počtu vydávána. V období normalizace komunistická strana neschvalovala legální vedení církve, považovala náboženství za něco, co neodpovídá marxisticko-leninskému zřízení a neztotožňuje se s ideologií komunismu. Hlavním negativem, které normalizace viděla v náboženství, byl negativní dopad na utváření socialistického člověka a viděla v náboženství překážku v utváření budovatelského ducha. Zvláštní důraz byl kladen na děti, které měly být vychovávány v ateistickém duchu, byla omezována výuka náboženství.

Život církve v období komunismu byl přísně kontrolován a mnoho duchovních bylo kvůli své náboženské činnosti perzekuováno. Politika normalizace v rámci náboženství utrpěla zvolením nového papeže Jana Pavla II. v roce 1978, který začal ve větším měřítku šířit protikomunistickou katolickou víru. Vlastním jménem Karol Józef Wojtyła mladší se narodil 18. května 1920 ve Wadowicích jako třetí potomek polského armádního důstojníka Karola Wojtyli. Svatý Jan Pavel II. byl po skoro půl století prvním neitalským a prvním slovanským papežem. Jan Pavel II. byl nejen teologem, ale i filozofem, esejistou a literárním kritikem.³⁸ Jako svatý otec hrál významnou roli ve světové politice a je mu přisuzován podíl na zhroucení komunistických režimů ve střední a východní Evropě.

V lednu 1989 probíhaly v Československu vzpomínkové akce k výročí upálení Jana Palacha, kde vystupující občané pronášeli proslovy k vyjádření odporu proti režimu. Ze strany komunistické strany proběhlo jako odpověď na recesi vydání nařízení o zákazu veřejného setkávání aktivistů.³⁹ Na poli nonkonformních skupin postupy KSČ a nová vlna trestněprávních represí proti petičním a demonstračním účastníkům nevyvolaly strach, jelikož většina soudních přelíčení vedla k podmíněným trestům nebo zproštění obžaloby.

Rozpad komunistického režimu je přisuzován roku 1989, předcházelo tomu několik událostí. V červnu 1989 na rozhlasové stanici Svobodná Evropa byl zveřejněn text petice Několik vět, kterou sepsali představitelé československého disentu. V petici byl vysloven požadavek na propuštění politických vězňů, garanci základních lidských práv a svobod, zrušení

---

³⁸ *Jan Pavel II.* Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Pavel_II. [cit. 2024-08-28].

³⁹ BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídni (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 45-46.

cenzury a lepší péči o životní prostředí.⁴⁰ Pádu komunistického režimu je také přisuzována nespokojenost občanů s ekonomickou reformou Perestrojkou, která měla přestavět sovětský systém a komunistickou Evropu.

1.1.3 Ekonomické souvislosti

Ztráta ekonomických svobod v Československu v 50. letech měla hluboké a dalekosáhlé důsledky, které ovlivnily jak hospodářství země, tak i životní úroveň obyvatelstva. Soukromé podnikání bylo v období komunismu prakticky zakázáno a veškeré hospodářské aktivity byly podřízeny státní kontrole. Násilné praktiky při výslechu bezesporu upevnily trestněprávní moc komunistické diktatury. Protirežimní odboj přesto, že se komunistická strana snažila šířit všeobecný strach, pořád šířil ilegální letáky a udržoval odbojové skupiny. Odboj se snažil ukazovat negativní dopad konfiskací živností, které vedly k nedostatku spotřebního zboží, nezákonného zatýkání, znárodnění majetku a také nesvobodu ve výběru náboženství.⁴¹

Kolektivizace a znárodnění probíhaly v letech 1948 až 1953. Veškerý soukromý majetek, včetně průmyslu, zemědělství a obchodu, byl znárodněn. Došlo k masové kolektivizaci zemědělství.⁴² Ministerstvo spravedlnosti vydalo v roce 1951 nový trestní řád, v kterém byl kladen důraz na kolektivismus.⁴³ Během šedesátých let probíhalo spojování zemědělských družstev ve větší celky. Podle komunistické ideologie společného vlastnictví mělo být zemědělství zestátněno.⁴⁴ Později se ukázalo, že kolektivizace není možná a vlivem 80. a 90. let se společně s pádem komunismu tato vize rozpadla.

Plánovaná ekonomika byla řízena centrálně podle pětiletých plánů, tzv. Pětiletek, s důrazem na těžký průmysl a zbrojní výrobu. Plánovaná ekonomika byla v Československu zavedena po druhé světové válce, měla být účinným a užitečným nástrojem pro obnovu hospodářství zničeného za války. Státní propaganda tvrdila, že pětiletky jsou to nejlepší pro růst

---

⁴⁰ *Pád komunismu v Evropě*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pád_komunismu_v_Evropě. [cit. 2024-08-28].

⁴¹ BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídní (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 18.

⁴² *Kolektivizace*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kolektivizace>. [cit. 2024-08-28].

⁴³ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965–1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2021. s. 94

⁴⁴ *Kolektivizace*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kolektivizace>. [cit. 2024-08-28].

životní úrovně a efektivitu hospodářství. Ve skutečnosti však toto plánování bylo nepružné a neefektivní, což vedlo k nedostatku potravin a spotřebního zboží.⁴⁵

První náznaky krize komunistického režimu přicházejí v roce 1950. Nátlakem sovětského generálního štábu měla Československá republika vybudovat armádu na další mocenské boje Sovětského svazu, tento výdaj na branné účely však vybral finanční zásoby ze státní kasy. Nastala krize hospodářství, které nepřispělo ani rozvázání vztahu se západními státy, po převratu zůstalo Československo odkázané na pomoc států střední Evropy. Tuto situaci měla vyřešit Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP), kde byly země Albánie, Bulharsko, Československo, Maďarsko, Rumunsko, Polsko, NDR, Sovětský svaz, později Jugoslávie a Německo. Rada měla sloužit k posílení zahraničních vztahů a také izolace od USA.⁴⁶

Spokojenost obyvatelstva klesala, ani politický ráz a schválení přestavby národního hospodářství v roce 1951 ke zlepšení obecného mínění nepřispěl. Ekonomika byla celkově podřízena Komunistické straně, kdy situace vyústila v hospodářskou krizi v roce 1953.⁴⁷ Trvalý nedostatek pracovních sil, výroba pouze ocele, železa a kovů vedly k deficitu v ostatních hospodářských odvětvích jako školství, zdravotnictví, sociální péče nebo veřejné dopravy. Krize komunistického režimu gradovala.

V pátek 5. dubna 1968 ÚV KSČ schválil liberální *Akční program KSČ*, který zahrnoval zvýšení svobody tisku a větší orientaci ekonomiky na spotřební zboží, částečnou liberalizaci ekonomiky. Vedoucí úloha KSČ však měla být zachována. Také byla naplánována federalizace ČSSR ve dvě rovnoprávné republiky, což se i v roce 1968 stalo.⁴⁸ Unitární Československá socialistická republika se stala federací dvou celků.

---

⁴⁵ *Kolektivizace*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kolektivizace>. [cit. 2024-08-28].

⁴⁶ PERNES, Jiří. *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008, s. 42.

⁴⁷ Tamtéž, s. 43–46.

⁴⁸ *Pražské jaro*. Online. In: Wikipedia. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Sametová_revoluce. [cit. 2024-08-28].

1.2 Transformace trestního práva a vězeňského systému v Československu (50. a 60. léta)

1.2.1 Trestněprávní pohled na období komunistického režimu 1948–1968

Existence komunistického režimu byla až na výjimky stabilním režimem, který dokázal ovlivňovat širokou společnost. Komunistická strana Československa formovala tehdejší politiku ve snaze prosadit svoji ideologii a moc.⁴⁹ K hlubší analýze těchto soudobých dějin Československa v letech 1948–1968 z trestněprávního pohledu nám pomůže odborná kniha od kolektivu spisovatelů Tomáše Bursíka, Jaroslava Pažouta *Třídní (ne) spravedlnost. Proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Kniha nám pomůže objasnit historii tehdejšího trestně právního systému, který je zapotřebí nastínit pro pochopení trestní perzekuce ve sledovaném období. Perzekuce politických vězňů a opozičního prostředí je jedním z hlavních témat, kterým se v této práci budeme věnovat.

Před rokem 1948 byla stíhána vesměs trestná činnost zrádců a kolaborantů podle retribučních dekretů. Trestná činnost proti republice byla rozvíjena z legální pozice předúnorové Národní fronty, jejím cílem bylo zvrátit politický vývoj po květnovém povstání lidu v roce 1945 a znemožnit tak znárodňování průmyslu a obchodu.

Zákon č. 231/1948 Sb.

Změna však přichází s převzetím moci komunistickou stranou v únoru 1948, kdy silil tlak Státní bezpečnosti na převzetí určování trestných činů. Tyto tresty byly definovány v zákoně ze dne 6. října 1948, kdy byl zaveden zákon č. 231/1948 Sb. Tento zákon definoval ochranu lidově demokratické republiky a upravoval tak zákon o trestném činu sabotáže, napadení ústavního činitele, válečnou zradu a zákaz opuštění republiky. Tehdejší ministr spravedlnosti Alexej Čepička rozhodl dne 26. července 1949 o pokynu, který stanovil, že funkce vyšetřujících soudců nebudou již ustavovány a že s nimi ani trestní řád nebude počítat. Tím se posílila pravomoc orgánů StB, která nepodléhala velké kontrole. Uvalení vazby předcházelo zákonem předepsané povolení o uvalení vazby, které musel povolit prokurátor, na to však StB nebrala ohled a vazební povolení se získávalo se zpožděním.⁵⁰

---

⁴⁹ BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídní (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 20.

⁵⁰ TOMEK, Prokop. *Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989: vývoj systému agenturní činnosti ve vězeňských zařízeních československého komunistického režimu 1948–1989: budování a vývoj věznic StB v období 1948–1952*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2000, s. 59.

V socialistickém duchu ústavy došla komunistická strana k tomu, že je zapotřebí udělat změny i v trestním právu. Trestní zákon z roku 1950 byl novelizován pod zákonem č. 63/1956 Sb., kdy hlavní změna trestního práva byla jeho liberalizace a zmírnění třídního boje vlivem represivních padesátých let ze strany státu.

Současně s novým trestním zákoníkem byl vytvořen i nový trestní řád, který upravuje vedení trestního řízení proti obžalovanému a jeho práva při vyšetřování a dalších osob účastnících se při vyšetřování. Během vyšetřování kriminálních případů proti republice StB postihovala osoby za jednání, které bylo ve svobodné společnosti přirozeným projevem lidských práv, ačkoliv se změna trestního práva mohla zdát liberálnější v porovnání s předchozími roky.⁵¹

Politické procesy mezi lety 1948 až 1954

Při likvidaci demokratických mechanismů komunistickým režimem a trestání protirežimních aktivistů na řadu v padesátých letech přicházejí i politické procesy, které ve většině případů byly vykonstruované a měly hlavní cíl utlumit společenské organizace, které byly politicky nevhodné, utlumení bylo cíleno na sport a skauting. Připomeňme si proces JUDr. Milady Horákové, české političky a právničky, která byla popravena 27. června 1950. Zkonstruovaný proces po vzoru sovětských velkých čistek byl proveden na přímý příkaz prezidenta Gottwalda, Milada Horáková se tak nemohla bránit. Politické procesy byly vedeny v období padesátých let i s představiteli církve.⁵² Známy proces proběhl také s bývalým letcem Helidorem Píkou, který byl v roce 1949 popraven. Z politických důvodů bylo během let 1948 až 1953 popraveno celkem 236 osob. Odsouzeno celkem z politických důvodů bylo okolo 240 000 lidí. Mnoho politických vězňů bylo označováno za třídní nepřátele, šlo o politicky aktivní občany, vojáky, rolníky, sportovce nebo členy organizací Sokol nebo Junák.⁵³

Násilí se stalo častou praktikou při výslechu zadržených osob, vyšetřovatelé snadno díky utrpení přinutili obviněného podepsat předpřipravený protokol. Pokud chtěl obviněný stáhnout svoji výpověď, která byla podepsána pod nátlakem, aparát státní moci je obvinil

---

⁵¹BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídní (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 22.

⁵² *Milada Horáková*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Milada_Horáková. [cit. 2024-08-28].

⁵³ Tamtéž.

z křivého vypovídání.⁵⁴ Násilné praktiky při výslechu bezesporu upevnily trestněprávní moc komunistické diktatury.

Politické procesy na počátku roku 1950 vedly ke zprávám, které se dostávaly na veřejnost okolo roku 1952 až 1955. Spory o obětech nespravedlivých politických procesů neměla zájem komunistická strana ve velké míře řešit. K uklidnění veřejného mínění Ústřední výbor Komunistické strany založil Komisi pro revizi politických procesů. Komisi ale tvořily i ty osoby, které vytvářely protokoly na odsouzení lidí z politických procesů na počátku padesátých let. Vlivem tohoto dění byla komise v zásadě neúčinná, proto rozsudky zůstávaly stejné nebo málo změněné. Viníkem dle komise pro revizi politických procesů byla Státní bezpečnost a odpovědnou osobou Rudolf Slánský, který byl popraven v roce 1952. Zákony, které vydala komunistická strana, byly porušovány samotnou stranou. Aby se strana očistila, byl vymyšlen rehabilitační proces okolo Rudolfa Slánského.⁵⁵

Amnestie v květnu 1960 byla na základě podpisu prezidenta republiky realizována hlavně pro odsouzené, kteří byli zatčeni pro svoji protirežimní činnost v letech předchozích. Rehabilitace politických vězňů pokračovala i v průběhu šedesátých let, kdy postupně docházelo k dalším amnestiím prezidenta a lidé byli propouštěni na svobodu.⁵⁶ Tato euforie však vedla i k tomu, že stát sledoval nepřátele režimu, a to s pomocí tajné a státní bezpečnosti, aby zamezil případným dalším protirežimním aktivitám. Někteří byli později odsouzeni znovu, především vězni z řad křesťanské skupiny.

Trestní zákon č. 140/1961 Sb.

Trestněprávní perzekuce se v šedesátých letech zmírnila, a to v porovnání s lety předchozími. Procesy s církví počátkem šedesátých let ale nevymizely zcela, jelikož církev mezi svojí komunitou šířila dále protirežimní tiskoviny, z tohoto důvodu byli někteří občané, kteří provozovali ilegální činnost, obviněni za domněle trestnou činnost vyzvědačství, sdružování proti republice a dále velezradu a odsouzeni trestem od dvou do šestnácti let odnětí svobody. Soudní perzekuce se nevyhnula ani známým osobám jako spisovateli Pavlu Tigridovi, externímu spolupracovníkovi *Svobodné Evropy*, který byl ve své nepřítomnosti účastníkem politického procesu ohledně exilového časopisu *Svědectví*.⁵⁷ Časopis vycházel od roku 1956

---

⁵⁴ BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídní (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 18.

⁵⁵ Tamtéž, s. 20.

⁵⁶ Tamtéž, s. 21.

⁵⁷ Tamtéž, s. 23.

exilově, nejprve se vydával z New Yorku a poté z Paříže, za jeho zakladatele se považuje politolog a sociálně demokratický politik Jiří Horák.⁵⁸

Rok 1969 po potlačení pražského jara přinesl větší vlnu represí vůči nonkonformním občanům. KSČ zatýkala osoby z řad zaměstnanců, politických stran nebo společenských organizací.⁵⁹ Režim chtěl v této době posílit svoji pozici, a tak se trestněprávní perzekuce v období normalizace zvyšovala. Režim vyhledával hlavně ty nonkonformní osoby, které se snažily překonávat vliv režimu proti omezování lidské svobody. Proti odpůrcům režimu, vlivem nepokojů při příležitosti výročí okupace Československa v roce 1969, bylo vydáno zákonné opatření, které upevňovalo ochranu veřejného pořádku. Po skončení tohoto opatření v prosinci 1969 prošel změnou i trestní zákon a řád. Hlavní změnou přijatého zákona z roku 1969 byl zrychlený proces schválený představiteli politických stran.⁶⁰

Lze konstatovat, že trestně právní postihy z politických příčin byly udělované v období normalizace oproti počátku padesátých let v menším měřítku. Možným důvodem, proč se toto číslo snížilo, mohlo být zavázání Československa k dodržování zahraničních politik a zájmů s tím spojených a druhým aspektem mohl být klesající počet akcí mířených proti komunismu. Z politických důvodů mohlo být odsouzeno v období normalizace okolo 4 758 osob. V období normalizace byli občané zatýkáni hlavně z důvodu těchto přečinů: útok na veřejného činitele, výtržnictví, trestný čin hanobení národa, rasy a přesvědčení. Součástí dnešního českého právního řádu jsou ponechány trestné činy, útok na veřejného činitele a výtržnictví.⁶¹ Lze tedy říci, že nezáleží na tom, jestli zákony jsou zavedené, ale na jejich výkladu právní moci. Komunistická strana zmíněné zákony využívala ve svůj prospěch, aby ustálila svoji totalitní moc a mohla ovládat veřejnost, která se snažila režimu jedné strany odolávat. Současně za doby totality bylo zakázáno i volné podnikání, s kterým se pojila hospodářská trestná činnost nedovoleného podnikání.⁶²

Trestní právo se stalo nástrojem třídního boje, který můžeme definovat jako boj mezi ekonomickými třídami. Nebo také boj mezi dvěma skupinami, rozdělené na dělníky, rolníky a buržoazii. Třídní přístup ve vězeňství se měnil na základě přijímání komunistické ideologie společnosti, která s tímto přístupem projevovala nesouhlas. Komunistická ideologie

---

⁵⁸ *Časopis Svědectví*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Svědectví_\(časopis\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Svědectví_(časopis)). [cit. 2024-08-28].

⁵⁹ BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídní (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 28.

⁶⁰ Tamtéž, s. 29.

⁶¹ Tamtéž, s. 47.

⁶² Tamtéž.

se snažila v co možná největším měřítku prosadit výchovný aparát na co největší množství členů jeho okolí. Myšlenka třídního boje v padesátých letech pronikala do soukromí a myšlení tehdejšího obyvatelstva.⁶³

1.2.2 Vězeňský systém v období 1948–1968 v Československu

Tato kapitola nabídne pohled do vězeňského systému v období padesátých a šedesátých let dvacátého století. Vězeňský systém a vězeňskou zkušenost nám pomůže osvětlit kniha *Vězení jako zrcadlo společnosti: nerovný souboj vědy, politiky a humanity 1965–1992*, dílo kolektivu autorů Michala Louče, Kristýny Buškové a Kláry Pinerové a studie Prokopa Tomka *Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989*. Tyto knihy nám pomůžou nastínit proměny vězeňského systému v Československu v období padesátých a šedesátých let dvacátého století.

Vězení je prostředím, kde se vykonává trest odnětí svobody a také je závěrečnou částí v trestním řízení vězně. Základním účelem vězení je chránit společnost před nebezpečnými osobami, které by mohly společnosti ublížit. Zároveň vězení slouží jako nápravné zařízení pro ty, kteří se ocitají v místě vězení. V tomto prostředí lze sledovat vztah mezi nátlakem a institucí, které se vzájemně ovlivňují. Ideologická moc byla nástrojem nápravy vězení, ovlivňovala také sociální a teoretické mechanismy ve společnosti. Komunistická ideologie padesátých a šedesátých let ovlivňovala systém vězení zvýšenou represí a násilím.⁶⁴ Instituci vězení lze chápat dvěma různými pohledy, a to jako instituci mající vlastní vliv ve společnosti a jako instituci mající vlastní svět a společnost. Podle Michela Foucaulta dohled předpokládá obnaženost světů. Transparentnost a moderní organizace se zrodila z ideálu vězeňské organizace. Otázkou dohledu a zajištění disciplíny nebo monitorováním se zabývali například francouzský historik filozof Michel Foucault ve své práci *Dohlížet a trestat*⁶⁵ nebo americký učitel Harold Demsetz.

Ve většině případů odsouzených vězňů a vězeňkyň v období komunistického režimu se stal trest rutinou a nutným přežitím. Dozorci v Československých věznicích vězňům znepríjemňovali pobyt ve vězení, nebylo tomu tak však vždy, situace se lišila na základě toho, v jaké byl delikvent věznicí. Poté, kdy byla perzekuovaná osoba zatčena a přepravena do vazby, měla právo na obhajobu. Právník byl zatčeným osobám většinou přidělen, tudíž si nemohli

---

⁶³ BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídní (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 47.

⁶⁴ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný souboj vědy, politiky a humanity 1965–1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2021, s. 11.

⁶⁵ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin, 2000.

zaručit to, že právník bude ideologicky neutrální ve smyslu obhajoby. V politicko-ideologickém narativu komunistického režimu chápeme nárok pouze na přiděleného obhájce jako právní stanovisko, které bylo obecně platné v období vlády komunistické diktatury.

Naším sledovaným okruhem v této práci je zaměření na ženy – vězenkyně. Proto je i na tento text a vězeňskou historii nahlíženo z ženské zkušenosti a budeme dále v této práci používat slovo „vězenkyně“ v ženském rodě.

Ve vazbě a později ve výkonu trestu byly aplikovány zákony a nařízení, které se musely striktně dodržovat za jakýchkoliv okolností. I přesto, že množství času ve věznici z velké části vyplňovala práce vězenkyň, mělo vězení jednotný cíl, kterým byla náprava vězenkyň odsouzených za trestné činy. Výchovní prostředek vězenkyň měl disciplinární prvky a byl veden tak, aby zajistil denní pořádek ve věznici. K těmto disciplinárním prvkům patřilo například vzdělávání a informování o šířícím se vlivu komunistické strany, což mělo vést vězenkyně k nápravě a ztotožnění se s komunistickou ideologií.⁶⁶

Politické věznice a tábory

V roce 1948 byl schválen zákon o táborech nucených prací, kam trestně stíhané osoby posílala tříčlenná komise jmenovaná Národním výborem bez soudního přelíčení. Věznice Pardubice byla od roku 1952 určena hlavně ženským politickým vězeňkyním, kdy došlo k největším přesunům žen do tohoto vězeňského objektu. Tábory nucených prací vznikaly také při uranových dolech na Jáchymovsku, Ostravsku nebo Kladensku.⁶⁷

Jak již bylo nastíněno v kapitole 1.1, v roce 1948 byla práce základem vězení, práce byla využívána k účelům národního hospodářství, což se odráželo také v přísné disciplíně vůči vězenkyním a jejich trestání. Ačkoliv se jednalo o období, které pro politickou situaci v Československu znamenalo mnoho změn v důsledku vítězství komunistické strany v únoru 1948, nastal v těchto letech převrat ve vězeňském systému.

V této části porovnávám zkušenosti ženských vězenkyň a vězňů, mluvím tedy obecně o věznicích v ČSR, v další části textů budeme trestané pojmenovávat obecně „vězni“. Vlivem rozšíření společnosti do tříd podle jejich zaměstnání se třídy rozdělovaly i ve vězení. Vězni byli rozdělováni do čtyř skupin, a to podle původu vězně. Při rozdělování do skupin bylo přihlíženo k původní práci vězně a k trestnému činu, který spáchali. Aby mohl být vězeň povýšen do vyšší

---

⁶⁶ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965-1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2021, s. 45.

⁶⁷ Tamtéž, s. 14.

skupiny, musel projevit zájem o školení, nápravu a vykazovat dobré pracovní úsilí. V první skupině musely mít ženy kratší vlasy a muži být vyholeni, součástí této skupiny byly osoby nejevící žádný náznak nápravy ve vězení. Druhá skupina byla určena pro vězně s vyšším pracovním nasazením a ty, kteří litovali, že se trestného činu dopustili. U těchto vězňů byl předpoklad velké nápravy. Do třetí a čtvrté skupiny spadali vězni, kteří se chovali vzorně a vyznamenali se zvláštními pracovními posuny. Do vyšší skupiny s výhodami se mohli dostat političtí vězni, a to za předpokladu dobrého chování a pracovní morálky.⁶⁸ Vězni tak mohli dostat odměny za své dobré pracovní výkony.

V první skupině vězni mohli mít kartáček na zuby, pastu, domácí obuv, hřeben a kuřácké potřeby. Ke čtení jim byly k dispozici pouze knihy z vězeňské knihovny. Byly povolené návštěvy rodiny, a to jednou za dva měsíce na dvacet minut, a odesílání korespondence. Ve čtvrté skupině už měl vězeň relativní volnost, nemusel si stříhat vlasy a nebyla předepsána úprava vousů. Vězni mohli vlastnit svoje knihy a dopisy mohly být přijímány jednou za čtrnáct dní.⁶⁹

Po roce 1955 nedochází k žádné větší změně v trestním zákoně. Jediným rozdílem bylo oddělení mužů od žen, dále pak řadových recidivistů a vězňů, kteří se ocitli ve vězení poprvé. Vězni a vězeňkyně se dále rozdělovali na politické a bývalé příslušníky ministerstva vnitra, prokurátory a soudce. Nejdůležitějším se tak staly pouze hospodářské záležitosti. Na politické vězně nebyl brán velký ohled, jelikož pro stát byl politický vězeň stále třídní nepřítel.

Ve vězení platilo kolektivní plnění norem, což znamenalo, že každý vězeň byl nucen plnit pracovní normu i na úkor svého fyzického handicapu nebo neznalosti práce. Nedodržování pracovní normy mohlo kazit statistiky celého obvodu práce nebo skupiny pracovníků a vést tak k trestu.⁷⁰ Pokud nebyla dodržena předem stanovená norma práce, vězni byli trestáni. Kolektivní tresty se uplatňovaly ve výchovných ústavech. Kolektivní vina odpovídala chápání kolektivu jako součásti nápravy a ideologické výchovy. Normu bylo obtížné plnit, vězeň ale mohl dohlížet na ostatní spolupracovníky a popřípadě jim vypomoci, tím bylo zaručeno splnění kolektivní normy. Výpomoc byla možná pouze za předpokladu, že to umožnil dozorce na pracovišti, což se stávalo velmi zřídka. Plnění normy bylo velmi důležité pro život za zdmi věznice, jelikož se tak vězeň nemusel podrobit kádrovému trestu dozorců. Těžká práce

---

⁶⁸ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný souboj vědy, politiky a humanity 1965–1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2021, s. 95.

⁶⁹ Tamtéž, s. 230.

⁷⁰ Tamtéž.

za ztížených podmínek nad dalšími nástroji trestání v sedmdesátých a osmdesátých letech převážila.⁷¹

Vlivem většího počtu amnestovaných po roce 1960 došlo k propuštění politických vězeňkyň, což také ovlivňovalo třídní rozdělení ve vězení, jelikož jich ve věznici zbylo menší množství. Po přerozdělení vězňů ve věznici Pardubice, kdy byly politické vězenkyně smíchány s kriminálními vězenkyněmi, byl nadějí zákon o soudní rehabilitaci, který začal platit až začátkem srpna 1968.

Podmínky a humanizace ve vězení

V období šedesátých let nastala ve vězeňství změna, do věznic začaly přicházet první psychologové a pedagogové, kteří měli snížit procento recidivy na co možná nejnižší úroveň. Z různých sfér se ozývala kritika nezákonností padesátých a šedesátých let. Společnost volala po změně vězení a jeho cílů.

Vlivem humanizačních tendencí ve vězeňství se v tehdejší Československu zřídil Výzkumný ústav penologický v Praze, který byl zřízen v roce 1967. Ve stejném roce byl vydán statut ústavu penologického Sboru nápravné výchovy. Ve vězení v Praze-Pankráci byla zřízena samostatná budova, kde se experimentovalo s odsouzenými.⁷² Dozorci a dozorkyně byli v době šedesátých let hlavními zástupci státu ve věci nápravy vězně. Vedoucím dozorcům byla svěřována výchova ve vězení, a tak se dozorcí stali také sledovanými vnitřními orgány věznice. Práce dozorců byla podrobně prošetřována a zkoumána. Zanedbávání a porušování vnitřních předpisů se kvůli vnitřní ochraně věznice sledovala a dbalo se na správné chování dozorce jakožto zástupce socialistického státu ve věci výchovy vězňů.⁷³

V důsledku odvolání náčelníka Správy Sboru nápravných zařízení JUDr. Oldřicha Mejdra, který působil ve výkonu funkce od počátku padesátých let, došlo k významnému posunu struktury vězení v Československu v šedesátých letech. Nástupcem se stal Jaroslav Placr, jehož povoláním byl výzkum kriminalistiky ve Výzkumném ústavu kriminologickém při Generální prokuratuře, kde pracoval v oboru penologie. Tento Vědeckovýzkumný ústav byl založen

---

⁷¹ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965–1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2021, s. 230.

⁷² Tamtéž, s. 182.

⁷³ Tamtéž, s. 177.

v roce 1960 a byl prvotně členěn do tří oddělení se zaměřením na generální prokuraturu, ministerstvo spravedlnosti a ministerstvo vnitra.⁷⁴

Násilí ve věznicích mělo dopad na pocit bezpečí vězně. Vlivem humanizace ve vězení se represe vůči vězňům snižovala, avšak po utužování komunistického režimu bylo násilí spíše denním pořádkem. Vězeňským prvkem je také šikana mezi vězni, nebo dokonce spoluvězni na jedné cele. Dozorci o tom věděli, ale ve většině případů to neřešili. Násilí spoluvězňů vedlo spíše v dehumanizaci jedince a k jeho psychickému strádání.⁷⁵

Druhým mezníkem, který mohl přispět k ovlivnění humanizačního procesu vězeňství, byla federalizace Československé socialistické republiky, důsledkem čehož byla doposud jednotná Správa Sboru nápravné výchovy rozdělena mezi dvě republiky. Od té doby se datuje do jisté míry odlišný vývoj vězeňství v České a Slovenské části republiky.⁷⁶

Důležitým mezníkem vězeňství z hlediska legislativy byl zákon z roku 1965 o výkonu trestu odnětí svobody. Zákon určoval obecná stanoviska penitenciární a postpenitenciární péče. Psychologové a pedagogové se tak stali dílčím kamenem napříč cesty k rozkvětu humanizace vězeňství normalizačního Československa.

S příchodem psychologů a erudovanějších pracovníků vlivem zavedení ústavu penologického byly zaváděny ověřené diagnostické a terapeutické metody, mezi které patřilo skupinové poradenství. To mělo za úkol mírnit agresi odsouzených a také přizpůsobit obsah práce pedagogům. Po ostatních výchovných pracovnících, kteří měli podobnou náplň práce, bylo požadováno odborné vzdělání. Apel na růst příslušníků s vyšším vzděláním se nejvíce zvyšoval v letech 1971 až 1988, kdy se měnily i poměry ve společnosti.

V sedmdesátých letech byla míra trestání etablována na základě vnímání lidských práv a také v důsledku donucení ze stran zahraničních odbojových organizací. Vězeňství prošlo v druhé polovině 20. století velkou změnou, začal se v něm postupně prosazovat politicko-ideologický společenský narativ, který formoval celou společnost. Převýchova vězně byla nejdůležitějším aspektem této doby, jelikož stát potřeboval pracující lidi, kteří by dále utvářeli tehdejší socialistickou společnost. Hodnoty toho narativu měly formovat vězně i na úkor porušování zákonů, násilí, špatných hygienických podmínek a tím i strachu o vlastní život.⁷⁷

---

⁷⁴ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965–1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2021, s. 60.

⁷⁵ Tamtéž, s. 271.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž, s. 229.

V roce 1988 pracovalo ve Sboru nápravné výchovy přes tři tisíce pracovníků se středoškolským vzděláním a přes pět set pracovníků s vysokoškolským vzděláním.⁷⁸ Nová role vězeňství určovala také nutnou potřebu nového druhu zaměstnanců, jelikož během padesátých a šedesátých let dvacátého století měla většina zaměstnanců Sboru nápravné výchovy pouze ukončené základní vzdělání.

Technokratický narativ byl založen na odlišných hodnotách a individuálním přístupu k jedinci. Ochrana lidských práv a porozumění vězni jakožto lidské bytosti se stala hlavním zkoumaným elementem. Do té doby se s vězněm jednalo jako s trestanou jednotkou, která má místo jména svoje číslo. Tento technokratický narativ byl praktikován do pražského jara v roce 1968. Vlivem politických změn však došlo k upuštění od technokratického narativu, jenž se vrátil k politicko-ideologickému narativu. Zpřísnil se režim donucovacích prací a také kázeň ve vězeních. Byl to krok zpět v humanizaci ve vězeňství, jelikož technokratický narativ nebyl jen o změně přístupu k vězňům, ale umožňoval i prostor pro nové bádání v oblasti penologie, což posouvalo kriminologii kupředu. Ideologická výchova, kázeň a práce byly tři hlavní pilíře politicko-ideologického narativu.⁷⁹

Celu vězeň trávil s ostatními spoluvězni, a bylo tedy velmi důležité s nimi vycházet dobře. Vztahy ve vězení byly důležitou složkou, díky které mohl být vězeň v dostatečném bezpečí uvnitř věznice. Někteří vězni si nedokázali vytvořit důležité vazby s ostatními vězni, a tak trpěli traumatem, které bylo výsledkem jejich nervozity ve vězení a mohlo vést až ke chronickému stresu.⁸⁰ Věznice měla přesný řád a pravidla, vazba byla prostředkem nátlaku na jedince, trauma a stres mohl vést k narušení integrity vězně. To bylo nástrojem útlaku vazby v padesátých a šedesátých let minulého století.

Prvním místem, kam je vězeň po zatčení umístěn, je vazba, kde je ponechán, než mu je vyřčen trest u soudu. Poté se přemísťuje do věznice, aby započal jeho výkon trestu odnětí svobody. Vazba slouží jako místo, kde je vězeň umístěn přechodně s očekáváním přesunu do vězení. Do vazby je jedinec uvalen na základě rozhodnutí prokurátora. Ve sledovaném komunistickém období vazba sloužila jako nástroje represe a násilí. O vazbě v období totality se objevují různé práce na téma potlačování lidské svobody a občanských práv daných ústavou.

---

⁷⁸ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965–1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2021, s. 189–192.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Tamtéž, s. 243–244.

Prostředí vazby mohlo sloužit jako nástroj ideologické moci, aby se zadržený přiznal a mohl být předveden k soudu.⁸¹

Metody výslechu byly rozpracované a běžný občan mohl uvěřit tomu, co jim vyšetřovatelé říkali a slibovali. Ve většině případů se ale mlčení nelíbilo vyšetřovatelům, přicházel tedy na řadu tělesný trest. Po příchodu do vazby docházelo k ponížení jedince a potlačení jeho individuality. Stříhání vlasů, fotografování, zdravotní prohlídka, odebrání osobních věcí, přidělení vězeňského čísla a cely, to byly vstupní úkony vězeňské totalitní instituce. Na cele se vězeň ocital v prostředí s absencí soukromí.⁸²

Prisonizace je proces, kdy jednatel prochází ztrátou své sociální role a nahrazuje ji rolí vězně. Vězeň je vtahován do role vězně, nachází se v novém prostředí a adaptuje se na nový pořádek věcí. Trpí hned několika nedostatky, a to materiálním, svobody, vztahů a zmíněné bezpečnosti. Což ovlivňuje prožitek jedince ve vězení, jeho identitu a odkrývají se nám různé oblasti zkoumání vězení, jelikož se každý jedinec na vězení adaptuje jiným způsobem.⁸³ Během výkonu trestu ztrácí vězeň pocit svobody. Sociolog Michel Foucault popisuje, že budova věznice je koncipována jako pevnost, z architektonického pohledu tak samotná stavba věznice slouží ke kontrole a disciplinaci jedinců. Sociolog, antropolog a sociální psycholog Ervin Goffman zkoumá prostor a čas ve věznici jako nástroj totalitních institucí, jen ke své disciplinaci používá vysoké ploty a ostnaté dráty.⁸⁴ Architektura věznic má speciální uspořádání, která se odvíjejí od historického účelu budovy a stavební technologie této doby. (viz Příloha č. 2 Topologie vězeňských budov). Vězení a vazební věznice mohly být původními kláštery, hrady nebo pevnostmi, které byly nebo jsou využívány k vězeňským účelům. Strategické rozmístění nově budovaných věznic bylo koncipováno na základě potřeby pracovní síly. Nápravně výchovné ústavy vznikaly v Heřmanicích, Valdicích nebo Minkovicích (viz Příloha č. 2).

Při transportu do věznice se vězeň svlékl do naha, odevzdal civilní věci a šaty, pak probíhalo stříhání, zdravotní prohlídka a sprchování, následovalo odvedení na celu, které se také říkalo světnice. Světnice sestávala z postele, což byl také patrový kavalec, skříňky na věci, záchodové mísy a jedné stoličky, vybavení cely bylo skromné. Součástí světnice byl katr, což byly velké výsuvné dveře s výklopným okénkem na vydávání stravy, většinou jedno okno,

---

⁸¹ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965–1992*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021, s. 243–244.

⁸² Tamtéž, s. 236–243.

⁸³ Tamtéž, s. 244–245.

⁸⁴ Tamtéž.

voda a topení. Počet vězňů na celách se lišil podle typu věznice a umístění, většinou však věznice byly přečpané a život v nich stísněný.

Problematika politických vězňů měla ve vězení významné místo, vězni byli odsuzováni podle první hlavy trestního zákona, a to za zločiny proti republice. Trestný čin vyzvědačství byl nejzávažnějším přečinem proti republice, podle kterého političtí vězni dostávali trest odnětí svobody okolo deseti let. Většinou se jednalo o vykonstruované příběhy. Osoby, které se snažily opustit Československo, byly také perzekuované jako političtí vězni. Dozorci se k politickým vězňům chovali přísně, byli to ti nejnebezpečnější v očích komunistické ideologie.⁸⁵

Mechanismy moci ve vězení byly rozděleny mezi dozorce, kteří ovlivňovali vězně, vynucovali si dodržování pracovních norem a pravidel věznice. Síla a autorita se v komunistickém vězení udržovala důslednou kázní a tresty. Do určité míry dozorcí ale potřebovali, aby s nimi vězeň spolupracoval, jelikož většina věznic neměla stejný počet vězeňského personálu jako počet vězňů, spíše jich bylo méně. Udržení pořádku a disciplíny ve věznici tak představuje problém, jelikož vězni jsou zavřeni ve vězení nedobrovolně. Míra kontroly ve větších budovách a větších celách musela být důslednější oproti menším prostorům vězení. Vězeňský režim byl sice veden státem, ale do jisté míry se na něm museli vězni podílet a tolerovat ho.

Vězeň byl za zdmi věznice obětí režimu, vynucování a disciplína měly pomoci k nápravě vězně. Náprava byla kodifikována ve vězeňském řádu, který měli vězni podrobně znát. Hlavní úkolem uvěznění bylo důsledné potlačování individuality jedince a převýchova v socialistického člověka. Kázní a těžkou prací se kodifikoval vězeňský režim, který panoval ve většině totalitních věznicích. Výkonné normy práce zatěžovaly nejen fyzický organismus vězně, ale psychiku, jelikož na vězni bylo páháno násilí v podobě nucené práce, která někdy inklinovala až k otroctví.

Druhou stránkou práce bylo to, že vězni měli možnost si vydělat dostatek finančních prostředků, aby splatili svoje dluhy a zaplatili si životní standard ve vězení. Věznice si ze mzdy strhávala vysoké poplatky a vězeň si na svoje státní ubytování musel sám vydělat.

Dozorci hlídali pracovní výkony vězňů a jejich normy v těžkých pracovních podmínkách. Vězeňský personál mnohdy nezajímalo, jak vězeň zvládá svůj pracovní úděl. Pracovní normy byly vyšší než v civilním provozu, byly zvyšovány. Dodržování pracovních norem bylo základem k úspěšnému průběhu výkonu trestu.

---

⁸⁵ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965–1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2002, s. 307–316.

Výchovná stránka vězeňského systému se dostávala do střetu s ekonomickou, a to ve chvílích, kdy nedocházelo k plnění norem, například vzhledem k nemoci vězňů. Věznice měly ekonomické ztráty. Vězni byli pro vyšší výkon motivováni vyšším přidělem jídla. Pokud vězeň pracovně neprosplával, dostával kázeňské tresty, v horším případě vězeň dostal korekci na samotce. To byla temnice bez oken, většinou špinavá. Vězeň v ní mohl strávit i týdny, a to podle závažnosti přečinění. Vězeňská práce neměla ve skutečnosti resocializační úlohu, spíše byla nástrojem levné pracovní síly a jejím cílem bylo zefektivnit produktivitu odsouzených.⁸⁶

Rehabilitace politických vězňů po roce 1968

Úplná rehabilitace politických procesů byla zavedena až s příchodem klubu K 231 v roce 1968. Po uvolnění režimu v roce 1968 a přijetí rehabilitačního zákona o soudní rehabilitaci Národním shromážděním nahradil tento aparát rehabilitační komise ústředních institucí. Původní komise pro rehabilitaci politických trestů nahradil již zmiňovaný Klub 231, který zahájil svoji činnost 27. března 1968 a jehož hlavní úkolem bylo rehabilitovat bývalé politické vězně a pomoci jim se navrátit do aktivního veřejného života po desítkách let, které strávili ve vězení. Ve věci rehabilitace byl odsouhlasen individuální přístup k poškozenému, tento postup byl deklarován zákonem o soudní rehabilitaci přijatým 25. června 1968 Národním shromážděním č. 82/1968 Sb., náhrada škody rehabilitovaným byla odsouhlasena. Přezkoumávány měly být rozsudky vynesené v letech 1948 až 1965, rehabilitace se však neměla týkat pravomocně odsouzených, kteří se přečinili proti státu trestnými činy proti republice, jež byly zakotveny pevně v zákoně.⁸⁷ Tento zákon sice nezaručoval celkovou rehabilitaci politických vězňů, ale násilí a každodennost ve vězení pod tíhou komunistického režimu se začaly dostávat do popředí a byla o nich informována veřejnost. Rehabilitovaní vězni, kteří byli propuštěni, začali otevírat kapitoly let, kdy byli za mřížemi, v rozhlasu a televizi začali političtí vězni komunikovat svoje svědectví o dění ve vězení.

Vězni prostřednictvím K 231 mohli zveřejňovat své zážitky z vězení a rezort vězeňství se tak ocitl pod těžkým nátlakem kritiky společnosti. Vězni přinášeli svá osobní svědectví, o kterých museli dvě desetiletí mlčet. V roce 1968 došlo k rozpadu klubu z důvodu invaze vojsk

---

⁸⁶ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný souboj vědy, politiky a humanity 1965–1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2002, s. 261.

⁸⁷ BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídni (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 26.

Varšavské smlouvy na území tehdejšího Československa, důsledkem této historické události většina hlavních představitelů K 231 následně emigrovala. Po listopadu v roce 1989 se činnost klubu zase obnovila pod názvem Konfederace politických vězňů Československa.⁸⁸ Po pádu komunistického režimu v roce 1989 byla rehabilitace politických vězňů, měla plošnou podobu a vyplývala přímo z ústavy ve znění zákona č.119/1990 Sb.⁸⁹

---

⁸⁸ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965-1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2021, s. 179–181.

⁸⁹ Tamtéž.

1.3 Historie Pardubické ženské věznice v průběhu let 1948–1968

V počátcích komunistické éry osoby odsouzené za protistátní trestné činy měly postoj ve věznicích odlišný než v průběhu let šedesátých. Politické vězeňkyně měly na počátku let padesátých svoji vlastní skupinu a byly oddělené v jiných budovách od ostatních vězeňkyň. Později s příchodem amnestie prezidenta republiky po roce 1960 byly politické vězeňkyně izolovány ve věznicích včetně odsouzených žen za kriminální trestné činy. Ženy ve věznicích, které měly například vysokoškolské vzdělání, byly vězněné spolu s odsouzenými trestankyněmi retribučními soudy nebo prostitutkami. V dost těžkých podmínkách musely ženy vykonávat fyzicky namáhavou práci. Nedostačující strava a hygienické podmínky žen ve věznicích se odrazily na jejich zdravotním stavu. Kontakt s rodinou a vnějším světem probíhal pomocí korespondence. Před převzetím vězeňství ministerstvem národní bezpečnosti v roce 1953 se odpovědní zaměstnanci páchající přečiny proti vězeňkyním trestali nanejvýš stranickým trestem, propuštěním ze služeb SVS nebo SNB.⁹⁰ Projevy násilí vůči ženám ve věznicích dokazují, že každý den docházelo k bezpráví, i když o tom věděli nejvyšší představitelé strany státu.

Pardubická ženská věznice se původně jmenovala zemská donucovací pracovna, která vznikla po roce 1945 jako vězení pro trestané dle retribučních dekretů. V roce 1953 byla Pardubická věznice označena pod názvem Uzavřený útvar nápravných zařízení Pardubice (ÚUNZ), poté trestnice s názvem Věznice č. 1 Pardubice. Nový název nápravně pracovní tábor č. 1 Pardubice (NPT č. 1) platil až do března roku 1961.⁹¹ Kapacita NPT č. 1 pojmul celkem 575 lůžek. Z důvodu velkého počtu soudních trestů a následných umístování do věznic nebylo stanovené množství míst dodržováno. Cely neodpovídaly předpisům, byly nedostatečně odhlučňeny, oddělené pouze dřevěnými přepážkami. Vězení bylo vybaveno umývárny, kde tekla studená voda a teplá byla povolena jen jednou za týden.⁹²

Rozdělení odsouzených do Pardubické věznice podléhalo Národnímu výboru, které chtělo vězně systematicky rozdělit dle závažnosti trestu. Ministerstvo národního výboru potřebovalo oddělit velmi nebezpečné zločince od řadových. Diferenciace byla naplánována na podzim roku 1951. Současně v kooperaci s vězeňským odborem a StB se v roce 1953 rozhodlo rozdělit vězně následujícím způsobem: odsouzení pro trestné činy proti bezpečnosti státu, odsouzení pro trestné činy obecné (kriminální) a odsouzení mladiství. Do ÚUNZ

---

⁹⁰ BURSÍK, Tomáš. *Ztratil jsem mnoho času-- Ale ne sebe!: životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. (Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR). Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, s. 24–29.

⁹¹ Tamtéž, s. 30.

⁹² Tamtéž.

Pardubice měly být přemístovány odsouzené ženy s tresty vyššími než deset let.⁹³ Z řad politických vězeňkyň, intelektuálek nebo hereček zde byla uvězněna Albína Palkosková-Wiesenbergerová, Dagmar Šimková, Jiřina Zábranová, Růžena Vacková, Jiřina Štěpničková nebo Jana Černá, rozporu jejich paměti a interpretaci Genderové analýzy se budeme věnovat v třetí kapitole této práce.

Po nástupu komunismu v roce 1948 se zavedla v Táboře nucených prací Pardubice Stalinova ideologická teze třídního boje zaměřujícího se na konflikty mezi různými sociálními třídami ve společnosti. Hospodářský pětiletý plán na léta 1949 až 1953 měl v původní donucovací pracovně cíl dosáhnout obratu okolo pěti miliónů korun, kdy jednu třetinu měl pokrýt výdělek z jednotlivých vězeňských dílen. Zákon, který deklaroval normy, které bylo nutno za dané období splnit, byl schválen v roce 1948 Národním shromážděním. Ministerstvo vnitra rozdělovalo vězně do táborů nucených prací, Pardubice měly přiřazenou komisi č. 10. Pod územní platnosti vězňů, kteří měli spadat pod vězení Pardubice, patřily okresy Žamberk, Lanškroun, Chrudim, Polička nebo Vysoké Mýto, vesměs většina východního Československa. Okresní národní výbor ustanovil Pardubice během roku 1949, kdy už mohli přicházet první osoby do nástupu trestu, ve většině případů byl Pardubický tábor zaměřen na sdružování osob, o které jevila zájem Státní bezpečnost, ve věku nad 55 let přiřazené na lehčí práci. Emanuel Veselý byl posledním ředitelem donucovací pracovny, kterou prošlo nad osm tisíc trestankyň a trestanců. Do Krajského národního výboru Pardubice se dostávali i lidé, kteří se nedostali před soudem, bylo jich celkem 974 rozlišných sociálních postavení.⁹⁴ Zařízení Pardubice mělo během počátku padesátých let úkol budovat mocenské a politické vztahy ve prospěch komunistické strany a stranickou agitaci proti nepřátelům režimu.⁹⁵

Vězněné ženy v Pardubicích byly již před rokem 1949 v rámci pracovního tábora nucené práce, později přibyly další v roce 1949 z Prahy Ruzyně, větší množství žen přicházelo do trestní věznice v květnu 1949, rok poté se věznice přejmenovala ze Zemské donucovací pracovny na Trestní a vězeňský ústav a nápravné zařízení. Budovy věznice Pardubice fungovaly také nově od roku 1952 pro účely Státního vězeňského ústavu Pardubice, který do roku 1955 vystřídal dva velitele, správu objektů mělo na starosti ministerstvo vnitra a ministerstvo národní bezpečnosti.⁹⁶ Do nápravného zařízení byly přidělovány osoby podle vězeňského řádu

---

⁹³ BURSÍK, Tomáš. *Ztratily jsme mnoho času- Ale ne sebe!: životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století.* (Úřad pro dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu), PČR. Praha: 2006, s. 30.

⁹⁴ KALÁBOVÁ, Květoslava a KALÁB, Vladimír. *Historie zemské donucovací pracovny a věznice pro ženy v Pardubicích.* Praha: Vězeňská služba České republiky, 2005, s. 23–25.

⁹⁵ Tamtéž, s. 25.

⁹⁶ Tamtéž, s. 26.

aktualizovaného v roce 1951 ministerstvem spravedlnosti, a to podle třídního a politického aspektu.

Důležitým sledovaným obdobím se pro nás stává rok 1952, v tomto roce do nápravného zařízení Pardubice začaly být převáženy ženy odsouzené za politické trestné činy, členky politických stran jako socialistické strany, lidové strany, demokraticky smýšlející členky kulturní a vysokoškolské scény nebo jeptišky. S představitelkami církevních řádů, které byly umístěné v zdravotně závadných celách, se zacházelo nejhrubším způsobem. Svoje místo v nápravném zařízení měly vedle politických vězeňkyň také ženy s kriminální historií. Budovy pro tyto dvě skupiny byly oddělené, budova vyhrazená politickým vězeňkyním nesla název Hrad v sektoru B.⁹⁷ Dle údajů čerpaných z paměti sledovaných politických vězeňkyň ve třetí kapitole této práce do nápravného zařízení Pardubice přišla v roce 1952 divadelní a filmová herečka Jiřina Štěpničková, která byla v roce 1955 převezena do věznice v Želiezovcích na Slovensku. Další představitelkou politické vězeňkyně, která přišla do Pardubic v tomto období, byla česká politička a členka protikomunistického odboje Jiřina Zábranová, která nastoupila do nápravného zařízení Pardubice v roce 1949 po jejím odsouzení a strávila ve vězení šest let, poté byla převezena také do Želiezovcích.

Poté se poměry v nápravném zařízení Pardubice mění, jelikož došlo k rozsáhlé amnestii a propuštění nad tři sta mužů a žen. V roce 1957 po amnestii se mění zmíněný režim ve vězeňském ústavu a nápravném zařízení Pardubice. Protože počet uvězněných žen klesl, bylo zapotřebí proměnit skladbu budov a promísit tak trestané ženy politické s kriminálními, jednalo se tehdy okolo šest set žen, které vykonávaly svůj trest v Pardubicích. Po roce 1956 došlo i ke změně vězeňského personálu, v nápravném zařízení bylo zaměstnáno nad sto sedmdesát členů dozoru nápravného zařízení, novým náčelníkem věznice se stal až do poloviny šedesátých let npor. Jaroslav Huňáček. Po roce 1960 začala platit nová trestní legislativa, podle které se rozdělávaly ženy souzené pro tresty proti republice. Po roce 1965 se dostalo příznivějším podmínkám pro výkon trestu odnětí svobody. Ženy začaly v šedesátých letech pracovat i mimo ústav v šicích dílnách nebo v zemědělství. Systém uvnitř věznice se začal postupně uvolňovat, volnočasové aktivity byly doplňovány přísně prorežimní literaturou a dovolené byly i návštěvy rodiny.⁹⁸ Nová revoluce začala také v rámci mimopracovních aktivit, které dle sledovaných paměti vedla Jiřina Štěpničková, divadelní herečka, a také je popisuje Růžena Vacková ve svých *Vězeňských přednáškách*.

---

⁹⁷ KALÁBOVÁ, Květoslava a KALÁB, Vladimír. *Historie zemské donucovací pracovní a věznice pro ženy v Pardubicích*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2005, s. 27.

⁹⁸ Tamtéž, s. 28.

Období druhé poloviny šedesátých let v Nápravně výchovném ústavu Pardubice bylo stále v rámci přístupu zpátečnické, jelikož politický vliv byl ve správě vězeňského zařízení velmi znatelný. Větší změnou však prošla právní a pedagogicko-psychologická stránka výkonu trestu. Trest odnětí svobody se řídil dle právního zákona č. 59 z roku 1965, který splňoval standardy vězeňského systému Spojených národů. Byl zřízen Sbor nápravné výchovy, který řídil dozor nad rozčleňováním žen do II. NVS výchovné skupiny v Pardubicích. Počet zaměstnanců ve věznici Pardubice se počátkem let také zvýšil a zlepšila se jejich odbornost. Notnou změnou prošel i režim zacházení s vězni, organizací, která byla zřízena vně věznice, bylo oddělení nápravně výchovné činnosti. Toto oddělení mělo zařídit hladkou výchovu vězně a usnadnit vězni život za zdmi věznice.

Nápravně výchovná činnost spočívala v stanovení denního režimu, spánku, kulturních aktivit vězně a pracovní morálky. Normy v rámci pracovních povinností přetrvávaly, později s příchodem let sedmdesátých se kladl důraz na vzdělání a sport vězňů. Tyto změny vedly k příznivému posunu v rámci výchovy vězňů, později se ve věznicích zavádí systém sociálních služeb a do věznic začínají přicházet diplomovaní poradci. Tito specialisté začínali s vězni pracovat s příchodem šedesátých let, dokonce během let 1977 a 1978 byl pardubický útvar vyhodnocen jako nejlepší v republice. Za doby velení Miroslava Jirsy, který nastoupil do funkce během roku 1964, pardubická věznice rozkvétala. Přestože byl Jirsa služebně starší, preferoval příchod vzdělaných mladých lidí do výkonu zaměstnání v Pardubické ženské věznici.⁹⁹ Vesměs se počátek let šedesátých až do Pražského jara nesl v duchu tolerance ženy trestankyně a respektování jejich potřeb. Duch socialistu ve věznici byl však znatelný a musela se dodržovat politická korektnost komunistického režimu.¹⁰⁰

V roce 1967 byl zřízen Výzkumný ústav penologický, který se zaměřoval na monitorování vězňů žen a jejich nápravu ve věznici. Pracovníci ústavu prováděli výzkum na dozorcích a samostatně i na trestaných osobách, kdy u nich sledovali celkový psychický stav. K Výzkumnému ústavu příslušeli i další, například referenti výroby a režimu, později nazývaní dozorcí.¹⁰¹ Většina žen vzpomínající na pardubickou ženskou věznici popisuje dopodrobna, jak se k nim chovali, jak je hodnotili apod. Tuto stránku výkonu trestu si detailně probereme ve třetí části této práce.

---

⁹⁹ KALÁBOVÁ, Květoslava a KALÁB, Vladimír. *Historie zemské donucovací pracovní a věznice pro ženy v Pardubicích*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2005, s. 29–30.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Tamtéž.

Pozitivní změny průběhu let šedesátých v oblasti vězeňského systému byly upozaděny po roce 1968, kdy došlo k okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy. Ve věznicích ženy měly snahu revoltovat a prosazovaly lepší přístup v materiální péči. Personál věznice se oslabil, jelikož probíhaly v SNV čistky. Někteří diplomovaní specialisté neprošli prověrkou, jelikož jejich vztah ke komunistické straně byl vágní. Při prověrkách byl kladen důraz na stranickost, vztah k dělnické třídě a Sovětskému svazu.¹⁰² Léta od roku 1970 až 1989 se dají popsat v Pardubické ženské věznici jako represivní. Období normalizace je znatelné hlavně na způsobu výkonu trestu, kdy byl kladen důraz na pracovní výkon a ideový vliv mířící ke komunistické převýchově.

---

¹⁰² KALÁBOVÁ, Květoslava a KALÁB, Vladimír. *Historie zemské donucovací pracovny a věznice pro ženy v Pardubicích*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2005, s. 30–31.

2 KOMPARATIVNÍ METODA A GENDEROVÁ ANALÝZA JAKO METODOLOGICKÝ PŘÍSTUP

2.1 Komparativní metoda

Pro Émila Durkheima byla metoda komparace jednou ze základních metod moderní sociologie. Úkolem komparativní metody je přezkoumat a modifikovat hypotézy, zjišťovat společné rysy a rozdíly, ověřovat kritéria, periodizaci a na základě komparace odhalovat ověřené zákonitosti. Na aplikaci komparativní metody je založen koncept ideálních typů Maxe Webera. Ideální typ vzniká na základě vyfiltrování klíčových znaků jevu, zprůměrováním nebo shrnutím jeho společných rysů. Tyto rysy Weber dělí na historický, který popisuje jednorázovou událost a bere v potaz čas a prostor, druhý sociologický typ je založen na modelových podmínkách. Weber se dále ve své práci zabývá byrokracií. Díky ideálnímu typu byl přesvědčen, že čím více si určitá organizace počíná jako ideální typ byrokracie, tím úspěšněji naplňuje cíle, za jehož účelu byla založena.¹⁰³ O historické vědě píše také například Ernst Bernheim, který ve své *Učebnici historické metody* popisuje metodologický pojem metody komparace. Německý historik registruje užití metody komparace při určování historických jevů a procesů. Náznak změny vnímání metody komparace přinesla francouzská škola *Annales* ve třicátých letech 19. století, kterou byl součástí Marc Bloch. Podle Marca Blocha měla komparace obohatit místní výzkum tím, že historik porovná dva nebo více jevů, které se na první pohled zdají být podobné, ale vznikly v různých historických kontextech. Historik pak analyzuje, v čem se tyto jevy podobají a jak se od sebe liší, a zároveň popisuje důvody pro tento výzkum.¹⁰⁴

Komparativní metoda podle Marca Blocha spočívá v systematickém srovnávání historických jevů napříč různými časovými obdobími a geografickými oblastmi, aby se odhalily jejich univerzální i specifické rysy. Bloch zdůrazňoval význam pochopení rozdílů a podobností mezi různými historickými kontexty, což podle něj umožňuje hlubší porozumění obecnějším historickým procesům. Tato metoda se soustředí nejen na hledání shod, ale také na vysvětlení odlišností, které mohou být klíčové pro pochopení konkrétních historických fenoménů.¹⁰⁵

Miroslav Hroch ve své práci *Hledání souvislostí – Eseje z komparativních dějin Evropy* popisuje postup komparativní metody na základně zkoumání teoretiků komparativní analýzy,

---

¹⁰³ *Ideální typ*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ideální_typ. [cit. 2024-08-28].

¹⁰⁴ HROCH, Miroslav. *Hledání souvislostí - Eseje z komparativních dějin Evropy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2016, s. 19–28.

¹⁰⁵ Tamtéž.

přichází k názoru, že postup komparativní analýzy má tyto náležitosti, které se pokusíme vsadit do našeho sledovaného tématu sledování vězeňské každodennosti ve třetí kapitole.¹⁰⁶

Formulace problému – Jak se lišila zkušenost politických vězenkyň v Pardubické ženské věznici v 50. a 60. letech?

1. *Definice objektu* – politické vězenkyně a vězenkyně v Pardubické ženské věznici

2. *Určení cíle* – zjištění rozdílů sledovaného období z hlediska zkušeností vězenkyň

3. *Vztah k časové ose* – 50. a 60. léta 20. století

4. *Kritéria, ukazatelé komparace* – vězeňská každodennost, gender

Komparativní metoda nám tedy bude v práci nápomocná při srovnání rozdílů mezi lety padesátými a šedesátými. Bude nás zajímat, jak se formovala situace ve vězení v Pardubicích z pohledu vybraných vězenkyň. Závěry budeme analyzovat na základě pamětí, dopisů a memoárů politických vězenkyň. Důraz v bádání bude kladen na komunistické období 50. a 60. let, kdy jsme stručnou charakteristiku této doby nastínili v kapitole 1. Sledované období budeme analyzovat z hlediska vězeňské každodennosti a změn ve vězeňském systému (kapitola č. 1.2). Zvlášť zajímavé téma pak bude věnováno amnestiím prezidenta republiky (1955 a 1960) a situaci, která nastala poté, co do vězení, které bylo určeno zvlášť pro politické vězenkyně, byly převážně kriminální vězenkyně (1955).

2.2 Gender history

V této kapitole jsem použila jako zdroj pro metodologický základ pro historický přístup gender history a genderovou analýzu třetí kapitoly této práce tyto odborné knihy: Lucie Storchová *Koncepty a dějiny znázorňující model metody gender history*, *Variace na gender: Poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita* od Kateřiny Zábrodské, *Trampoty s rodem* Judith Butler, která nám pomohla nastínit otázku performativitu genderu. Pojem gender zpracovala spisovatelka Ann Oakley ve své knize *Pohlaví, gender a společnost*. Tato odborná literatura nám bude vodítkem v nastínění metodologického přístupu gender history a genderové analýzy.

Zatímco v Československu veškerá ženská iniciativa a vlna rovnoprávnosti odpočívala, v zahraničí se v šedesátých letech začala rozvíjet druhá vlna feminismu. Během těchto let vznikl nový směr feminismu s názvem feministická teorie. Tato teorie se věnovala výzkumu

---

¹⁰⁶ HROCH, Miroslav. *Hledání souvislostí - Eseje z komparativních dějin Evropy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2016, s. 29-40.

rodu, většinou v dnešní odborné literatuře popisované jako gender.¹⁰⁷ Podle Judith Butler není gender něco, co člověk *má* nebo čím *je*, ale spíše něco, co člověk *dělá*. Gender je tedy produktem každodenních aktů, gest, projevů a chování, které lidé neustále opakují a které jsou kulturně a společensky formovány.

Nauka o genderu woman studies a gender studies (rodová studia) začala být vyučována na univerzitách, kdy se náplň hodin týkala souvislostí s postavením žen a mužů ve společnosti a ženské otázce. Slovo rod znamená pohlaví, sex, rod i rodinu, tedy může znamenat mnoho věcí, proto bylo pro tuto problematiku ponecháno anglické slovo gender.¹⁰⁸ Woman studies (ženská studia) se zaměřují na vyjádření dojmu, názoru, a to včetně sebereflexe a získání sebepoznání. Gender studies (rodová studia) jsou vědeckou a odbornou disciplínou, která se zaměřuje na rozdíly mezi muži a ženami z hlediska společnosti, kulturních a sociálních rozdílů.¹⁰⁹ Přínosem gender studies je sledovat citlivost obou pohlaví, sociální politiku a změny přinášející vědecké výsledky této specializované disciplíny.

V druhé polovině 80. let se začíná objevovat pojem genderu v historických vědách, do té doby se o gender history mluvilo jako o women's history.¹¹⁰ Pokud mluvíme o genderu v kontextu historického bádání, jedná se kulturně a historicky specifické vztahové vnímání o pohlavních diferenciacích. Vnímání pomáhá pochopit a utřídit zkušenost a definovat tak sama sebe.¹¹¹ Hlavním cílem dějin žen bylo odkrývat konkrétní osudy, specificky ženské aktivity a prožitky, které starší bádání z různých ideologických pozic umlčovalo.

Lucie Storchová ve své knize *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě* popisuje studie Natalie Zemon Davis nazvané *Womens History in Transition: The European Case*, která patří k významným představitelkám dějin žen a pohlaví. Davis se zaměřuje ve své práci na zkoumání individuálních příběhů jednotlivce a sociální skupiny dějin Evropy raného novověku.¹¹² Změna v historickém pohledu na trend dějin pohlaví podle Storchové přichází s příchodem studie Joan Wallach Scott o genderu jako o analytické kategorii 90. let, kde rozebírá pojetí moci Michela Foucaulta. Studie nese název *Gender:*

---

¹⁰⁷ HENDRYCHOVÁ, Soňa. In: KALIVODOVÁ, Eva a MAŘÍKOVÁ, Hana (ed.). *Společnost žen a mužů z aspektu gender*: [sborník studií vzniklých na základě semináře Společnost, ženy a muži z aspektu gender pořádaného Nadací Open Society Fund Praha]. Praha: Open Society Fund, 1999, s. 49.

¹⁰⁸ ŠIKLOVÁ, Jiřina. In: *Společnost žen a mužů z aspektu gender. Gender studies a feminismus na univerzitách a ve světě a v České republice*, s. 9.

¹⁰⁹ Tamtéž, s.10.

¹¹⁰ STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. V Praze: Scriptorium, 2014, s. 194.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž.

A Useful Category of Historical Analysis a lze ji považovat za existenci gender history. V průběhu 90. let se gender stal nezbytnou součástí historické analýzy.¹¹³

Joan Wallach Scott rozlišuje čtyři roviny pro výzkum genderování. Jsou jimi tyto:¹¹⁴

1. První z těchto rovin představují dobově a kulturně „dostupné“ symboly, které v dějinách umožňovaly artikulovat symbolické reprezentace a vypovídat tak o pohlavní diferenciaci.
2. Historický výzkum by se měl zaměřit na konkrétní okamžiky vyjednávání, v nichž docházelo k potlačení významových možností.
3. Produkci genderu také ovlivňuje celá řada sociálních institucí a forem sociální organizace, jejichž prostřednictvím se gender vyjednává a produkuje se tam mocenské vztahy.
4. Poslední rovinu genderování představuje utváření subjektivní identity.

Metoda genderování nám pomůže podle metodologie J. W. Scott analyzovat vězeňskou každodennost politických vězeňkyň v 50. a 60. letech tím, že se zaměříme na zkoumání symbolické reprezentace genderu, vyjednávání genderových významů, rolí sociálních institucí ve formování mocenských vztahů a utváření subjektivní identity žen v podmínkách věznění. Tento přístup odhalí, jak byly ženské identity manipulovány a udržovány v kontextu represivního režimu a jak se vězeňkyně vyrovnávaly s genderovými normami a očekáváními v rámci vězeňského systému.

2.3 Genderová analýza

Genderová analýza textu vznikla z feministických teoretických základů, které se začaly rozvíjet v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století. V tomto období feministické hnutí začalo kriticky zkoumat, jak jsou ženy a ženské zkušenosti prezentovány ve všech formách kultury a jak tyto reprezentace přispívají k genderové nerovnosti. Mezi průkopnice této oblasti patří například Betty Friedan nebo Simone de Beauvoir.¹¹⁵ Významnou představitelkou genderové analýzy je Judith Butler a její práce *Gender Trouble*.

Feminismus a genderová analýza jsou součástí vyspělých západních společností už od šedesátých let 20. století. Ženská hnutí v období 60. let a akademická podpora feministických směrů rozšiřují manifestaci za ženská práva a za politickou rovnost. Gender je užíván jako vyjádření kulturní a sociální podmíněnosti rolí chování žen a mužů. Zkoumání těchto klíčů k pochopení pojmu gender se stává otázkou akademických věd. Otázky, co je to pohlaví, se

---

¹¹³ STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. V Praze: Scriptorium, 2014, s. 198.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ ŠIKLOVÁ, Jiřina. In: *Společnost žen a mužů z aspektu gender. Gender studies a feminismus na univerzitách a ve světě a v České republice*, s. 9.

dostávají i do oblastí, jako je rodina, škola, prostředí práce, komunikační prostředky politiky i moci. Užití pojmu gender se užívá v ženském hnutí, veřejné sféře a tento pojem je zkoumán teoretiky sociálních a politických věd.¹¹⁶

Ann Oakley je britská socioložka, feministka a spisovatelka, velká část jejího sociologického výzkumu se zaměřuje na lékařskou sociologii a zdraví žen. Významně přispěla také k debatám o metodách sociologického výzkumu.¹¹⁷ Pojem gender je podle Oakley sociální konstrukt, který vyjadřuje vlastnosti a chování muže nebo ženy, které jsou formovány kulturou a společností. Pohlaví oproti gender se nemění podle času a místa. Gender dle výkladu Oakley působí v různých dobách, společnostech a skupinách odlišně. Vyjádření genderu není trvalým stavem, ale dočasným vyjádřením na základě chování a vztahů muže a ženy.¹¹⁸

Podstatou genderové analýzy je v současnosti skutečnost, že pracuje s „ženskou zkušeností“ jako předmětem výzkumu. Přínos genderové analýzy si plně uvědomíme teprve tehdy, když pochopíme, že výsledky, které se zdají být neutrální z hlediska pohlaví, ve skutečnosti odrážejí převážně mužský pohled. Zjišťování tvrzení mužské versus ženské je přínosné ve společnosti, vědních oborech, ale i v politice.¹¹⁹

Rozdíl mezi kriminalitou muže a ženy je jejich sociální role, tím lze podle Oakley vysvětlit i rozdíly v četnosti a druhu trestů. Rozdíly v chování žen a mužů jsou spojeny s rolí a podstatou osobnosti, které se u žen a mužů předpokládají. Kriminalita souvisí s maskulinitou, jelikož právě obě podněcují ke stejné činnosti. Mužský ideál v sobě má faktory ovlivňující trestnou činnost. Jsou to například fyzická síla, která je projevoována domáháním se vůči ostatním, a také agresivita, která projevuje moc nad vykonáním úspěchu.¹²⁰

Srovnání žen s menšinami ukazuje, že ženy mají typické znaky srovnatelné s touto skupinou, svévolně, ač nevědomky degradují vlastní osoby, jako například „vždyť jsem žena“. Ženy mají větší předsudky než muži o plném zapojení do společenského života.¹²¹

Diferenciace pohlaví v rámci biologie pohlaví může být přisuzována rodinnou tradicí, tedy vnímáním pohlaví rodiči. Chlapci mohou být vnímáni jako agresivnější a aktivnější a dívky jako pasivnější a méně komunikativní.¹²² Toto nahlížení může narušit naše chápání toho, co je

---

¹¹⁶ OAKLEY, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000, s. 10.

¹¹⁷ *Ann Oakley*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Ann_Oakley. [cit. 2024-08-28].

¹¹⁸ OAKLEY, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000, s. 11.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 12.

¹²⁰ Tamtéž, s. 60.

¹²¹ Tamtéž, s. 62.

¹²² Tamtéž, s. 39.

nenormální, nebo co se považuje už za problémové, jelikož má každá osoba jinak nastavené hranice a vnímání mužských a ženských rolí.

Gender vyjadřuje Oakley jako biologický termín pro pohlaví, ve své knize *Pohlaví, gender a společnost* popisuje, že žena nebo muž, kteří patří ke svému pohlaví, nemusí vždy patřit ke svému genderu. Vyjadřuje, že otázka oblečení, povolání a sociální skupiny, toho, zda je jedinec žena, nebo muž, je taktéž oddělena od toho, jakou má jedinec biologickou výbavu. Biologické pohlaví je dle antropologů a vědních oborů zabývajících se genderem prvním filtrem, který je aplikován v rozhodnutí, zda se jedná o pohlaví „žena“, či „muž“, ale vědci se nejednoznačně shodují, zda lze takto lehce popsat i gender od dalšího genderu. V různých kulturách se tedy můžeme setkat i s tím, že genderové role mohou mít tyto kultury jinak nastaveny. Průzkumy Oakley ukázaly, že pokud osoba není biologicky muž ani žena, může mít mužský nebo ženský gender. Tento gender může být ovlivněn, stejně jako specificky feminní nebo maskulinní gender. Některé kultury odmítají rozdělování na dvě pohlaví, některé mají i tři. Což je vázáno na počet chromozomů, vnějších biologických faktorů, hormonálního stavu a vnitřních pohlavních znaků.¹²³

Gender je většinou definován svojí sociální institucí a dříve prací nebo rodinnou příslušností, která byla určena rozdílně dle pohlaví. Jako například manželka je žena, brousič nožů je muž.¹²⁴ Tento sociální konstrukt je vyjadřován pomocí vlastností, chování, řeči, oblečení, zájmů. Naopak pohlaví vidět není, tyto vlastnosti tvoří genderovou identitu jedince.

2.4 Genderová performativita

Judith Butler, americká filozofka, feministka a teoretička psychoanalýzy, se zabývala vědou o feministickém diskurzu. Její dvě knihy *Gender Trouble* (1990) a *Bodies That the Matter* (1993) jsou kánony feministickému hnutí a považovány za přechod k postfeminismu. Ve svém díle se zabývala zpochybněním kategorie ženy, což je stěžejní pro feminismus, a navázala tak na práci filozofa Michela Foucaulta.¹²⁵ Butler tvrdí, že jsou základními kategoriemi identity kulturní a sociální výtvoř, které přebírají svůj původ v politické spolupráci. V knize *Gender Trouble* autorka říká, že „gender považujeme za performativní v tom smyslu, že se nejedná o něco, čím člověk je, ale co dělá.“¹²⁶ Mluví o genderu jako o něčem, čím jsme my. Je to něco, co se vytváří naším jednáním. Že mužem nebo ženou se

---

¹²³ OAKLEY, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000, s. 121–122.

¹²⁴ Tamtéž, s. 122–123.

¹²⁵ *Judith Butler*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Judith_Butlerová. [cit. 2024-08-28].

¹²⁶ CULLER, Jonathan. *Krátký úvod do literární teorie*. Brno: Host, 2002, s. 110–115.

stáváme opakováním jednání, které závisí na společenské dohodě. Performativita genderu by neměla být brána jako něco jednorázového. Je to opakovaná praxe, kde je povinné opakování genderových norem, které podceňují a usměrňují subjekty opatřené genderem. Tato myšlenka nám v této práci může upravit definici, jak budeme pohlížet na vězeňskou zkušenost v ženské věznici, kde se činnosti opakují a kde se utváří gender ve vězení.

Koncept genderové performativity je zaměřením díla filozofky, v pojetí Butler se performance genderu, pohlaví a sexuality týká moci ve společnosti. Konstrukce genderového, pohlavního, toužícího subjektu, který popisuje do diskurzů. Gender a heterosexuality jsou v jejím pojetí konstruovány jako přirozené, protože protiklad mužského a ženského pohlaví je v sociální imaginaci vnímán jako přirozený. Judith Butler ve své teorii genderové performativity tvrdí, že gender není vnitřní vlastností jedince, ale je spíše výsledkem opakovaných performativních aktů, které utvářejí genderovou identitu.¹²⁷

Vznik performativní teorie genderu a sexuality je podle Jonathana Cullera (*Krátký úvod do literární teorie*, 2002) klíčový pro literární vědní a kulturní studia, díky jejím již zmíněným pracím v oblasti feministické teorie dala vzniknout oboru gay and lesbian studies nebo queer theory. Podle Butler jsou základními kategoriemi identity kulturní a sociální výtvořky, které vyplývají z politického spolupůsobení. Butler považuje gender za performativní, v rámci výkladu toho, že jedinec není to, čím je, ale to, co koná. Muž či žena jsou tím, co je spoluvytváří, co dělají, jak jednají, ne čím jsou ve smyslu biologickém (Oakley).¹²⁸ Propojení performativu s minulostí může vést k přenesení důkazů činů minulosti tím, že dojde k ovládnutí a přesměrování termínů, které jsou nositeli represivního označení.¹²⁹

Koncept performativu Butler je podle Jonathana Cullera model myšlení, který popisuje společenské procesy, v kterých hledá povahy identit, fungování pravidel a norem, subjekt, který rozhoduje o jednání a vztahu mezi individuální společenskou změnou. Povaha literární události podle Butler vytváří realitu v díle, ale text samotný může chtít docílit něčeho jiného. Role jazyka, vlivu společenské konvence a individuálních aktů, ať už obraz s realitou koresponduje, nebo ne, může díky těmto aktům nabízet pomocí modelu performativu detailnější vhled mezi hranicí fikce a realitou.¹³⁰

Jednou z inspirací pro genderovou analýzu jako historickou metodu bádání nám v třetí kapitole bude koncepce performativity genderu Judith Butler, která se inspirovala koncepcí

---

¹²⁷ CULLER, Jonathan. *Krátký úvod do literární teorie*. Brno: Host, 2002, s. 111–113.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž, s. 115.

¹³⁰ Tamtéž, s. 116–117.

diskurzu Michela Foucaulta, která říká, že diskurz je soubor praktik systematicky vytvářející objekty, o nichž mluví. Z hlediska diskurzivně analytického výzkumu genderových vztahů mají práce Michela Foucaulta zásadní význam, protože poskytují konkrétní analytické pojmy a postupy, jimiž lze zkoumat gender jako sociálně konstruovaný jev.¹³¹ Koncept diskurzu ukazuje, že ve vztahu k genderu můžeme pozorovat jisté pravidelnosti napříč různými sociálními realitami (řeč, text, instituce), které mají ke vztahu k genderu podobné účinky a které jsou propojeny s mocí. Ve třetí kapitole si budeme všimnout genderové diference a genderových nerovností.¹³²

Butler ve své knize *Závažná těla* (2018) popisuje historicky nahodilé provázání moci a diskurzu pomocí knihy Michela Foucaulta *Dohlížet a trestat, kdy* Foucault ve své knize popisuje materializaci vězněva těla. Duše vězně je zde pokládána za nástroj moci, díky němuž je tělo kultivováno a utvářeno.¹³³ Tělo vězně prochází schématem (vězením), které ho spoluutváří, ani jeden tedy nemůže existovat samostatně. Butler provádí výklad knihy *Dohlížet a trestat*, zmiňuje, že Foucaultova duše vězně je normalizujícím ideálem, s nímž je tělo ovlivňováno systémem vězení, pod jehož nadvládou probíhá skutečná materializace těla. Butler dále uvádí, že „*duše je účinkem a nástrojem politické autonomie, duše je vězením těla.*“¹³⁴ To implikuje podmanění těla a přivádí vězně do prostoru, ve kterém je soustavně sledován. Moc je to, co tělo soustavně utváří a reguluje, a podle Foucaulta moc je to, co působí v rámci samotné materiality.¹³⁵ Materialita představuje projev moci a vězení existuje pouze v rámci mocenských vztahů. V detailním pohledu je vězení přítomné pouze do té míry, jak je ovlivněno vzájemnými vztahy mezi mocí a vězni.

Kateřina Zábrodská ve své práci *Variace na gender* rozvádí poznatky práce Judith Butler a její teorie performativity a diskurzivní analýzy. Podle teorie performativity je gender, tím, co jedinec dělá, je souborem opakujících se aktů. Prostředkem, kterým je genderová norma citována, je řeč. Řeč a mluvení jsou předmětem zájmu diskurzivně analytických směrů. Pochopit tuto performativitu a aplikovat ji na analýzu textu, avšak její teorie profituje z doplnění konkrétních aktů a praktik, jimiž sociální aktéři gender dělají.¹³⁶ Autorka navazuje na přístup Judith Butler a teorie moci, kdy říká, že otázku závislosti subjektu moci zasahuje

---

¹³¹ ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha: Academia, 2009, s. 32–36.

¹³² Tamtéž, s. 36.

¹³³ BUTLER, Judith. *Závažná těla: O diskurzivních mezích pohlaví*. Praha: Karolinum, 2016, s. 57–60,

¹³⁴ Tamtéž, s. 58.

¹³⁵ Tamtéž, s. 59.

¹³⁶ ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha: Academia, 2009. Průhledy (Academia). Zábrodská, s. 39–40.

teoretický rámec, který je inspirován psychoanalýzou. Předpokládá jistou primární zranitelnost subjektu vůči moci založenou na skutečnosti, že žádný subjekt nemůže vzniknout bez pozitivního či negativního pouta s druhými, a tedy ani bez závislosti na nich.¹³⁷

Vedle konceptu performativity genderu ovlivňuje historický výzkum v posledních desetiletích i koncept intersekcionality. V intersekcionalním přístupu se zohledňuje utváření genderu v interakci s jinými diferenčními kategoriemi jako rasa, třída, etnicita, náboženství, sexualita, věk, tělesná odlišnost a další. „*Spolupůsobení těchto kategorií utváří významy, produkuje různé mocenské formy, sociální instituce a individuální prostory jednání a i možnosti sebeidentifikace.*“¹³⁸ Diferenční kategorie se zde protínají a lze pomocí sociálních identit vymezit prostor konání společenských skupin. Ty jsou důležité z pohledu rozdělení přístupu ke zdrojům a vytváření společenské nerovnosti.¹³⁹

Teorie performativity a intersekcionality přispěje v praktické části této práce k širšímu nahlížení na zkušenosti z vězení politických vězenkyň a jejich utváření genderu v prostředí vězení jako pojetí mnohonásobné vztahové kategorie. Gender jako analytická kategorie bude v praktické části práce použit jako klíčový koncept pro analyzování vlivu komunistické historie 50. a 60. let 20. století ve vězení.

Genderová analýza bude analyzovat, jak genderové role a očekávání ovlivnily zkušenosti vězenkyň. Analýza paměti zkoumá, jak byly vězenkyně specificky ovlivněny svým pohlavím. České vězeňské prostředí má své specifické normy a zvyklosti, které mohou ovlivnit chování a interakce vězeňkyň. V ženských věznicích může být důraz na jiné aspekty bezpečnosti, péče o děti či specifické programy zaměřené na potřeby žen, které se praktická část této práce bude snažit zachytit.

Praktická část nebude porovnávat rozdíly mezi vězňenými muži a ženami, bude se specializovat na dějiny žen z perspektivy vězení. Zdrojem pro tuto analýzu nám budou prameny osobní povahy – paměti, dopisy a memoáry. Díky těmto knihám můžeme analyzovat ženskou zkušenost ve vězení.

---

¹³⁷ ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha: Academia, 2009. Průhledy (Academia). Zábrodská, Tamtéž, s. 36–38.

¹³⁸ STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. V Praze: Scriptorium, 2014, s. 200–202.

¹³⁹ Tamtéž.

2.5 Prameny osobní povahy jako zdroj historického bádání

Postavy politických vězenkyň byly vybírány na základě toho, zda byly současně vězněné v Pardubické ženské věznici v padesátých a šedesátých letech, odsouzeny z politických důvodů a jejich paměti z vězení byly vydány knižně.

Paměti a dopisy přibližují autora přes propast času, přibližují osobní život autora a nabízejí svědectví o soukromém životě. Zmíněný typ pramenů je důležitým zdrojem k historickému genderovému bádání.¹⁴⁰ Kategorii gender jsme si rozebrali v minulé kapitole, pro připomenutí je gender sociálním a kulturním vymezením pohlaví, systémem rolí přisouzených tomu, či onomu pohlaví, je tzv. sociálním pohlavím.¹⁴¹ Normami chování a diskursem je formováno sociální pohlaví, které tento diskurs vytváří. Na příkladu pamětí a dopisů politických vězeňkyň je možné sledovat, jak se tento pramen měnil. Knihy vydané za života autorek, bývalých politických vězeňkyň v Pardubicích v období padesátých a šedesátých let minulého století mohou být charakterizovány jako významný historický pramen s několika specifickými rysy:

1. Primární pramen: Jedná se o primární pramen, který poskytuje přímý pohled na život a podmínky žen ve vězení v konkrétním historickém období padesátých a šedesátých let dvacátého století. Tyto záznamy jsou často psány samotnými vězeňkyněmi nebo zaznamenány na základě jejich výpovědí.

2. Sociální a kulturní kontext: Knihy vězeňkyň v Pardubické ženské věznici reflektují sociální a kulturní kontext tehdejší doby, včetně politických represí a ideologických tlaků, které mohly ovlivnit životy a osudy žen.

3. Osobní perspektiva: Obsah dopisů a pamětí poskytuje osobní perspektivu na události a situace, které se odehrávaly v této době. Záznamy zahrnují osobní zkušenosti vězeňkyň, jejich reakce na události a interakce s ostatními vězeňkyněmi a personálem věznice.

4. Materiální důkazy: Paměti z vězení obsahují také materiální důkazy, jako jsou fotografie, kresby, dopisy nebo jiné artefakty, které dodávají historickému výzkumu konkrétní a vizuální podobu.

5. Zdroj pro genderovou historii: Knihy, kterou jsou náplní třetí kapitoly této práce, jsou důležitým zdrojem pro genderové historické bádání, protože mapují specifické aspekty

---

¹⁴⁰ LENDEROVÁ, Milena; STRÁNÍKOVÁ, Jana a BOROVIČKOVÁ, Martina. *Důvěrné stránky: obrazy z 19. století v pramenech osobní povahy*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2015. ISBN 978-80-7395-935-7. s. 5.

¹⁴¹ SKÁLOVÁ, Helena a ŠIMKOVÁ, Lenka. Literatura s feministickou a genderovou problematikou je stále žádanějším zdrojem informací. Online. *Čtenář*. 2009, roč. 61, č. 4, s. 131-133. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://svkkl.cz/ctenar/archiv/2009>. [cit. 2024-06-13].

života žen ve vězení, včetně genderových rolí, vzorců chování a sociálních vztahů v uzavřeném prostředí věznice.

6. Reflexe moci a kontroly: Vězeňské paměti a dopisy také nabízejí reflexi na otázky moci, kontroly a postavení žen ve společnosti a institucionálním prostředí, což je důležité k širšímu pochopení genderových dynamik v historickém kontextu.

Paměti z ženské věznice nabízejí portrét prostředí, ve kterém se autorky nacházely, odrážejí subjektivní obraz společnosti a uspořádání vězeňského prostředí. Z vězeňských pamětí, dopisů a memoárů, jak bylo nastíněno výše, lze vyčíst dobu a důvod nástupu do výkonu trestu, vztahy s ostatními vězeňkyněmi, komunikaci přes korespondenci, která byla udržována s rodinou a vnějším světem mimo věznici, která nám může vytvářet iluzi blízkosti pisatele a adresáta.¹⁴² Dále z pramenů osobní povahy můžeme vyčíst, co politické vězeňkyně dělaly ve svém volném čase a jak si zkracovaly výkon trestu, jaké byly jejich ženské potřeby, kolikrát v týdnu se mohly osprchovat a jak probíhala jejich adaptace v životě po propuštění z výkonu trestu. Z pramenů také lze vyčíst, s kým z věznice dále vězenkyně udržovaly přátelský vztah.

Encyklopedie literárních žánrů dělí dopisy na soukromé, obsahující beletristické prvky, které u literárně činných osob mohou být vnímány jako součást jejich díla, odkazu, dále na otevřené, což jsou dopisy používající formální aspekty textu k vyjádření názoru nebo postoje, ty jsou určeny pro širší okruh čtenářů. Fiktivní dopisy se zaměřují hlavně na stylizaci textu pro konkrétní publikum.¹⁴³

Pokud jsou dopisy využívány k historickému bádání, historik nevidí text tak, jak ho vnímal autor textu nebo adresát v době vzniku dopisu. Osobní zážitek tedy není v textu obsažen. Dopis je tedy sám o sobě nesdělitelným, neboť popis prožitku je sám o sobě interpretací a porozumění tomuto dopisu interpretací druhotnou. Korespondence přináší informace o historické skutečnosti dané doby a je pramenem k písemné komunikaci, která odhaluje dobové komunikační strategie.¹⁴⁴

Paměti spadají do dokumentární literatury a slouží tak k faktografickým datacím, v pamětech se objevují časy, místa a názvy. Text je výsledkem subjektivního přístupu vypravěče ke skutečnosti, jsou psány v ich formě. Autor se snaží o objektivitu představení svého života, tento druh pramene může být naznačen i v názvu díla jako například vzpomínky, ohlédnutí, svědectví.¹⁴⁵

---

¹⁴² LENDEROVÁ, Milena; STRÁNÍKOVÁ, Jana a BOROVIČKOVÁ, Martina. *Důvěrné stránky: obrazy z 19. století v pramenech osobní povahy*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2015, s. 7.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 12.

Paměti představují většinou ucelený text, který je psán s odstupem času, vůči předchozím pramenům jako třeba dopisy nebo poznámky autora. Jedná se tedy o konfrontaci dvou časových perspektiv, které se prolínají. Autory pamětí se stávají většinou představitelé z řad známých osobností z kulturní, umělecké, vědecké nebo politické sféry. Podle vztahu k realitě můžeme rozdělit paměti na fiktivní a reálné. Podle paměti mohou být paměti mozaikovitě, zbeletrizované, panoramatické nebo monografické. Ty monografické vyjadřují paměti v popisu autora, jeho života a díla. Propojenost a ucelenost textu někdy zcela nevnímá ani autor textu. Beletrizované paměti vypráví příběh, jako kdyby byly psány blízkou osobou.¹⁴⁶

Totalitní režimy nebyly pamětem jako žánru nakloněny, režimy preferovaly spíš vzpomínky z dětství. V padesátých a šedesátých letech se znovu oživila tradice pamětníků v důsledku postupné liberalizace politického režimu. Historické souvislosti začaly být zkoumány podrobněji, přičemž se zvýšil zájem o výpovědi samotných pamětníků.¹⁴⁷

Vrcholné období tohoto žánru lze spatřit v devadesátých letech, životní peripetie vykreslují memoárová díla osob, které byly před změnou režimu politického režimu v roce 1989 perzekuovány nebo diskriminovány.¹⁴⁸

Biografie rekonstruuje život známé osobnosti na základě archivních záznamů, dopisů, deníků nebo osobních vzpomínek. Toto dílo může částečně využívat fikci, jako například biografický román. Příkladem biografie může být například kniha *Ani víru, ani ctnosti člověk nepotřebuje ke své spáse: Příběh Jany Černé*.¹⁴⁹ Autorka této knihy čerpala z policejních spisů, osobních rozhovorů, dopisů a dokumentace ze zdravotnických zařízení.

Charakteristiky pamětí vězeňkyň v Pardubicích v padesátých a šedesátých letech budou sloužit jako bohatý historický pramen v třetí části této práce. Paměti a dopisy umožňují nahlédnutí do života žen vězenkyň v konkrétním časovém období a poskytují tak cenné informace, které se zabývají genderovou historií, studiem vězeňství a sociálními dějinami. Není možné generalizovat jednotný vzorec chování, protože životy a reakce jednotlivých vězeňkyň se mohly výrazně lišit podle jejich osobních zkušeností, politického přesvědčení či příčiny uvěznění.

---

¹⁴⁶ MOCNÁ, Dagmar a PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 436–437.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 438.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ MILITZ, Anna. In: ČERNÁ, Jana. *Tohle je skutečnost (básně, prózy, dopisy)*. Praha: Torst, 2016.

3 ŽENSKÁ VĚZEŇSKÁ ZKUŠENOST V PARDUBICKÉ VĚZNICI V OBDOBÍ KOMUNISMU 50. A 60. LET

V této kapitole, se práce zaměří na interpretaci textů vybraných pramenů osobní povahy politických vězeňkyň z 50. a 60. let 20. století z pohledu genderové analýzy a metody komparace. Cílem této kapitoly je poskytnout ucelený obraz vězeňské každodennosti ze spektra pramenů osobní povahy. Vybrané prostředí vězení reflektuje přítomnost ideologické moci, která se v kontextu sledovaného historického úseku 50. a 60 let odráží na systému vězení a na zkušenostech politických vězenkyň. Vězeňskou zkušeností v této práci je chápán souhrn zážitků, pocitů a situací, které vězenkyně prožívaly během svého uvěznění. Tato zkušenost zahrnuje fyzické, psychické, emocionální a sociální aspekty života ve vězení a má často hluboký dopad na identitu osobnosti a budoucí život vězenkyně.

Fyzické podmínky zahrnují životní podmínky ve vězení, jako jsou přeplněné vazební cely, nedostatečná hygiena z důvodu šetření vodou, špatná strava, omezený přístup k zdravotní péči a nucená práce. Fyzické podmínky mohou mít vážný dopad na zdraví vězenkyně a celkovou fyzickou kondici. Z hlediska psychologického nás bude zajímat, jaký dopad měl na vězenkyně život ve vězení, jestli trpěly nějakými depresemi, úzkostmi, izolací, nedostatkem svobody a kontaktu s blízkými.

Vězeňská zkušenost ovlivňuje vztahy s ostatními vězenkyněmi, dozorcí a vnějším světem. Může dojít k vytváření sociálních hierarchií mezi vězenkyněmi, vznikají konflikty, ale také pevná přátelství. Vztahy s rodinou a přáteli mimo vězení mohou být narušeny, což často vede k sociální izolaci. Vězení často provází pocity zoufalství, beznaděje, frustrace a ztráty. Na druhé straně může být vězeňská zkušenost také zdrojem vnitřní síly, odhodlání nebo pocitu solidarity s ostatními vězni.

Vězenkyně se musely přizpůsobit tvrdým podmínkám vězeňského života, což často vyžadovalo rozvoj strategií přežití, jako jsou snaha o udržení psychické odolnosti, vyhýbání se konfliktům nebo nalezení způsobů, jak se vyrovnat s izolací. Vězeňská zkušenost může mít dlouhodobé následky i po propuštění, proto se v poslední podkapitole práce zaměříme na adaptaci vězenkyně na běžný život. Adaptace může zahrnovat obtíže při reintegraci do společnosti, stigmatizaci, problémy s nalezením zaměstnání, pokračující psychické problémy nebo zhoršení vztahů s rodinou. Vězeňská zkušenost je tedy komplexním fenoménem, který ovlivňuje mnoho aspektů života jednotlivce a jeho osobní identitu.

Vězeňské zkušenosti představitelk mezi sebou budeme v následujících kapitolách porovnávat, abychom mohli představit ucelený obraz života politických vězeňkyň. Práce bude

porovnávat odlišnosti zkušeností vězenkyň ve dvou časových úsecích, a to 50. a 60. let 20. století. Genderová analýza a metoda gender history nabídne při analýze pamětí politických vězeňkyň ženské hledisko na život za zdmi vězení. Reflektování zkušeností vězenkyň bude probíhat na základě historického kontextu sledované doby. Zaměříme se na to, jak jsou reprezentovány genderové role ve vězení, prostředí, jazyk a vězeňský diskurz, životní úroveň, sociální a psychologické dopady. Dále budeme sledovat, jak se projevovala genderová performativita ve vězení, opakování genderově normativních aktů na základě analýzy jazyka, řeči, oblečení nebo chování postav v pramenech osobní povahy.

Představitelky z řad politických vězenkyň byly vybírány na základě toho, zda byly současně vězněné v Pardubické ženské věznici v padesátých a šedesátých letech, odsouzeny z politických důvodů a jejich paměti, dopisy nebo memoáry z vězení byly knižně publikovány.

3.1 Seznámení s představitelkami: vězenkyně svědomí

3.1.1 Dagmar Šimková

Dagmar Šimková se narodila 23. května v roce 1929 v Praze. Vyrůstala v Písku, kde měla její rodina vilu a tam také studovala gymnázium. Rodina Šimkova byla buržoazního původu, otec byl bankéř. Po sebevraždě svého otce nastoupila do řeholní školy Anglických panen, kde studovala jazyky jako angličtinu, francouzštinu, němčinu a italštinu. Vzhledem ke své špatné finanční situaci se vrací za matkou do Písku a hledá si práci, poté začíná pracovat jako textilní dělnice v Písecké firmě Jitex. I přes svůj původ a emigraci sestry Miriam Šimkové do Austrálie se jí podaří najít pracovní místo coby módní kresličky reklamního ateliéru národního podniku Textilia. Tato práce ji však nenaplňovala, hledala místo, kde by mohla pomáhat lidem. Nastoupila posléze jako ošetřovatelka kožního oddělení v písecké nemocnici.¹⁵⁰

Později se rozhodla emigrovat za svoji sestrou do Austrálie, to však v době upevňující se komunistické moci nebylo možné, spojila se tedy s odbojovou skupinou, která jí měla pomoci převést přes hranice. Mladou Šimkovou ve věku dvacet tři let přišlo StB zatknout 11. října 1952 a poté byla v roce 1954 odsouzena za velezradu na patnáct let výkonu trestu. Důvodem zatčení bylo hlavně ukrývání dvou vojenských zběhů, kteří mířili za emigrací na západ, ty měla ukrýt za výměnu toho, že ji převedou přes hranice. Jeden z dalších faktorů pro zatčení byl roznos komunisticky závadných letáků, které zesměšňovaly Klementa Gottwalda a Antonína Zápotockého. Po jejím odsouzení záhy odvedla StB i její matku Martu Šimkovou. Jejich rodinné sídlo v Písku jménem Marta připadlo do rukou komunistického státu.¹⁵¹

Dagmar Šimková patřila mezi nejmladší politické vězeňkyně, prošla si vazební věznicí v Českých Budějovicích, věznicí v Písku, byla vězněná v Praze na Pankráci a v Pardubické ženské věznicí strávila léta 1954 až 1966. V Pardubické ženské věznicí patřila k intelektuálnímu okruhu okolo univerzitní profesorky Růženy Vackové a Jiřiny Zábranové. Dagmar Šimková se podílela na tom, aby se soubor Vězeňských přednášek Růženy Vackové dostal ven z věznice, což se politickým vězeňkyním podařilo.

Marta Šimková čekala na svou dceru dlouhých čtrnáct let, než ji propustili z vězení. Dne 28. dubna 1966, kdy byla Dagmar Šimková konečně propuštěna na svobodu, s matkou emigrovaly za sestrou do Austrálie.¹⁵² Dagmar Šimková po emigraci v roce 1968 pomáhala

---

¹⁵⁰ VACKOVÁ, Růžena. (ed.) Zdeněk Pousta. *Vězeňské přednášky*. Praha, Univerzita Karlova, 1999. s. 261

¹⁵¹ Tamtéž, s. 262.

¹⁵² ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha, s. 30.

zakládat organizaci politických vězňů K 231¹⁵³ a začala se učit anglicky. V Austrálii vystudovala dvě vysoké školy se zaměřením na dějiny umění a sociální péči. Snažila se o lepší podmínky v místních věznicích, ve kterých působila i jako terapeutka a spolupracovala s Amnesty International.¹⁵⁴

3.1.2 Růžena Vacková

Divadelní kritička, univerzitní profesorka klasické archeologie, kunshistorička a politická vězeňkyně, to byla Růžena Vacková, která pobývala v ženské věznici Pardubice mezi lety 1953 až 1957. Později byla z Pardubické ženské věznice přesunuta do věznice v Želiezovcích a do Prahy na Pankráci. Celkem strávila ve vězení patnáct let, a to do roku 1966, kdy byla propuštěna.

Významná autorka Růžena Vacková žila v letech 1901 až 1982, byla historička umění a univerzitní profesorka. Vězněna byla už za nacistické okupace a odsouzena k smrti, což se ale nakonec nestalo. V období komunismu byla v roce 1952 odsouzena pro špionáž ve prospěch Vatikánu a USA na dvaadvacet let vězení. V jejím malostranském bytě se scházeli všichni příznivci duchem, před uvězněním i po návratu z vězení zůstávaly dveře jejího bytu pro každého otevřené. Jak několikrát zmiňuje Andrej Gjurč v úvodu knihy *Ticho s ozvěnami*, Růžena Vacková neuměla vařit. Takže hostila cigaretami, buřty a kafem.¹⁵⁵

Růžena Vacková byla velmi vzdělaná žena s přesným myšlením a svůj život zasvětila katolické víře, lpěla na mravních zásadách a zdravém rozumu. Vyšší význam přikládala jednodušším věcem a vědecké debaty zlehčovala. Nikdy se neprovdala, přimkla k víře, zřejmě vlivem zkušenosti z posledních let druhé světové války, kdy byli popraveni její bratr a švagr za ilegální činnost v odboji, našla útěchu v náboženství.¹⁵⁶ Následkem těchto událostí trpěla i její matka která následně předčasně zemřela žalem, což bylo přisuzováno zmíněné ztrátě jejího syna.¹⁵⁷ Z rodiny ji po popravě bratra a švagra zbyl její otec Bohumil Vacek, který působil

---

¹⁵³ *Klub 231*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Klub_231. [cit. 2024-08-28].

¹⁵⁴ ELŠÍKOVÁ, Monika. "Měla jsem se stydět, že jsem žena--": osudový příběh Dagmar Šimkové. *Revue politika*. 2008, roč. 6 (19), č. 3, s. 20-24. ISSN 1214-0899. Dostupné také z: <https://www.cdk.cz/casopisy/revue-politika-32008>.

¹⁵⁵ ŠTRÁFELDOVÁ, Milena. *Trestankyně: příběh Růženy Vackové*. Praha: Mladá fronta, 2019, s. 9.

¹⁵⁶ VACKOVÁ, Jarmila. *Osud a dílo Růženy Vackové*. Online. *Umění*. 1992, roč. 40, č. 6, s. 438-449. ISSN 0049-5123. Dostupné z: <https://kramerius.lib.cas.cz/uuid/uuid:3ba3342c-cbb9-4aaf-9d71-bb18247b32c8>. [cit. 2024-06-11].

¹⁵⁷ PEROUTKOVÁ, Ivana. *Ženy, co se nedaly: 25 pozoruhodných českých osobností*. V Praze: CoBoo, 2020, s. 87.

jako praktický lékař, jeho druhá žena Marie, sestra Jiřina Gjuričová, a synovci Andrej a Alexander.

Po byzantoložce Miladě Paulové se Růžena Vacková stala teprve druhou Češkou, která dosáhla nejvyšší akademické hodnosti a byla jmenována profesorkou. Po návratu z prvního vězení se věnovala učení na vysoké škole, psala teoretické statě jako *Sokrates, vychovatel národa* (1939), *Výtvarný projev v umění dramatickém, Praha* (1948). V časopisu *Katolík* vyšla její třídílná polemika s marxistickým uměním, jejíž závěrečná část byla zveřejněna 15. února 1948. Do roku 1947 pracovala na rukopisu *Základy latinské kultury evropské*, který se později ztratil. Čtvrtky měla vyhrazené pro svoje synovce, které brávala na univerzitu ukazovat jim sochy a vzdělávala je v zásadách antické kultury. Společně se také procházeli po pražských kostelích, kde jim vysvětlovala umění kunsthistorie.

Byla také vůbec jediná z řad profesorského sboru Univerzity Karlovy, která se během komunistického převratu v únoru 1948 připojila ke studentskému protestnímu průvodu na Hrad na podporu prezidenta Beneše. Dva roky po tomto protestu nemohla přednášet na univerzitě. Poté byla vyšetřována a zatčena 22. února 1948, u soudu dostala trest dvaadvacet let ve vězení, které si odseděla z velké části v Pardubicích, kam se dostala v roce 1954. Také pobývala ve věznicích v Novém Jíčíně, Opatově, Ostrově nad Ohří a také v Iljávě.¹⁵⁸ Výkon trestu autorka zdolávala s křesťanskou vírou, dopisy pro své nejbližší a také díky svým vězeňským přednáškám, které vedla pro své spoluvězenkyně. Ve vězení přednášela filozofii a dějiny umění, mnohé vězeňkyně na Růženu Vackovou později vzpomínaly jako na světlo uprostřed temnoty.

Amnestie se na ni nevztahovala, o milost odmítla žádat, to bylo proti jejím mravním zásadám. Autorka potřebovala, aby stát, který ji uvěznil, ji zase prohlásil za svobodnou, protože věděla, že je nespravedlivě trestaná. Propuštění z výkonu trestu a rehabilitace se Růžena Vacková dočkala v roce 1967, kdy byla propuštěna z věznice v Ostrově, její případ znovuotevřel prokurátor a komunistická strana se rozhodla ji propustit.

Česká historička a politoložka Adéla Gjuričová mluví o své pratetě kunshistoričce v rozhovoru pro *Samozřejmě* Karlovy Univerzity. „*Je fascinující, že tam zvládá tužičkou a drobným písmem sepsovat hluboké úvahy o opravdu integrálních morálních otázkách. Její osobnost je navíc zajímavá také z hlediska dějin feminismu. Na jednu stranu to odmítá, a přitom*

---

¹⁵⁸ PEROUTKOVÁ, Ivana. *Ženy, co se nedaly: 25 pozoruhodných českých osobností*. V Praze: CoBoo, 2020, s. 88.

je to žena, která žije sama a přemýšlí sama.“¹⁵⁹ Kněz Josef Zvěřina byl přítelem Růženy Vackové, jejich přátelství vedlo k možné konverzi Růženy Vackové ke katolicismu. Koncem války se Růžena Vacková pustila do kroužku Katolické akce, což bylo hnutí vycházející z encykliky papeže Pia XI. z roku 1922. Tato koncepce se v Československu převzala až po roce 1945. Josef Zvěřina a Růžena Vacková byli pověřeni tento kroužek vést, další představitelé kroužku byli kněží a teologové jako Antonín Mandl a Oto Mádr. Skupinu podporoval i pražský arcibiskup Josef Beran či litoměřický biskup Štěpán Trochta.¹⁶⁰

Po propuštění se její život soustředil v jejím bytě, kde žila s Marií Vackovou, druhou ženou svého otce. „*Naštěstí roky po výkonu trestu následovaly patnácti roky společného života v jednom domě po jejím návratu, jak vzpomíná synovec Andrej Gurič v letech 1994 při sestavování paměti Růženy Vackové.*“¹⁶¹ Růžena Vacková přijímala návštěvy nejen v pondělí odpoledne, ale i v každý jiný den, kdy přišly. Navštěvovaly ji ženy z vězení, ale i staré známé osobnosti. Po propuštění mohla dokončit svoji práci *Věda o slohu*. Práce ukazuje, jak lidstvo poznávalo skutečnost. Dějiny myšlení pracují s kontextem tvaroslovných slabik, práce umožňuje vhléd do tří oblastí. Boha, člověka a jeho společenství a přírody.¹⁶² V létě 1969 byla plně rehabilitována, stala se členkou K 231 a podepsala v roce 1977 Chartu 77 a po návratu z vězení se vrátila ke svojí vědecké práci *Věda o slohu*, vydané posmrtně v roce 1993.

Zemřela v roce 1982 ve svých osmdesáti jedna letech. V roce 1992 jí byl Václavem Havlem udělen Řád Tomáše Garrigue Masaryka in memoriam, později v roce 1993 udělila Univerzita Karlova in memoriam jako ocenění za mravní statečnosti a „*jako ocenění vědeckého a pedagogického díla, jež jí nebylo totalitní mocí umožněno završit*“ zlatou medaili.¹⁶³

3.1.3 Jiřina Zábranová

Učitelka a politická představitelka Jiřina Zábranová se narodila v roce 1903 do rodiny českého učitele Františka Píchy. V roce 1913 začala studovat na měšťanské škole v Humpolci. Poté byla přijata do německé přípravné školy v klášteře v Kutné Hoře. Od září 1918 nastoupila

---

¹⁵⁹ Adéla Gjuríčová v Balastu: „*Pratetička*“ kunsthistorička Růžena Vacková vyzařovala autoritu a morální integritu. Online. 2023. Dostupné z: <https://www.ff.cuni.cz/2023/05/adela-gjuricova-balastu-prateticka-kunsthistoricka-ruzena-vackova-vyzařovala-autoritu-moralni-integritu/>. [cit. 2024-08-11].

¹⁶⁰ *Tak já vám tu svíčku zapálím,“ řekl estébák. Ona o milost ale nikdy nežádala.* Online. Paměť národa. 2023. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/pribehy/tak-ja-vam-tu-svicku-zapalim-rekl-estebak-ona-o-milost-ale-nikdy-nezadala>. [cit. 2024-08-11].

¹⁶¹ VACKOVÁ, Růžena. *Ticho s ozvěnami: Dopisy z vězení z let 1952-1967*. ed. Marie Valtrová. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 12.

¹⁶² VACKOVÁ, Růžena. (ed.) Jarmila Vacková. *Vězeňské přednášky*. Praha, Univerzita Karlova, 1999. s. 248–250.

¹⁶³ Tamtéž, s. 47.

na soukromý učitelský ústav řádu sv. Voršily v Kutné Hoře. V roce 1922 postupně učila na několika školách, kde potkala i svého manžela Emanuela Zábranu. Ve stejném roce odešla z církve. Manželé měli syna Jana, rodina žila na Vysočině ve městě Humpolec. Jana Zábranu dnes známe jako překladatele, básníka nebo prozaika. Oba rodiče Jana Zábrany byli zatčeni, když studoval gymnázium, dospívání tedy prožil bez svých rodičů a s nechutí ke komunistickému režimu.

Zájem o věci veřejné autorku přiměl vstoupit do politiky. V Humpolci se stala představitelkou Československé strany národně socialistické, kde se snažila hájit postavení učitelek ve společnosti. Členství v této straně se jí stalo osudným, v očích komunistického systému, byla politička s demokratickými názory nebezpečná. Jiřina Zábranová byla v přímém kontaktu s Miladou Horákovou, v roce 1947 společně trávily čas na schůzi v Havlíčkově Brodě. Později byla propuštěna z učitelského úvazku a odešla do důchodu, ve volném čase se věnovala zvelebování města Humpolce. Prosadila například postavení družstevní prádelny a přispěla ke zkvalitnění městské knihovny. Taktéž pracovala v Ochráně matek a dětí, v Červeném kříži a u Dobrovolných sester.¹⁶⁴

V roce 1949 byla Jiřina Zábranová zatčena a odvezena do Jihlavské vazby. Možným motivem pro zatčení byla nabídka kandidatury v parlamentních volbách, kterou dostala od tehdejšího předsedy národně socialistické strany Petra Zenkla. Jiřina Zábranová toto místo ale odmítla, z osobních důvodů. Zdrojem informací pro zkonstruovaný proces byl záznam, který StB našla v bytě exilového autora dr. Machotky. V záznamu bylo uvedeno autorky jméno, protože autorka dělala korekturu jeho knihy o populační práci. Po vydání knihy byla proti Machotkovi zahájena kampaň komunistické strany. Její manžel Emanuel Zábrana byl zatčen na podzim 1951 a propuštěn byl v květnu 1960. Koncem března 1952 ji zařadili do prvního transportu politických žen směřujícího do státního vězeňského ústavu v Pardubicích. Propuštěna z vězení byla až v roce 1960, tehdy když jí bylo 57 let, ale ani na svobodě nebyl její život nijak jednoduchý. Státní důchod měla velmi nízký a její manžel musel i v důchodu chodit do práce. Zemřela v roce 1974 ve svých 71 letech na plicní embolii.

Propuštěna byla na amnestii v roce 1960, tehdy jí bylo 57 let, ale ani na svobodě nebyl její život nijak jednoduchý. Její manžel byl také propuštěn v roce 1960, rodina se tedy i přes dlouhá léta ve vězení shledala. Jiřina Zábranová žila se svým manželem po propuštění v Praze, kde žil i jejich syn Jan. Její manžel Emmanuel musel jít ještě do práce, aby se užívali, a Jiřina

---

¹⁶⁴ ZÁBRANOVÁ, Jiřina a Jaroslav KUBÍČEK. *Ohlédnutí*. Praha: Torst, 1994, s.10.

šla do invalidního důchodu, často se vídala se svojí přítelkyní z vězení Albínou Palkoskovou-Wiesenbergerovou. Bývalá politická vězenkyně zemřela v roce 1974 ve svých 71 letech.

3.1.4 Albína Palkosková-Wiesenbergerová

Novinářka Albína Palkosková-Wiesenbergerová se narodila 27. června 1908 v Praze v rodině JUDr. Emila Palkosky, známého právníka a šachisty. Absolvovala Drtikolovo reformní gymnázium na Smíchově. Poté pracovala v redakci Národní politiky. Na žádost prezidenta Eduarda Beneše přednášela od roku 1947 společenskou výchovu na Vysoké škole politické a sociální v Praze. V roce 1947 jí vyšly tři knihy – *Kilián, Společenská výchova v rodině a Ctím člověka*. S jejím manželem měli vlastní odbojovou skupinu, již před nastoupením do výkonu trestu se domluvili na rozvodu, k tomu ale nedošlo, jelikož oba byli zatčeni. První manžel autorky Theodor Glucksmann umírá tragicky ve vězení v roce 1952.

Dne 5. října 1949 byla zatčena a uvězněna v komunistickém vězení, výkon trestu strávila hlavně ve ženské věznici Pardubice, z které byla propuštěna až v roce 1960. O této etapě života vypráví autorka ve své knize *Nebyl to jen sen*. V osmdesátých letech napsala knihy *Jiřiniáda* a *Ve stínu šachovnice*.¹⁶⁵ První výslech proběhl na policii v Bartolomějské ulici v Praze. Dobu od svého zatčení do odsouzení strávila v Pankrácké věznici. Soudní přelíčení se konalo 25. srpna 1950 a Albína Wiesenbergerová-Palkosková byla odsouzena k patnácti letům vězení. 7. září 1950 byla odvezena do věznice v Rakovníku. 26. dubna 1951 ji převezli znovu na Pankrác, aby se zde 27. dubna účastnila odvolacího soudu. Na rozsudku se ale nic nezměnilo. Propuštěna byla po jedenácti letech 10. května 1960, společně ve stejný den jako Jiřina Zábranová.¹⁶⁶

Po propuštění z vězení bydlela u Marie Vávrové, kamarádky její matky Emmy Palkoskové, která udržovala spojení s otcem Albíny. Dům se nacházel na Malé Straně v Saské ulici. Představitelka nejprve pracovala jako uklízečka v Malostranské kavárně a později jako prodavačka v cizojazyčném antikvariátu. Byl jí nabídnut byt a začala se stavět na vlastní nohy. V roce 1962 potkává Zdeňka Wiesenbergera, za kterého se vdala v listopadu 1967 ve svých pětapadesáti letech.

Dne 28. října 2001 byla prezidentem Václavem Havlem vyznamenána medailí za hrdinství. Zemřela v roce 2002. Začátkem roku 1968 se stala členkou K 231. Pochována je na Vinohradském hřbitově, spolu se svým otcem

---

¹⁶⁵ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Tři životy: osudy žen staropražského rodu*. Praha: B. Just: Pluto, 1998, s. 400.

¹⁶⁶ Tamtéž.

3.1.5 Vojtěcha Hasmandová

Vojtěcha Hasmandová pocházela ze sedmi dětí, tři sestry se staly boromejkami. Sestra Antonie odešla do kláštera ve třinácti letech. Další sestra Vojtěchy se jmenovala Emilie Hasmandová, která taky působila jako milosrdná sestra u sv. Karla Boromejského.¹⁶⁷ Vojtěcha byla zvolena v roce 1970 generální představenou a v této funkci setrvala celých osmnáct let opakovanou volbou až do své smrti. V současné době je otevřen její spis v Římě a na Kongregaci pro účely kanonizačního řízení.

Sestra Vojtěcha byla zatčena 10. září 1952, předcházely tomu události z 5. dubna 1952, kdy bylo odesláno udání na ředitele Diecézní charity v Českých Budějovicích panu Fialovi, že Vojtěcha navštěvuje ústavy charity v kraji a setkává se s členy lidové strany.¹⁶⁸ Vojtěcha na přání představené Matky Bohumily Langrové ukrývala v Prachaticích mladého františkána, který unikl při likvidaci mužských klášterů. Matka Bohumila Langrová byla zatčena ještě před Vojtěchou Hasmandovou 20. ledna 1952 a odsouzena na dvacet let vězení.¹⁶⁹

K uměle vytvořené skupině patřilo s Vojtěchou Hasmandovou společně dalších pět kněžích, v protokolu stálo, že Vatikán v čele s papežem a katolická církev pomáhá v boji proti pracujícímu lidu. Všichni obvinění se prohřešili, že slepě následovali Vatikán a stali se tak souputníky imperialistů.¹⁷⁰

Po propuštění z věznice strávila Matka Vojtěcha Hasmandová část života v Božicích a potom ve Vidnavě. V roce 1965 byla sestře Vojtěše udělena další amnestie a bylo jí prominuto podmíněné propuštění. Během roku 1969 si dodělala zkoušku z katechického kursu, aby mohla vyučovat náboženství a 1. října 1969 byla jmenována představenou velké komunity sester ve Vidnavě. Později v červenci 1970 je zvolena generální představenou Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, kde bylo v té době 650 sester. Roli Matky vykonávala až do své smrti v roce 1988.¹⁷¹

---

¹⁶⁷ Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského. Online. Dostupné z: <https://www.boromejky.cz>. [cit. 2024-08-17].

¹⁶⁸ HASMANDOVÁ, Vojtěcha. *Jsem v dlani Boží: dopisy z vězení*. Brno: Cesta, 2013, s. 11.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 10.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 223–236.

3.1.6 Jana Krejcarová-Černá

Básnířka českého undergroundu Jana Krejcarová, provdaná Jana Černá, naposledy Jana Ladmanová, byla jedinou dcerou novinářky a spisovatelky Mileny Jesenské a architekta Jaromíra Krejcara. Narodila se místo očekávaného kluka, proto se jí odmala říkalo Honza. Jana vyrůstala bez otce, jako intelektuálka. Její matku Milenu Jesenskou zatklo gestapo v roce 1939 a potom svoji matku viděla pouze jednou, při návštěvě ve vězení. Janu vychovával dědeček Jan Jesenský. Po grafické škole vydržela Jana rok na konzervatoři, ale tím její studium definitivně skončilo.¹⁷²

Janu přitahovalo umělecké prostředí, našla svoji zálibu v psaní. Ve dvaceti letech napsala svoje první eroticky osobní básně, které dodnes patří k prvním v nejenom undergroundové tvorbě, jsou součástí sbírky *Adresa: Praha strašnice*. Zpočátku autorka hledala inspiraci u surrealistické skupiny Karla Teigeho a Vratislava Effenbergera a krátce se sblížila ještě se Spořilovskou surrealistickou skupinou. Na začátku padesátých let však poznala mladé literáty a výtvarníky seskupené právě kolem Egona Bondyho. Bondy, vůdčí osobnost undergroundu, byl Janinou životní láskou.¹⁷³

V roce 1950 Jana podniká cestu za hranice s Egonem Bondym, cesta přes hranice nevyšla a jsou zadrženi policií. Posléze jsou propuštěni, jelikož předstírají šílenství a Jana se v té době už léčila na psychiatrii, kde byla několikrát hospitalizována. V této rodinné situaci Jana své čtyři děti umísťovala do dětského domova a po zlepšení životní situace je chtěla zpět. Manželství s Ladislavem Lipanským a narození pátého dítěte rodinnou situaci zhoršilo. Jana propadla závislosti na fenmetrazinu a tentokrát opravdu selhala. Za zanedbání rodinné péče byla na jeden rok odsouzená nepodmínečně. Po propuštění manželství dospělo k rozvodu.

Přesto v koloběhu dění psala básně, povídky nebo delší prózy. V šedesátých letech jí vyšly tři knihy, próza *Hrdinství je povinné*, povídky *Nebyly to moje děti* a vzpomínková kniha *Adresát: Milena Jesenská*. Po posledním sňatku s výtvarníkem Danielem Landmanem se její život uklidnil, děti rostly a psát přestala. Začala se věnovat umělecké keramice, zemřela nečekaně při dopravní nehodě v padesáti dvou letech.¹⁷⁴

Po návratu z vězení se Jana Krejcarová věnuje svojí literární tvorbě a rodinnému životu s třetím manželem. Součástí knihy *Tohle je skutečnost* jsou i dopisy zasílané Janu Černému, který studoval v Německu. Jana se s ním snažila obnovit po vězení vztah matky a syna.

---

¹⁷² PEROUTKOVÁ, Ivana. *Ženy, co se nedaly: 25 pozoruhodných českých osobností*. V Praze: CoBoo, 2020, s. 45–50.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 45–50.

Po propuštění z vězení autorka přispívala svojí literární tvorbou do časopisů a novin. Téma osamocení se objevuje také v souboru lyrických miniatur *Nebyly to moje děti*, v šedesátých letech přispívala do časopisu *Divoké víno* a do *Literárních novin*. V roce 1969 jí vyšla dokumentárně-vzpomínková kniha s názvem *Adresát: Milena Jesenská*, kde popisuje svůj život, včetně její matky novinářky, spisovatelky a překladatelky Mileny Jesenské. Dále v roce 1988 jí vychází v *Revolver Revue* sbírka básní *V zahrádce otce mého*.¹⁷⁵ Obdržela v roce 1990 laureát Ceny *Revolver Revue* za rok 1990. Anna Militz, která sestavila sbírku pamětí Jany Krejcarové *Tohle je skutečnost*, v roce 2015 napsala o této autorce životopisnou knihu *Ani víru, ani ctosti člověk nepotřebuje ke své spáse: příběh Jany Černé*. Sbírkou *Tohle je skutečnost* byla zpracována na základě pamětí sepsaných Janou Krejcarovou, sbírka nesla název *Otisky duší*.

---

¹⁷⁵ ČERNÁ, Jana. Anna Militz (ed.). *Tohle je skutečnost (básně, prózy, dopisy)*. Praha: Torst, 2016, s. 20.

3.2 Analýza pramenů

Genderová analýza a metoda gender history nabídne při analýze pamětí politických vězeňkyň ženské hledisko na život za zdmi vězení. Zaměříme se na to, jak jsou reprezentovány genderové role ve vězení, prostředí, jazyk, životní úroveň a sociální a psychologické dopady. V další části kapitoly 3.3 budeme sledovat, jak se projevovala genderová performativita ve vězení, opakování genderově normativních aktů na základě analýzy jazyka, řeči, oblečení nebo chování postav v pramenech osobní povahy.

3.2.1 Byly jsme tam taky

Biografie o vězeňském životě neměla název, tak jí ho Josef Škvorecký vymyslel, když mu Dagmar Šimková posílala z Austrálie do Kanady svůj rukopis, 1. vydání se kniha dočkala v roce 1980 ve vydavatelství Sixty-Eight Publishers. Další upravené vydání knižně upravila editorka Monika Vadasová-Elšíková. V této práci je zpracováno nejnovější vydání knihy, kterou edičně připravila Pavlína Kourová, toto vydání vyšlo v roce 2010. *Byly jsme tam taky* popisuje život politických vězeňkyň, které byly v padesátých a šedesátých letech dvacátého století nespravedlivě uvězněny a sílu lidské mysli používaly jako nekonečnou obranu proti komunistickému režimu. Příběh je autobiografií politické vězenkyně Dagmar Šimkové, která byla v Pardubické ženské věznici vězněna od roku 1953. Celkem byla vězněna v komunistických věznicích Československa po dobu téměř patnácti let, od roku 1952 do roku 1966.

Kniha je psaná z pohledu ženy ocitající se v mladém věku ve vězení odsouzené jako politická vězenkyně. Mladá Dagmar Šimková přichází do kolektivu žen různé věkové kategorie, bezdětné, s rodinami, prostitutek, akademických příslušnic všech politicky nevhodných. Autobiografie je upravená, více než popisy pamětí z vězení se v knize objevují citově zabarvené pasáže, kterým Dagmar Šimková přisuzuje hlavně svoji citovou zkušenost.¹⁷⁶

Z určitého pohledu tedy kniha nabízí jiný pohled na vězeňskou zkušenost než ostatní zkoumané knihy v této práci. Autorka ve své autobiografii popisuje alternativní ženský soubor vzpomínek, které předává jako osvětu na podporu rovnoprávnosti žen a popisuje obraz silné postavy ženy, která má přirozená omezení, ale hloubavou a neutuchající mysl. Kniha nemá dokazovat, že žena jakožto fyzicky slabší pohlaví oproti muži zvládla komunistický teror ve vězení, ale to, že se dá vůlí své mysli zachovat mysl zdravá i přes všechny zážitky z vězení.

---

¹⁷⁶ ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha: Orbis, 1991.

Dílo obsahuje typické prvky ženské literatury, jako je motiv šílenství, uvěznění nebo různé nemoci, které podtrhuje konstrukce ženské identity a ztotožnění se s lidským osudem. Kniha pamětí se nese v duchu silného odporu ke komunistické ideologii a boje o přežití, který se Dagmar Šimková od začátku až do konce rozhodla vyhrát. Z knihy dále budeme čerpat v další části této práce, která zobrazuje zkušenost vězenkyň.

3.2.2 Ticho s ozvěnami: dopisy z vězení z let 1952–1967

„*Tam, kde byla Růženka, bylo vždycky jasno s veselo*“¹⁷⁷, uvádí její synovec Andrej Gjurič v úvodu knihy pamětí Růženy Vackové *Ticho s ozvěnami*. Růžena Vacková pobývala ve věznicí Pardubice mezi lety 1952–1956 a 1959–1967 zaměříme se proto v rámci genderové analýzy na dopisy odeslané z Pardubic v těchto letech. Dopisy psala své sestře Jiřině Gjuričové, otci a synovcům Alexanderovi a Andrejovi. Růžena Vacková byla obviněna a uvězněna z politických důvodů za sepsání zpráv o situaci v katolické církvi po únoru 1948 a za možné převzetí dopisu od Marie Jadrné z Litoměřic, dopis měl být převzat od biskupa Trochty, který v té době byl v hledáčku státní bezpečnosti. Žaloba procesu Mádr a spol. byla podepsána v roce 1952 státním prokurátorem Zieglerem.¹⁷⁸

Kniha *Ticho s ozvěnami: dopisy z vězení z let 1952–1967* přináší soubor korespondence Růženy Vackové, dopisy napsala v letech 1952–1967 v druhém období svého pobytu ve vězení. Editorka Marie Valtrová tuto sbírku připravila a vydalo ji nakladatelství České křesťanské akademie v roce 1994. Celkem Růžena Vacková napsala 700 dopisů, Valtrová použila pouze 174 dopisů pro sestavení sbírky. Ty jsou rozděleny do tří částí, první část je věnována synovcům s celkovým zastoupením 34 dopisů, dopisů setře Jiřině Gjuričové je 47 a největší počet 92 je odeslaných otci Růženy Vackové nebo jeho druhé ženě Marii Vackové. Zprvu byla autorka nucena posílat dopisy na jednu adresu, proto počet dopisů adresovaný otci převažují.

Soubor korespondence Růženy Vackové z druhého vězení je doslovným opisem jejích dopisů. V dopisech se objevují přezdívky rodiny, sestra Jiřina je Sepluška, bratr Vladimír Baboček, švagr Alexandr je Sandy. Sama Vacková se podepisuje jako Mokoň nebo Mokonička, v dopisech figuruje jméno Skorina, což je fiktivní postava. Skorina vystupuje jako manželka P. Josefa Zvěřiny, jsou v rozvodovém řízení a Vacková pro něj užívá silné hanlivé výrazy, manžel Skoriny je fiktivní postava, která má nahrazovat zatěžklý komunistický režim.

---

¹⁷⁷VACKOVÁ, Růžena. *Ticho s ozvěnami: Dopisy z vězení z let 1952-1967*. ed. Marie Valtrová. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 13.

¹⁷⁸ŠTRÁFELDOVÁ, Milena. *Trestankyně: příběh Růženy Vackové*. Praha: Mladá fronta, 2019, s. 294.

Vězeňským přednáškám se části v rekonstrukci vězeňské každodennosti budeme věnovat z pohledu trávení volného času. Růženě Vackové vyšla kniha *Vězeňské přednášky*. Ty vznikaly v letech 1952 až 1966 v době autorčina věznění v Pardubicích. Publikace je výkladem kulturních dějin lidstva od pravěku do počátku 20. století. Publikované stati, vzniklé za neobvyklých okolností ve vězení, napomáhaly autorce a jejím spoluvězenkyním intelektuálně a psychicky přežít nelidský teror komunistického vězení. Kniha byla vydána v roce 1999 v nakladatelství Univerzity Karlovy a redaktorem se stal Zdeněk Pousta, který napsal úvod ke knize, který pojednává o politických procesech v padesátých letech dvacátého století.

Svoje semináře „vedla ve sprchách na záchodech, v koutech na bednách“¹⁷⁹, kde se dalo. *Věda o slohu*, jak s ní seznamovala své spoluvězenkyně, pracuje se strukturou konkrétních uměleckých výtvorů s cílem ukázat, jak lidstvo poznávalo skutečnost.¹⁸⁰ Ilegální přednášková činnost za zdmi věznice neměla být nikdy vydána. Autorka to nepředpokládala, neměla k ruce příruční knihovnu, aby si ověřila nějaké historické milníky. *Vězeňské přednášky* vznikly za podpory několika politických spoluvězenkyň, které přednášky zapisovaly. Byly jimi Dagmar Skálová, Dagmar Šimková, Dagmar Tůmová a další. Ty se podílely jak na zapisování přednášek, tak na ilegálním odnesení zapsaných přednášek z věznice ven.¹⁸¹ Z knihy dále budeme čerpat v další části této práce, která zobrazuje zkušenost vězenkyň.

3.2.3 Ohlédnutí

Autobiografie nazvaná příkladně *Ohlédnutí* je důležitým svědectvím nejen o životě ženy v kulisách 20. století, ale dává poznat, co zakusili politické vězenkyně v komunistické věznici. Vzpomínky vycházely v rozhlase jako čtení na pokračování, v roce 1994 je v knižní podobě právě pod názvem *Ohlédnutí* vydalo nakladatelství Torst.¹⁸²

Kniha je rozdělena do čtyř částí, nazvaných podle zásadních životních období Jiřiny Zábranové. Od dětství, v němž vzpomíná nejen na rodiče, ale také na širší příbuzenstvo z otcovy i matčiny strany, přechází autorka v čas dospívání. Poznáváme ji jako svědomitou studentku i dívku s chováním přiměřeným jejímu věku. Po svatbě s Emanuelem Zábranou líčí život na malém městě, kde si všichni viděli do talíře, přibližuje učitelskou profesi napřelomu

---

¹⁷⁹ VACKOVÁ, Růžena. *Ticho s ozvěnami: Dopisy z vězení z let 1952-1967*. ed. Marie Valtrová. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 11.

¹⁸⁰ VACKOVÁ, Růžena. *Vězeňské přednášky*. Praha: Archiv Univerzity Karlovy, 1999.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Tamtéž.

dvacátých a třicátých let, stejně jako těžkou protektorátní dobu. Vzpomínky vrcholí obdobím, kdy byla Jiřina Zábranová vězněna jako politická vězenkyně.

Memoáry na začátku seznamují čtenáře s rodinnou historií, přibližují dobu i prostředí, odkud její rodina pocházela. Postupně autorka přechází ve vlastní vzpomínky, které vypráví chronologicky, ale někdy rozvádí svoje paměti dál do budoucnosti. Jiřina Zábranová často užívá humor ve svých pamětech jako oslí můstek, pomocí kterého popisuje díry v komunistickém systému. Z knihy dále budeme čerpat v další části této práce, která zobrazuje zkušenost vězenkyň.

3.2.4 Nebyl to jen sen

Kniha pamětí v sobě nese vnitřní svobodu, která autorku provázela i po celou dobu vězení. Ze slov je cítit optimismus a neutuchající víra v lepší zítřky. V knize je použita přímá řeč, autorka se snaží líčit zážitky z vězení v přítomnosti dalších vězenkyň, které jmenuje, s Albínou se ve vězen ocitají. Jiřina, její věrná kamarádka (učitelka Jiřina Zábranová), Eliška¹⁸³ (svědkyně na její druhé svatbě), Věra, Olga nebo Julinka.¹⁸⁴ Paměti z vězení se podobají obrazu zkušenosti z vězení Jiřiny Zábranové. Albína Palkosková-Wiesenbergerová zůstala do konce života přítelkyní Jiřiny Zábranové, byla s ní až do její smrti v roce 1974.

Vzpomínky z vězení byly napsány v roce 1990 jako četba na pokračování, o rok později knihu vydává nakladatelství Luxpress. V roce 1998 Albíně vyšla vzpomínková kniha *Tři životy: osudy žen staropražského rodu*. Kniha pamětí zaceluje díry v historické paměti, představuje osudy lidí v komunistickém Československu, ty, co se chopili moci a vypráví příběhy lidí, kteří stáli na druhé straně režimu. Období vězení je v knize *Nebyl to jen sen* vylíčeno jako jeden z nástrojů moci totalitního režimu, z pohledu zkušenosti politické vězenkyně.

Autorka postupuje ve svém vypravování chronologicky, první části své knihy začíná zatčením, přesunem do vazby a jak ji vyslyšali příslušníci StB. Autorka nezaznamenává roky a data na začátku segmentů. Tak, jako tomu bylo u Jiřiny Zábranové, jsou v knize zaznamenány zkušenosti z vězení na přeskáčku. V textu se objevují datace, podle kterých se čtenář může přehledně orientovat ve vězeňských událostech. Kniha *Tři životy: Osudy Staropražského rodu* obsahuje více detailů o životě Albíny a jejích rodinných příslušníků, a tedy je rozvedena více

---

¹⁸³ *Jedná se o spoluvězenkyně z Pardubické ženské věznice.*

¹⁸⁴ *Eliška: Jedná se o Elišku (Miloslavu) Vojtěchovou, známá také jako Marta Kadlečíková, představitelku skautského hnutí v období komunismu.*

do hloubky. Z knihy dále budeme čerpat v další části této práce, která zobrazuje zkušenost vězenkyň.¹⁸⁵

3.2.5 Jsem v dlani Boží: dopisy z vězení

Knihu dopisů sestavila S. M. Remigie Anna Češíková SCB, která byla přijata do kongregace Matkou Vojtěchou v roce 1971, pracovala jako zdravotní sestra. Od roku 2003 působí v Římě v Nepomucenu. Spojení *Jsem v dlani boží* najdeme jako opakující se spojení v dopisech Vojtěchy Hasmandové, takto nazývá sestra boromejka vězení a její přístup k trestu. Její postoj k osobám a ke všemu živému je kladný, její dopisy z vězení jsou prostoupeny laskavostí a pokorou. V den soudu se Vojtěcha Hasmandová vyjádřila k soudu slovy „*Službu Bohu chápu jako službu lidem.*“¹⁸⁶ Díky tomu, že její proces byl zkonstruovaný, přijímá Vojtěcha prostor vězení jako notnou součást svého života, avšak nepřijímá ideologii režimu, který ji do vězení poslal. Její dopisy jsou důkazem obrany proti komunistickému režimu. František Schildberger o Vojtěše napsal: „*V tolika směrech je Matka Vojtěcha nejen pro svou Kongregaci, nejen pro řeholnice a řeholníky, ale i pro dnešní věřící, pro současnou církev, opravdovým vzorem víry, který je třeba postavit na podstavec, aby svítil do široka. Takoví věřící jsou slávou církve a bílými mučedníky.*“¹⁸⁷ Dopisy z doby vězení nemohly být zcela otevřené, Vojtěcha nemohla volně psát o Kristu, o lásce k Bohu, a tedy své kriminalitě.

Většina dopisů je psaná z vězeňského prostředí a určená „*Mojim nejdrazším*“, sestře Vojtěchy Emílii Hasmandové. Emilie byla jako Vojtěcha milosrdná sestra u sv. Karla Boromejského. Matka Vojtěcha ve svých dopisech nezachycovala, tak jako ostatní, detailní každodennost ve vězení. Popisovala prostor věznice spíše jako místo, kde se vytvářela přátelská pouta, a jako místo sounáležitosti s ostatními vězenkyněmi. Dopisy jsou vždy opatřeny místem, datem a jsou seřazeny chronologicky.

V Pardubické ženské věznici bylo soustředěno větší množství řeholnic, i ty z Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského.¹⁸⁸ Komunistický režim věnoval řeholním sestřím a duchovenstvu velkou pozornost. Sestry byly ukázněné, v korekci byly často, jelikož odmítaly pracovat v neděli. Jejich kázeň a poslušnost byla jejich zbraní, dávaly dozorcům najevo, kdo je jejich jediný nadřízený a že náboženský řád dodržovaly důsledněji

---

¹⁸⁵ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991..

¹⁸⁶ HASMANDOVÁ, Vojtěcha. *Jsem v dlani Boží: dopisy z vězení*. Brno: Cesta, 2013, s. 237–243.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ *Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského*. Online. Dostupné z: <https://www.boromejky.cz>. [cit. 2024-08-17].

než ten vězeňský. Většina z nich se stala okolo sedmnácti let věku pečovatelkami a ošetřovatelky druhých.¹⁸⁹ Ve vězení řeholní sestry pořádaly soustředěné večerní pobožnosti, při kterých zasvěcené vězenkyně mohly být přítomny, cítily tak klid, čistotu a bezpečí. Z této knihy dále budeme čerpat v další části této práce, která zobrazuje zkušenost vězenkyň.

3.2.6 Tohle je skutečnost

Genderovou analýzu dopisů této autorky jsem si nechala až na závěr této práce, jelikož Jana Krejcarová-Černá nebyla ve vězení z politických důvodů, ale kvůli zanedbávání povinné péče svého syna Štěpána. Jana Krejcarová se v Nápravně výchovném ústavu ocitla 7. července 1966, šedesátá léta v Pardubické ženské věznici, jsou naším sledovaným obdobím.

Ze sborníku dopisů, prózy a básní v naší práci se zaměříme pouze na analýzu dopisů z vězení, zasílaných od roku 1966 do roku 1967. Dopisy z vězení jsou dělené podle toho, jakému adresátovi byly věnovány. Část dopisů je věnována přátelům Julii a Zbyňkovi, přítelkyni Jaroslavě Vondráčkové, nazývané v dopisech „Slávka“, a Janu Černému, nejstaršímu synovi Jany Krejcarové. Zbyněk Fišer se se svou partnerkou Julií Novákovou snažili pomoci Janě v její nelehké cestě napříč výkonem trestu. Navštěvovali ji, psali dopisy a zařizovali záležitosti, které byly za její nepřítomnosti třeba vyřídit. Dopisy z vězení byly zasílány během necelého jednoho roku, a to od ledna 1967 až do konce června 1967, pak byla Jana Krejcarová podmíněčně propuštěna z Nápravného ústavu v Pardubicích.

Knize *Tohle je skutečnost*, kterou k vydání připravila, napsala doprovodné texty a ediční poznámku Anna Militz. Knihu vydalo jako první souborné vydání nakladatelství Torst v Praze roku 2016. Dopisy z vězení ve sbírce paměti s názvem *Tohle je skutečnost* odráží ladění dopisů, které jsou reálnou výpovědí vězenkyně, která byla v šedesátých letech na jeden rok ve vězení. Náprava Jany ve vězení je podtextem dopisů, v kterých reflektuje jeden rok života, během kterého měla dostatek času na vlastní sebekritiku.¹⁹⁰

Změna v dopisech přichází už v únoru 1967, kdy Jana píše, že je ráda za své přátele, což napovídá emocionálním změnám, které ve vězení zažila. Jana Krejcarová byla odsouzena za zanedbávání povinné péče svého syna Štěpána. Když nastupovala Jana do vězení, pomýšlela na rozvod se svým manželem Ladislavem. Později v dopise z června 1967 přichází s tím, že spolu s Ladislavem nakonec zůstanou, což ji přivádí k většímu klidu. V roce 1972 se Jana Krejcarová nakonec se svým manželem Ladislavem rozvedla, protože ji Ladislav udal na policii

---

¹⁸⁹ KUKLOVÁ-JÍŠOVÁ, Božena: *Krásná nemá paní*. Praha 2002. s. 99–102.

¹⁹⁰ ČERNÁ, Jana. *Tohle je skutečnost (básně, prózy, dopisy)*. Praha: Torst, 2016, s. 379–402.

už v roce 1966, společně s Danielem Landmanem, posledním manželem Jany Krejcarové.¹⁹¹
Z knihy dále budeme čerpat v další části této práce, která zobrazuje zkušenost vězenkyň.

---

¹⁹¹ ČERNÁ, Jana. *Tohle je skutečnost (básně, prózy, dopisy)*. Praha: Torst, 2016, s. 379–402.

3.3 Každodennost v Pardubické ženské věznici v 50. letech 20. století

Zkušenosti žen z výkonu trestu odnětí svobody, jejich genderové role, trauma a adaptace v prostředí vězení jsou jiné než zkušenosti mužů, jak říká Klára Pinerová v knize *Do konce života: političtí vězni padesátých let – trauma, adaptace, identita*.¹⁹² Vězeňskou zkušenost ženy prožívají detailněji, reagují na nové prostředí odlišným způsobem než muži a jsou ovlivňovány různějšími aspekty v jejich každodennosti. Historička Klára Pinerová ve své knize píše, že „gender hraje významnou roli v narativní strategii prezentované bývalými politickými vězeňkyněmi“.¹⁹³ Autorka popisuje, jak si vězenkyně udržovaly svoji identitu ve vězení a jak se ztotožňovaly s prostředím věznice. Dále autorka popisuje ve své práci upořádání narativu v pamětech vězeňkyň. Paměti jsou spíše zrcadlem okolního světa, který vězeňkyně zažívaly. Jsou naopak upořádány osobnější zkušenosti z hlediska psychologické stránky věci jako bolest po vykonaném trestu, prosba o podmíněčné propuštění nebo problém s adaptací v rámci vězeňského systému. Tomáš Bursík ve své knize *Byly jsme tam taky* popisuje, jaké zkušenosti vězenkyně zažívaly v Pardubické ženské věznici, a odkrývá tak dobu 50. a 60. let z pohledu historického, sociálního a vězeňského komunistického režimu. Z této knihy budeme čerpat v následující kapitole a budeme se tak díky těmto odborným knihám snažit doložit fakta, která vysvětlují naše představitelky ve svých knihách.

Problematika politických vězenkyň měla ve vězení významné místo, vězenkyně byly odsuzovány podle první hlavy trestního zákona, za zločiny proti republice. Trestný čin zvyčadství byl nejzávažnějším přečinem proti republice, podle kterého politické vězenkyně a vězni dostávali trest odnětí svobody okolo deseti let. Většinou se jednalo o vykonstruované procesy. Osoby, které se snažily opustit Československo, byly také perzekuovány a diskriminovány. Dozorci se k politickým vězňům chovali nejpřísněji, byli to ti nejnebezpečnější v očích komunistické trestněprávní perzekuce.¹⁹⁴ Politické vězeňkyně pobyt v cele s trestankyněmi neměly jednoduchý, musely být stále na pozoru a dennodenně být terčem urážek a vyhrožování ze stran ostatních v cele.

Genderové role muže a ženy byly v běžném životě odlišné, ta mužská byla zaměřena hlavně na práci, ženská na rodinu, děti a manželství. S příchodem do vězení ženy tyto role ztratily, transformovaly se ve vězení hlavně na práci a vztahy ve vězení. Role ženy se ve věznici tedy mění, ztráta rodiny nebo partnerského svazku je zásadnější pro ženu než pro muže. Jednalo

---

¹⁹² PINEROVÁ, Klára. *Do konce života: političtí vězni padesátých let – trauma, adaptace, identita*. Edice: Po válce. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017, s. 266.

¹⁹³ Tamtéž, s. 267.

¹⁹⁴ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965-1992*. Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2002, s. 307–316.

se hlavně o výchovu a trávení času s dětmi, o které se ženy nadále nemohly starat. Odloučení ženy od rodiny znamenalo pro ženy důležitou otázku, protože je k rodině přitahovalo emocionální pouto.

V padesátých letech, oproti dnešku, na čistě ženskou populaci ve vězení a situaci z hlediska genderu s ní spojenou nebyli dozorcí a dozorkyně připravováni. Ženská mentalita v aspektu vězeňství se různě měnila, v reakci na represi padesátých a šedesátých let dvacátého století. Vzdělané ženy dokázaly formovat systém spolupráce a soužití v Pardubické ženské věznici, formou standardizování vzájemného chování. S nástupem komunistického režimu v roce 1948 přichází změna ve vězeňství, kdy se vězeňský režim zpolitizoval. Začaly se pořádat velké (většinou zinscenované) politické procesy během let 1950 až 1954, což vedlo k všeobecnému strachu ve společnosti i ve vězení, zvláště tyto roky jsou spojené s velkou represí ve vězení a násilím. Po smrti Stalina v roce 1953 a nástupem Chruščovovy destalinizace¹⁹⁵ došlo k určitému zmírnění represí. Došlo k zavedení kategorie politických vězňů, kteří byli považováni za zvlášť nebezpečné pro režim. Zavedení této kategorie umožnilo vládě účinněji kontrolovat a potlačovat jakýkoli odpor nebo opozici vůči komunistickému režimu. Zavedení této kategorie dalo StB více pravomocí a prostředků k pronásledování, sledování a zatýkání lidí, kteří byli považováni za hrozbu pro režim.

3.3.1 Zatčení, výkon trestu, cela, práce a strava ve vězení

Se zatčením, vazbou a následným nástupem do výkonu trestu je úzce spjata i vyšetřování zločinu a výslech, které předchází soudu. Většina pamětí politických vězenkyň se tomuto silnému zážitku věnuje a zkušenost z vězení budou zmíněny v následující části textu. Dalším sledovaným prostředím ve vězení bude cela jako uzavřená místnost, kam byla vězenkyně umístěna a žila v ní značnou dobu společně s ostatními vězenkyněmi. V pramenech osobní povahy se dále objevují zmínky o různých pracích ve vězení, ty se lišily například podle toho, jaké bylo roční období a sklizeň v zemědělství, nebo toho, na co dostala věznic zrovna zakázku od státu.

Dny ve vazební věznici byly podobné, vězenkyně byly izolovány na celách, stranou od vnějšího světa. Čas ve věznici plynul cyklicky, vedle cesty z cely do práce trávila vězenkyně čas krátkými procházkami po vězeňském dvoře, zbytek času ve věznici se soustředil v cele. Cela byla menšího rozměru než ta klasická ve vězení. Politické vězenkyně často popisovaly deziluzi a dezorientaci ve věznici, jelikož čas ve věznici plynul stále stejně. Časem se

---

¹⁹⁵ *Destalinizace*. Online. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Destalinizace>. [cit. 2024-08-28].

vězenkyním velmi vycvičil čich a sluch, jelikož většinu času trávily v uzavřeném prostoru, jak píše Albína Palkosková Wiesenbergerová ve své knize *Nebyl to jen sen*. Hodinky byly zakázány, a tak si čas vězenkyně zaznamenávaly čárkami na zdi pomocí lžice na jídlo.¹⁹⁶ Po nějaké době a změti mnoha výslechů byla vězenkyně transportována k soudu, kde jí byl vyřčen trest a počet let odnětí svobody. Od soudu vězenkyni převezla ostraha na eskortní oddělení, kde po příjezdu nastaly vězeňské přípravné procedury, což byla lékařská prohlídka, rentgen, fotografování vězenkyně, vyplnění vězeňského dotazníku, přidělení vězeňského čísla. Z eskortního oddělení byla vězenkyně převezena do předem určeného Nápravně výchovného ústavu autobusem, který většinou měl svůj nápis „zájezd“, jelikož se s autobusem jezdilo přes rušné město.

Dagmar Šimková byla vězněna v Českých Budějovicích, Želiezovicích, Opavě a v Pardubicích společně s univerzitní profesorkou Růženu Vackovou nebo blízkou přítelkyní Irenou Šimonovou-Vlachovou. V jejím zápisu z výslechu při zatýkání stojí: „*Naprostý nesouhlas s politickým zřízením v našem státě. Touha po svobodném životě v některé jiné zemi. Od výkonu trestu nečekám nic.*“¹⁹⁷ Při zatčení ji členové StB svázali do kozelce, přes hlavu dali látkový pytel a pásku přes oči. Než Dagmar začali vyslyšet, strávila několik hodin v temné místnosti. Čekala, až budou hotoví s tím, koho vyslyšeli před ní. Poté byla převezena do věznice v Praze na Pankráci a následně převezena do Pardubické ženské věznice.

V prvním dopisu z vězení z 4. března 1952 adresovaném otci Růžena Vacková píše: „*Draží moji všichni vespolek, věřte, že je mi dobře, na těle jsem zdravá a na duchu si dělám niterné exercicie, a tak jste mi všichni blíž dražší. A nevím, jak bych Vám chtěla zdůraznit tu pravdu přítomnosti Boha živého a jeho matky. Na tatínka v tomto smyslu mnoho myslím, spoléhám se v tom hlavně na Marušku. Drahé Marušce jsem velmi vděčná, jaká je to úleva i ve starosti o tatínka, že ji máme. Vyčítám si však, že jsem na tu svou sestřičku nebyla opravdu dost pozorná a že mne tehdy mohla potřebovat.*“¹⁹⁸ Dopis politické vězenkyně svému otci odhaluje, jak hluboce jsou tradiční genderové role zakořeněny i v extrémních situacích. Autorka zdůrazňuje vděčnost Marušce, druhé ženě svého otce, za péči o něj, čímž potvrzuje tradiční ženskou roli pečovatelky. Zároveň vyjadřuje výčitky, že se sama nedostatečně věnovala své sestře, což odráží tlak na ženy, aby plnily očekávané role v rodině.

---

¹⁹⁶ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991. ISBN 80-7130-007-1, s 15.

¹⁹⁷ ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha, s. 24.

¹⁹⁸ VACKOVÁ, Růžena. *Ticho s ozvěnami: Dopisy z vězení z let 1952–1967*. ed. Marie Valtrová. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 95.

Autorka se také obrací k víře a duchovním cvičením, což jí pomáhá vyrovnávat se s utrpením spojeným s vězněním. Její vztah k Bohu a Panně Marii, která je často vnímána jako ideál ženské ctnosti, naznačuje, že se opírá o tradiční modely ženskosti i v tak těžké situaci, což posiluje její odolnost. Citovaný text ukazuje, jak je genderová identita neustále performativně konstruována a jak se tradiční genderové role reprodukují i v extrémních situacích, jako je vězení. Tato performativita posiluje patriarchální struktury a očekávání, jak je vidět v projevu vděčnosti a výčitek vůči sestře. Zároveň je důležité zohlednit intersekcionalní aspekty, které ukazují, jak se genderová identita proplétá s politickou perzekucí (jsou to politický status, rodinné role) a možnou třídní pozicí, což dohromady utváří specifickou zkušenost autorky.

Po výslechu se Albína přesouvá do jiné cely, než bude přivolána dozorci k hlavnímu přelíčení, kde jí bude řečen rozsudek a stanovena délka trestu. V tomto období se ocitáme na pomezí druhé části jejího vyprávění, kde je znázorněn výkon trestu odnětí svobody, podmínky na cele a náplň práce ve vězení.¹⁹⁹

„Zanedlouho jsme byly na cele čtyři. Opět slavníky na zemi. Venku bylo již značné teplo a na malé cele bylo někdy k nedýchání. Okno se smělo otevřít jen na povolení. Tady jsme poprvé narazily na ženu retribučního soudu z roku 1945. Byla to lékařka, která vykonávala službu na našem bloku. Docházíme k ní, když potřebujeme. Jindy přichází ona v doprovodu dozorkyně za námi. Když nás viděla poprvé, objevilo se v jejích očích něco jako zadostiučinění. Pravděpodobně nás řadila k těm, které kdysi odsoudili, a její pohled říkal: ‚Došlo tedy i na vás.‘ Když nás poznala blíže, zmizel její prvotní odstup k nám a snažila se nám v mezích svých možností vyhovět.“²⁰⁰ Z hlediska genderové analýzy na textu můžeme zkoumat vztahy moci, role žen a jejich postavení v kontextu retribučních soudů po druhé světové válce.

V textu je zdůrazněna dynamika mezi vězenkyněmi a ženou-lékařkou, která zastává pozici autority a moci. Lékařka, která dříve pracovala pro retribuční soud, zpočátku projevuje pocit zadostiučinění, když se setká s vězenkyněmi, což naznačuje, že je vnímá jako reprezentantky „druhé strany“ nebo bývalé elity. Tento moment může být interpretován jako zrcadlení širšího genderového napětí, kde ženy, často v podřízených rolích, zde získávají moc a možnost vykonávat spravedlnost či pomstu. Avšak, jak se vzájemně poznávají, mění se vztah mezi nimi. Lékařka začíná projevovat empatii a podporu, což naznačuje komplikovanou dynamiku mezi ženami v cele, kde profesní role a společenské postavení mohou být překonány společnou zkušeností útlaku a strádání.

---

¹⁹⁹ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 34

²⁰⁰ Tamtéž.

Ve třetí části knihy autorka zachytila převoz do věznice v Rakovníku a posléze transport do Pardubic, kde je popisován výkon trestu ve věznici a vězeňská každodennost.

„Být povahově silný je nejdůležitější pro každého vězně, abychom vydržely veškeré nápory, vyhrožování a i chvástání dozorců při nepodařených proslovech o neúspěšném Západě, které byly vítězně vytrubovány do našich uší jako další „rány imperialismu.“²⁰¹ Text odráží tradiční představy o síle a odolnosti jako o rysech potřebných k přežití v drsném prostředí, jakým je vězení. Používá stereotypně maskulinní jazyk (např. „povahově silný“), který zdůrazňuje sílu a odolnost, čímž se implicitně marginalizují ženy a nebinární osoby, jejichž zkušenosti a způsoby odolnosti mohou být jiné, ale stejně důležité. Tím se reprodukuje genderová nerovnost, kdy jsou maskulinní vlastnosti považovány za standard k přežití.

Po zatčení Vojtěcha ve vazbě zůstává do 15. listopadu 1953, po odsouzení coby vatikánská špiónka, byla převezena dne 23. září 1953 do Pardubické ženské věznice, v tomto čase začíná i její vyprávění o věznici Pardubice. Z celkových osmi let prožila Vojtěcha nejvíce let právě v Pardubicích, mezitím ji převezli do Prahy a vazbu strávila v Písku a Prachaticích. *„Jste všichni zdraví? Mám o Vás často starost a obavy. Denně Vás vkládám do náruče Boží, denně ráno i večer vyprošuji pro Vás všechny i pro sebe Boží požehnání... Bůh Vás opatruj!“²⁰²* Dopis sestry Vojtěchy uvězněné za protistátní činnost odhaluje genderově podmíněné aspekty jejího duchovního a emocionálního projevu. Její vyjádření starosti a obav, stejně jako časté modlitby za Boží ochranu a požehnání, reflektují tradiční ženské role spojené s péčí a duchovním vedením. Genderová analýza ukazuje, jak ženy, i když jsou uvězněny a podrobeny represím, často zachovávají roli pečovatelek a morálních podporovatelek, což může být způsob, jak se snaží udržet smysl pro kontrolu a důstojnost v extrémních podmínkách.

Z doplňujících informací a spisu Vojtěchy víme, že se 14. března 1957 dostala do korekce za předávání krabičky cigaret při klepání dek v okně. Za tento prohřešek byla v korekci od 19. března 1957 do 21. března 1957.²⁰³ Ze zápisu dozorce vyplývá, že se Vojtěcha považuje za náboženského mučedníka a trestu nelituje. *„Výkon trestu nemá na odsouzenou žádný vliv. Stále se obírá myšlenkou, že Bůh vše dobře řídí.“²⁰⁴* Korekce byla velmi tvrdé potrestání, byla to malá místnost bez oken, vlhká, bez pokrývky a slamníku a celou dobu bez jídla. Víra v Boží řízení, často spojená s tradičními ženskými rolemi v péči a duchovní podpoře, mohla poskytovat ženám smysl pro naději a odolnost a zároveň je chránila

---

²⁰¹ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 59.

²⁰² HASMANDOVÁ, Vojtěcha. *Jsem v dlani Boží: dopisy z vězení*. Brno: Cesta, 2013, s. 24.

²⁰³ Tamtéž, s. 105.

²⁰⁴ Tamtéž.

před psychickým zlomem, který totalitní režim usiloval vyvolat. Tento příklad ukazuje, jak ženy využívaly svou víru jako nástroj k udržení psychické stability a odporu vůči snahám režimu je zlomit, což může reflektovat širší genderovou dynamiku v kontextu represivních podmínek.

Politické vězeňkyně pobyt v cele s trestankyněmi neměly jednoduchý, musely být stále na pozoru a dennodenně být terčem urážek a vyhrožování ze stran ostatních v cele. Náplň práce byla ve vězení široká, často se pracovalo přímo uvnitř věznice. Pracovny se zaměřovaly na výrobu pohřebních věnců, výrobu skleněné bižuterie nebo se jezdilo ven za prací v zemědělství.²⁰⁵ Práce politických vězenkyň v Pardubicích se zaměřovala na výrobu pro firmu Koh-i-noor, z drobné bižuterie se vyráběly špendlíky nebo sponky, v pletárně se pletlo vlněné oblečení, šály, rukavice apod. Vězeňkyně docházely do pracoviště firmy TESLA nebo JZD, pracovalo se na tři směny po osmi hodinách.²⁰⁶ V zimě kolem poloviny doby trestu začala Dagmar Šimková pracovat jako loupáčka cibule. Pracovala v teple, všechny její spoluvězeňkyně měly neomezený přísun konzumace této potraviny, která měla v sobě spoustu vitamínů. Z cibule se dalo na kamnech uvařit nebo upéct různorodé jídlo a další výhodou bylo, že dozorcí nemohli v místnosti práce vydržet, jelikož je štípaly oči. „*Nemluvíme o tom, že máme hlad, že nám je zima, nestěžujeme si na bolení hlavy, nefňukáme a nebrečíme. Proti lži a švindlu však stojí poctivost.*“²⁰⁷ Vězeňkyně, jak píše Dagmar Šimková, si na svoji situaci nemohly stěžovat, jelikož by čas ve věznici plynul ještě pomaleji. Tyto stereotypy mohou podporovat obraz „silné ženy“, která musí potlačovat své potřeby a emoce, aby se vyhnula nálepce slabosti. To odráží tlak na ženy, aby byly neustále odolné a zvládaly všechna úskalí bez podpory, což může mít negativní dopad na jejich duševní zdraví a kvalitu života.

Dávky stravy byly určovány ministerstvem výživy. Ověřily se od náročnosti práce ve vězení, za plné dodržování pracovních norem vězni náležela odměna v podobě nákupu potravin v kantýnách. O víkendů se ve věznici nepracovalo, vězeňkyně tak trávily svůj volný čas četbou, sledováním filmů, které se promítaly ve společenské místnosti. Nákupy v kantýně také neprobíhaly kdykoliv. Byly dané dny, kdy se mohlo do kantýny chodit nakupovat cigarety, tabák, černý čaj a další věci, papírky do tabáku byly nedostatkovým zbožím. Nákupy se

---

²⁰⁵ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965–1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2021. s. 260–261.

²⁰⁶ BURSÍK, Tomáš. *Ztratily jsme mnoho času-- Ale ne sebe!: životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Úřad pro dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, PČR. Praha: 2006, s. 56–61.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 38-42.

prováděly naslepo, objednané zboží kolikrát ani nemuselo přijít.²⁰⁸ Vězni měli také povolený balíček dva kilogramy za rok, pro vězně v III. NVS a pro I. NVS vězně mohli mít balíky až tři kilogramy a mohly být posílány jednou za tři měsíce.²⁰⁹

Přímo ve věznici byla zřízena kantýna, kde si vězenkyně mohly zakoupit základní potraviny a spotřební zboží, jako byl rohlík, cukr, margarín náhražky čaje a kávy, cigaretové kuřivo, mýdlo, zubní pasta, papír a tužky a někdy byl k dispozici aspirin. Sortiment obchodu se v každé věznici lišil. Přestože existovaly vězeňské kantýny, množství zboží bylo velmi málo a ve vězení fungovaly úplatky, což někdy vedlo k tomu, že nebylo možné si zboží koupit. Někdy neměly vězenkyně dostatek finančních prostředků, aby si věci mohly dovolit. Růžena Vacková píše svému otci, žádá ho, aby jí poslal nějaké peníze: „*Dnes píšu dopis prosebný: prosím Tě, pošli mi nějaký peníze, ale ne víc než sto korun a raději, smím-li prosit, měsíčně nanejvýš tak padesát korun. Vydělám na nákup měsíčně tak dvacet korun, teď asi ještě méně, a třebaže kouřím tak pět cigaret denně, ani na ty to nestačí.*“²¹⁰ Cest, jak se vězni mohli v období totality dostat ke zboží, bylo více, jednou z nich byl příjem peněz od rodiny, pokud jí její výdělek nestačil na to, aby pokryl základní potřeby.

Do vězení se zasílaly potravinové balíčky, v těch často byly čaje, cigarety, dámské potřeby, trvanlivé salámy, vitaminy nebo bonbony. Růžena Vacková ve svém dopise svému otci z Pardubické věznice píše, jakou má radost z obdrženého balíčku: „*Právě na Štědrý den, vlastně večer předtím, jsme měla nákup a najednou, odpoledne, přišly balíčky! Od Vás, a dokonce jsem dostala ještě jeden, od sestřenice Dolinky Lukášové z Prachatic, však víte, že vede starobinec. Vyřídte jí mé poděkování. Všechno mi bylo vydáno a děkuji vroucně za všechnu lásku. Vánočka byla báječná, i pečivo a všechno. I vzpomínka od Toniče, bonbony, káva, med a hrozinky. Ty figurky od kluků ze stromečku nám zdobily vánoční stůl-postel.*“²¹¹ Alkohol a káva byly v kantýně zakázány prodávat pro svoje psychoaktivní látky a bonbony byly velmi nedostatkovým zbožím. Potravinové balíčky zasílané vězenkyním od jejich rodin byly přílepením ve špatných stravovacích podmínkách ve vězení. V Pardubické ženské věznici vařili původně muži vězni, ženy je vystřídalý krátce po transportu prvních politických vězenkyň do Pardubic. K nejoblíbenějším jídlům patřily kroupy s mrkví a koňský salám, k večeři kousek

---

²⁰⁸ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965-1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2021, s. 267.

²⁰⁹ Tamtéž.

²¹⁰ VACKOVÁ, Růžena. *Ticho s ozvěnami: Dopisy z vězení z let 1952-1967*. ed. Marie Valtrová. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 99.

²¹¹ Tamtéž, s. 101.

margarínu se zavařeninou nebo tavený sýr.²¹² Osvěžení jídelníčku tvořila zelenina a ovoce z místní zahrady, vězenkyně měly někdy dovoleno si ze zahrady odnést pár kousků do cely.

Hladovky měly mocenský vliv na chod věznice, pokud se jich zúčastnila velká masa. Autorka ve svých pamětech popisuje svoji zkušenost z první hladovky držené v roce 1954 za zlepšení zásobování věznice větším množstvím hygienických potřeb, léků a za to, aby cely byly lépe vytápěny. „*Hladovku jsme drželi celý týden. Třetí den nám dali jako denní jídlo hrách. Samozřejmě, že jsme do zesláblého žaludku právě toto jídlo nemohly vpravit. Stejně to byl jejich úmysl. Po týdnů jsme hladovku ukončily.*“²¹³ Hladovka zde sloužila jako akt odporu, který vězenkyně využily, přestože jejich tělesná zranitelnost byla záměrně zneužita k dalšímu oslabení. Genderová analýza odhaluje, jak se v kontextu ženského těla používají specifické formy útlaku, kde jsou vězenkyně vystaveny taktikám, které cíleně narušují jejich fyzické a psychické zdraví, přičemž je manipulováno jejich biologickými potřebami.

Nesouhlasy s podmínkami ve věznici se projevovaly sebepoškozováním vězenkyň, většinou šlo o pořezání, polykání předmětů, popálení, otravu, vyvolání průjmů, zhoršení stavu opravdových nemocí nebo nakažení od spoluvězně. Předstírání nemoci mělo větší vliv o víkendů, kdy ve věznici nebyl přítomen vězeňský lékař a vězni se mohli dostat do civilního lékařského zařízení. Simulování nemocí mohlo vést k tomu, že se vězeň dostal k lékům, se kterými se pak dalo v nemocnici dobře obchodovat.²¹⁴ Další větší hladovka se v ženské věznici Pardubice konala v roce 1955 jako součást „nudlové stávky“, která probíhala po věznicích v Československu. Stávkovalo se z důvodu nedostatečného množství hygienických potřeb, také kvůli špatnému stravování, chování dozorců a situaci ve věznici.²¹⁵

Co se týče vězeňské každodennosti, občas se stávalo, že věznice potřebovala oddělit přátelské vztahy, které se po čase navázaly. Vedení věznice si tak myslelo, že zpřetrhá vztahy mezi vězenkyněmi a ztíží jim setrvání ve věznici. „*Stěhuňk býval jeden z nejhorších zážitků, na povel jsme musely hodit obrovitý ranec přes záda a přestěhovat se do jiné cely, někdy to trvalo i celé hodiny, než všechny vězenkyně posbíraly svoje erární prádlo a věci ze skříněk.*“²¹⁶ Vězenkyně se při stěhování mohla cítit bezmocně a ponížene, což odráží, jak byly ženy

---

²¹² BURSÍK, Tomáš. *Ztratily jsme mnoho času – Ale ne sebe!: životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, s. 66–67.

²¹³ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 70.

²¹⁴ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti: nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965-1992*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021, s. 366.

²¹⁵ BURSÍK, Tomáš. *Ztratily jsme mnoho času-- Ale ne sebe!: životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Úřad pro dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, PČR. Praha: 2006, s. 40.

²¹⁶ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 52.

ve vězení vystaveny fyzickému a psychickému stresu, často zbytečně zdůrazňujícím jejich zranitelnost. Tento proces navíc ukazuje, jak byl gender využíván k upevnění kontroly a podrobení ženských vězenkyň prostřednictvím náročných a vyčerpávajících úkolů. „*Filcunky – zevrubné prohlídky cel a skříněk – byly pro nás nepředstavitelnou hrůzou. Obvykle jsme si cestou z práce nalézaly rozpárané slamníky, vyházený obsah skřínky na chodbách. Byly ovšem i horší filcunky – osobní, což znamenalo svléci se do naha. S nahotou se nemohly vyrovnat hlavně mladé dívky. Nahota byla u těchto ryzích dívek provázena čistotou duše a přetěžce nesly necudné a dotěrné dotyky hrubých rukou dozorkyň, které je ze škodolibosti nechávaly hodně dlouho stát nahé.*“²¹⁷ Genderově podmíněné mocenské vztahy ve vězení využívají nahotu a sexuální ponižení jako nástroje k ovládnutí a traumatizaci mladých žen, což vede k jejich tělesné a emocionální zranitelnosti.

Ještě složitější situace nastala ke konci padesátých let, kdy počet uvězněných žen za trestné přečiny proti státu začaly ubývat a počet žen odsouzených za kriminální případy se začal zvyšovat. Politické vězeňkyně se tak ocitly na tenkém ledě, a to hlavně v květnu 1960, kdy došlo k velké amnestii.

3.3.2 Vztahy s ostatními vězeňkyněmi a dozorci

Terapeutická atmosféra byla spoluvytvářena vězeňkyněmi. Šlo o zotavení se z traumat, které ženy prodělaly hlavně ve vazební věznici, z které měly špatné zkušenosti. I přes zesměšňování a ponižování ze stran dozorců si ženy nenechaly vzít svoji hrdost. Klára Pinerová ve své knize²¹⁸ píše, že v mužských pamětech se daleko více píše o psychických změnách než v těch ženských. Může to být z toho důvodu, že ženy nechtěly zdůrazňovat období bezmoci a utrpení ve vězení, kdy jejich osudy byly řízeny někým jiným.²¹⁹ Ponižení pro ně bylo větším utrpením než samotné prožívání násilí.

V rozboru pamětí se zaměříme na úzké vztahy jak v cele, tak ve skupinách žen ve vězení, s kterými se autorky setkávaly, a jaké měly mezi sebou vztahy. Bude nás zajímat, jakým způsobem přistupovali dozorci a dozorkyně k výkonu svého povolání a jakým způsobem je ovlivňovala totalitní doba.

Dozorci ženám ve vězení odníмали dávat každodenní potřeby, čas strávený v celách po práci nebyl odpočinkem, systém vězení chtěl, aby se cítily unavené, zesláblé, aby neměly

---

²¹⁷ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 53.

²¹⁸ PINEROVÁ, Klára. *Do konce života: političtí vězni padesátých let – trauma, adaptace, identita*. Edice: *Po válce*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017, s. 268.

²¹⁹ Tamtéž.

chvíli klid. Komunistická strana svými opatřeními podrobila lidskou mysl zkoušce, avšak vězenkyně tuto zkoušku přečkaly. Prvních pár měsíců ve vězení popisuje Dagmar Šimková jako utrpení, učila se vězeňské rutíně, ráno vstát na nástup, celý den pracovat, zvyknout si na večerní šikanu dozorců a jejich bezdůvodné tresty.²²⁰ Často se musela uklízet cela, dozorcí dbali na velké detaily, a tak se každá vězenkyně snažila, aby cela měla vše v pořádku a tím se vyhnula případnému trestu ze stran dozorců. Vězenkyně si udržovaly svoji železnou tvář, aby nepodlehly tlaku komunistické ideologie.

Dagmar Šimková ve svých pamětech popisuje: „*Že většina z nás přežila se zdravým rozumem, bylo podmíněno především tím, že jsme byly ženy. Ne proto, že by byly ženy měly lehčí podmínky, jak si často přejí věřit lidé nezúčastnění, zvyklí jakžtakž přijmout surovosti páchané na silnějším pohlaví, utěšující se sebe přesvědčováním, že něco takového by ženě přece nikdo neudělal. Ve vězení není rozdílů, když jde o násilí. Rozdíl je jen v tom, že žena je celým svým ústrojím docela jiná než muž, nejen fyzicky, ale především svou vnitřní podstatou. Má nějak silněji vyvinutý instinkt přežití. Ať je kdekoliv, začne si budovat své vlastní prostředí, ví, jak na to, snáší na nové hnízdo, věčně načepýřená a připravená rvát se s malými a velkými protivenstvími. Každá je starou vojenskou kobyolkou, která natahuje ouška při prvním zarachocení táborových bubnů, ale také trochu Messalinou, která ustavičně kuje pikle. Muž ve vězení je tragický, zajatý, ponížený lev, plačící hluboko uvnitř, žena se stane malým, vzteklým hlodavcem, lasicí č. 1. Kunou, která se hned začne podhryzávat a podhrabávat ven a ještě svolává ostatní lasice a kuny, aby se podhryzávaly a podhrabávaly s ní.*“²²¹ Dagmar Šimková vyzdvihuje rozdíly mezi muži a ženami ve vězení v přístupu k přežití a adaptaci. Z genderové perspektivy text zdůrazňuje, že ženy mají, podle autorky, určitou vnitřní podstatu, která jim umožňuje lépe se přizpůsobit a přežít v těžkých podmínkách. Zatímco fyzické násilí a drsné podmínky jsou v tomto kontextu stejné pro obě pohlaví. Úryvek tedy naznačuje, že ženy disponují silnějším instinktem přežití, který je vede k vytváření vlastního prostředí a aktivnímu přizpůsobování se situaci. Použití metafor, které zdůrazňují odolnost a kreativitu žen, ukazuje kontrast s obrazem mužů ve vězení, kteří jsou zde vykresleni jako „tragičtí a ponížení lvi“, což odráží stereotypní představu o mužské hrdosti a síle, která může být v konfrontaci s bezmocností vězeňského života podkopána.

Paměti politických vězenkyň nabízejí užší perspektivu zajímavých detailů o životě ve vězení, píše se v nich i o sexualitě ve vězení. Dagmar Šimková ve své knize *Byly jsme tam taky* zmiňuje zkušenosti spoluvězenkyň a popisuje obecnou situaci ve vězení. Nezmiňuje však

---

²²⁰ ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha, s. 25.

²²¹ Tamtéž.

vlastní sexuální zkušenosti. Velké téma jejich pamětí je lesbická komunita v Pardubické ženské věznici, autorka vyjadřuje obavy, které s tímto tématem měly ženy v Pardubické ženské věznici. Lesbická komunita většinou chodila ve více lidech do koupelen, kde vyhlížely, jakou vězenkyni si vyberou. Většinou nebylo možné se ubránit těmto homosexuálním ženám, vězenkyně proto musely chodit na toaletu ve dvou. Dagmar Šimková ve své knize *Byly jsme tam taky* popisuje lesbické vztahy mezi „mamčou a tatčou“, jako náhradu za rodinu, která jim byla odepřena.²²² Z pamětí politických vězeňkyň je patrné, že se ve věznici ženy vyhýbaly sexuálnímu nátlaku často. Dozorci tuto situaci většinou neřešili a čekali, že si vztahy mezi sebou vězenkyně vyřeší samy, zasáhly, až když někoho z žen přistihly. Situace ve věznici v Pardubicích vypadala v očích Dagmar Šimkové takto: „*Mladé dívky, babizmy-šeredy se líbají v dílnách, na dvoře, v umývárně, všude, kam oko dohlédne. Nedá se jít na záchod, když potřebuješ, musíš počkat, až milenci vystoupí ven. Cikánky odolávají. Je to proti jejich morálce, žena v jejich očích patří odedávna muži.*“²²³ Po přistihnutí milenců dozorcí ženám hrozila korekce a další tresty. Úryvek z prostředí věznice zdůrazňuje sexuální chování mezi ženami v uzavřeném, ryze ženském prostředí.

Z genderového hlediska je důležité si uvědomit, že v kontextu věznice, kde jsou ženy izolovány od vnějšího světa a mužů, mohou vznikat vztahy, které jsou reakcí na omezené podmínky. Tyto vztahy nejsou nutně výrazem sexuální orientace, potažmo sexuálního násilí, ale spíše výsledkem potřeby emocionální podpory, blízkosti a přežití v drsných podmínkách. Zmínka o cikánkách a jejich odolávání lesbickým vztahům mezi ženami navíc zdůrazňuje kulturní a genderové normy specifické pro různé skupiny žen. V tomto případě je zmiňována tradiční morálka, která přisuzuje ženě místo vedle muže, což reflektuje patriarchální hodnoty a normy specifické pro romskou komunitu. Kontrast mezi chováním většinové populace žen ve věznici a Romkami ukazuje na rozdíly v genderových rolích a vnímání sexuality napříč různými kulturami, což může být zdrojem napětí nebo nepochopení v rámci ženské komunity ve vězení.

Albína Palkosková-Wiesenbergerová k tématu nebezpečných jevů ve vězení ve své knize pamětí píše: „*Během dlouhého vězení se začaly mezi ženami objevovat velmi závažné a nebezpečné jevy, způsobené nepřirozeným životem... Vytvářely se dvojice... Samozřejmě, že jejich vztahy se neudržely v tajnosti. Z dvojice byla vždycky jedna vytouženou a jedna žádoucí, ta druhá obdivovatelkou a druhá otrokem.*“²²⁴ Z textu je zřejmé, že pro autorku téma

---

²²² ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha: Orbis, 1991, s. 15.

²²³ Tamtéž, s. 130.

²²⁴ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 63.

lesbismu mezi ženami není jednoduché. Jiřina Zábranová ve svých pamětech uvádí, že Albína byla dost často objektem touhy a pronásledování těchto „nemocných žen“. Albína uvádí, že to mohlo být zapříčiněno nepřírodným životem za zdmi věznice, jelikož ženské tělo má své pudy. Nepřírozenost tedy mohla vést k hledání sebe nové, čímž se mohly měnit přirozené lidské potřeby pro blízkost a spojení v extrémních podmínkách věznění.

Fakt, že lesbické vztahy ve vězení mohly být zapříčiněny nedostatkem času stráveným s rodinnými příslušníky, věrně popisuje Dagmar Šimková, uvádí: „*Náhly vzestup lesbismu v ženských věznicích měl asi mnoho příčin, které jsme neznaly, ale byl také ovlivněn odlidštěnou morálkou doby. Když tyto ženy byly propuštěny z vězení, byly dány na pospas závodním výborům na pracovištích, kam byly násilím přiděleny. Tam o ně začaly pečovat sociální pracovnice. Ty tam byly doby, kdy vzdělání sociální pracovníci jednali s člověkem jako s jedinečnou bytostí. Jejich místa nahradily fanatické moralistky. Zatrpklé a zaujaté proti všemu, co brzdilo pracovní rozvoj. Hlavním úkolem bylo teď slídit a hlásit každý nezdravý úkaz, prodebatovat ho veřejně na schůzi a nanést řešení, zavolat tvrdošjnou hříšnici a přimět ji k veřejnému pokání, donutit ji, aby se zapojila a složila závazek továrně a Straně.*“²²⁵ Úryvek reflektuje genderově podmíněné útlaky, kterým čelily ženy v totalitním režimu, zvláště v kontextu věznic a následné resocializace. Náhly vzestup lesbismu v ženských věznicích může být vnímán jako důsledek odcizení a traumat, jimž byly tyto ženy vystaveny, což je dále umocněno represivním a odlidštěným prostředím. Genderová analýza odhaluje, jak byly ženy po propuštění z vězení vystaveny systematické kontrole a morálnímu nátlaku, kdy jejich sexuální orientace byla považována za hrozbu pro pracovní a ideologické cíle státu. Sociální pracovnice, které se měly starat o jejich integraci, přestaly být empatickými profesionály a staly se nástroji státního aparátu, jejichž hlavním cílem bylo potlačit jakékoli odchylky od normy.

Autorka v knize často pracuje s postojem vězeňkyň k dozorcům. Žena se ocitá v prostředí věznice automaticky v očích strážců jako méněcenná a slabá. Pobyt ve věznici byl znepríjemněn denní šikanou, každá žena se bála korekce, hladu, zimy. Když už měly ženy vytouženou chvíli klidu na spánek, čas odpočinku jim znepríjemnily násilné tresty. Slabost ženy v očích mužů, pocit nekonečné možnosti ovládat ženské pohlaví a radost z neštěstí toho druhého byly denním chlebem strážců.

Jedinkrát za období trestu Šimková tak prahla po svobodě, že se v Želiezovicích na Slovensku pokusila utéct. Den útěku popisuje jako ponurý den, šly s dalšími vězenkyněmi na pole trhat bodláky a všechny měly ruce roztrhané a zkrvavené od trnů bodláků. Začalo pršet

---

²²⁵ ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha: Orbis, 1991, s.126.

a vedle pole byl les, nepozorovaně se vzdálila při vracení pracovního náčiní do ponurého keře. Celou cestu na útěku běžela a zastavila, až když se dostala do daleké vesnice. V noci ale uklouzla a zranila si kotník. Ve vesnici potkala dva cikány, poradili jí, kam má jít, co dělat a obvázáli jí kotník. Ještě ten den narazila na místního příslušníka policejního orgánu a ten ji vzal na stanici. Zděsil se, jak vypadá, měla roztrhanou vytahanou vězeňskou košili s osobním číslem, ruce samý bolák, vyhublá, promrzlá na kost a děs v očích. Při návratu jí byl udělen trest tři dny korekce. Korekce znamenala temnou, studenou místnost, kde vězeňkyně musely chodit většinou nahé za jakéhokoliv ročního období. V místnosti korekce byl jen nočník bez slamníku. Dagmar Šimková popisuje korekci jako čas hrůzy, jelikož to bylo ve sklepeních věznice, kde zavíraly i vězněné ženy blázný. Křik, který vydávaly po přinesení jídla, popisuje jako boj dravé zvěře. Na toto místo byly zavírány ženy, které už nikdy neměly spatřit světlo života, politicky nepohodlné, po letech se zapomněly jejich příběhy, rodina je opustila a takřka přestaly existovat, místo se nazývalo podle Dagmar Šimkové „Podsvětí“.²²⁶

Dagmar Šimková v knize popisuje i období svého trestu, kdy potkala cikánku. Učila se od ní romsky a nechala si věštit z ruky. S dalšími romskými ženami se Dagmar setkává v nemocnici. *„Na Pankráci sousedíme s oddělením pro matky a kojence. Politickým odejmou děťátko hned po porodu, ale cikánky bědují, až srdce usedá: ‚Jó, Dejvla, vi dítě, pán velitel, Hitler všechny cigány pobil, a ty, co nepobil, vy pobijete!‘ Přestěhovali je tedy do jedné veliké místnosti, kde jsou kamna a kde mohly navařit pro kojeňátka kaši, v teple nakojit, vyprat plenky, pokouřit z tabáku.“*²²⁷ Tento úryvek zobrazuje tvrdou realitu žen v komunistických věznicích, a to s důrazem na genderovou, rasovou a jazykovou dimenzi útlaku. Genderová analýza ukazuje, jak jsou ženy, zvláště matky, vystaveny mimořádnému psychickému násilí, kdy jsou politickým vězeňkyním odebírány děti hned po porodu, čímž jsou zbaveny základního mateřského práva. Na druhé straně jsou Romky označovány hanlivě jako cikánky marginalizovány nejen z hlediska genderu, ale také rasově. Jejich bolest a strach odhalují hluboké rasové trauma, přičemž se jejich mateřská role stává jedním z mála prostorů, kde mohou nalézt útočiště. V textu je jejich situace vylíčena se soucitem, avšak také skrze slova, která je znevýhodňují a snižují jejich lidskou důstojnost. Přesun do místnosti, kde mohou alespoň minimálně pečovat o své děti, ukazuje na křehký a omezený prostor pro mateřství, jenž je povolen v kontextu represivního systému, ale který nadále zůstává v zajetí státní kontroly.

Uspořádání ve věznici se lišilo na základě toho, za jak těžký protistátní zločin byly ženy vězněny. Jiřina Zábranová ve své životní autobiografii píše: *„Ve vedlejší budově se ocitly jiné*

---

²²⁶ ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha: Orbis, 1991, s. 60.

²²⁷ Tamtéž, s. 65.

z nás, ‚politická esa‘. Byly tam poslankyně Zemínková, národní socialistka Kleinerová, Vlasta Charvátová, co otevřela věznici v Litoměřicích, a další řada žen. Izolované skupině jeptišek se v lágru říkalo ‚Vatikán‘, těm druhým ‚Hrad‘. Čůzáci velmi brzy naše pojmenování přejali a užívali. Bylo přísně zakázáno s jeptiškami promluvit, ani pozdravit jsme je nesměly. Chodily zvlášt’ i k jídlu.“²²⁸ Pasáž popisuje, jak byly ženy během věznění selektovány nejen na základě politických kategorií, ale také na základě náboženské identity. Tato segregace a zákaz komunikace mezi různými skupinami žen zdůrazňují, jak mocenské struktury používaly izolaci k potlačení solidarity a odporu. Tím se odhaluje, jak gender hrál roli v tom, jak byly ženy rozdělovány a kontrolovány, což mělo za cíl oslabit jejich kolektivní identitu a sílu. Přesně definované a přísně kontrolované prostředí vězení ukazuje, jak ženy musely manévrovat v rámci těchto omezení. I když byly izolovány a kontrolovány, vytvářely si vlastní způsoby, jak si uchovat svou identitu a sílu, například prostřednictvím přezdivek, které pak přejali i dozorcí. Vězenkyně takto nacházely ve vězení způsoby odporu, i když byly vystaveny extrémnímu útlaku.

Dalším silným faktorem, který ovlivnil přátelský vztah v cele, byl věkový rozdíl a výše vzdělanosti. Mentální zaostalost, duševní poruchy a ženy nakažené pohlavními chorobami byly umístovány do tzv. bloku A jménem Hrad. Tento blok byl vybudován v roce 1953 za účelem izolovat velice nebezpečné politické vězenkyně. Jednotný filtr pro umístování žen do Hradu nebyl přesně definován. V roce 1953 se v něm ocitlo okolo 64 žen. Jako další byly členěny řádové sestry, tomuto umístění připadl název Vatikán. Ženy zde izolované po roce 1953 neměly právo odebírat denní tisk a místo pro denní hygienu jim bylo zpřístupňováno minimálně.²²⁹

Negativní zkušenosti dle paměti Jiřiny Zábranové měly vězenkyně i s ženami dozorkyněmi. Ty jsou v příloženém textu vykresleny ve vztahu k moci, násilí a vzájemné interakci coby jejich nositelky. „Ve sboru příslušníků, kteří nás měli hlídat, byly ovšem i ženy. Již při pohledu do jejich tvrdých tváří a ještě tvrdších očí jsme tušily, že zde stojí proti nám někdo více než pouhý hlídač. Byl to nepřítel, který nás hluboce nenáviděl, jak jen může žena ženu nenávidět... Zde jsme čekaly ještě více krutosti. Nemýlily jsme se. Rozkazy jen vyštěkávaly, a kdyby nás pohledy mohly zabít, málokterá z nás by byla přežila. Právě jen žena ví, na kterém místě může tu druhou nejvíce zranit, jak jí připravit těžké duševní utrpení, protože vyhmátne její nejbolestivější místo. Muži nejsou tak záluďní ani nápadití. A jestliže některý z nich jednal

---

²²⁸ ZÁBRANOVÁ, Jiřina a Jaroslav KUBÍČEK. *Ohlédnutí*. Praha: Torst, 1994, s. 282-283.

²²⁹ BURSÍK, Tomáš. *Ztratily jsme mnoho času – Ale ne sebe! : životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, PČR. Praha: 2006, s. 26.

s námi krutě, pak tomu zřejmě předcházela instruktáž jeho ženské kolegyně. V celém tom množství našich hlídaček se našly jedna nebo dvě, které se lišily tím, že na nás alespoň neřvaly...“²³⁰ Ženy jako aktérky násilí zobrazuje ženy v pozici dozorkyň jako vysoce kruté a nepřátelské, což jde proti stereotypnímu vnímání žen jako pečujících a empatických bytostí. Dozorkyně jsou zde zobrazeny jako aktivní vykonavatelky násilí, které využívají své znalosti o ženské psychice k tomu, aby způsobily co největší psychické utrpení. Tento popis podtrhuje myšlenku, že ženy mohou být vůči sobě navzájem zvláště nemilosrdné, zejména v situacích, kdy mají moc a kontrolu nad jinými ženami. Krutost je v textu přisuzována právě jejich schopnosti chápat emocionální zranitelnost druhých žen, což naznačuje, že genderové role a očekávání mohou být v určitých kontextech převráceny či zneužity. Zatímco muži mohou být krutí, není jim to ale přirozené nebo jim chybí stejná míra zákeřnosti a kreativní krutosti, kterou mají ženy. Mužská krutost je zde prezentována jako něco naučeného od žen, což posiluje obraz ženy jako klíčového aktéra v tomto mocenském vztahu. I přesto, že většina dozorkyň je vykreslena jako krutá, text připouští existenci několika žen, které se chovaly s určitou mírou lidskosti, což ukazuje na komplexnost ženských rolí v této situaci.

Jiřina Zábranová ve své knize *Ohlédnutí* líčí svoji zkušenost s náčelníkem NVÚ Pardubice: „Boženka šla se mnou. To je ta kytice, kterou si koupil v sobotu Sultán, já mu ji vážala! To už všichni vrabci cvrlikali, že Sultán se zamiloval do naší doktorky Jany Hánové, odsouzené státním soudem. Když potom Sultán zmizel, mluvilo se o tom naplno. Doktorka Jana šla asi za půl roku na podmíněčné propuštění domů a nastoupila jako lékařka v pardubické nemocnici. Prý jí to zařídil Sultán. Jisté je, že se dal rozvést a později se s Janou oženil.“²³¹ V textu je zřetelně patrná mocenská dynamika mezi Sultánem a doktorkou Janou Hánovou. Sultán, muž s určitým vlivem, je schopen zařídit podmíněčné propuštění Jany a také jí zajistit pracovní pozici v nemocnici. Tento aspekt odráží tradiční genderovou roli muže jako ochránce a poskytovatele, který má moc ovlivnit osudy žen ve svém okolí. Tento vztah může být vnímán jako asymetrický, kde mužská moc a vliv dominují, zatímco žena zaujímá více pasivní roli příjemce této pomoci.

Albína Palkosková-Wiesenbergerová ve svých pamětech popisuje vztahy ve vězení takto: „Nikde jinde než v této vězeňské soudržnosti na cele se lidé tak dokonale nepoznají. Být stále v jednom prostoru, od rána do rána, není úniku, stále všichni uzavřeni na jednom místě. Žádný pohyb neunikne očím toho druhého. Nikde se člověk tak celý neodhalí jako ve vězení. Vše, co mu zbyde z jeho lidství, je nemilosrdně odhaleno jiným očím. Připadá si nahý... Snad

²³⁰ ZÁBRANOVÁ, Jiřina a Jaroslav KUBÍČEK. *Ohlédnutí*. Praha: Torst, 1994, s. 38.

²³¹ Tamtéž, s. 296.

ani v manželství se lidé tak dokonale nepoznají jako vězni mezi sebou.“²³² Zachycení vězeňské zkušenosti zdůrazňuje intenzivní blízkost a odhalení, které vězení přináší. Autorka je srovnává s manželstvím, tradičně chápaným jako prostor pro intimní poznání mezi partnery. Z hlediska genderové analýzy lze říci, že text implicitně naráží na heteronormativní představu manželství a mužskou zkušenost, kde je vězeňská intimita považována za extrémní formu poznání, která překonává i to, co se očekává v tradičním manželství.

Vztahy mezi jednotlivými vězenkyněmi se po příchodu kriminálních trestankyň změnilo. „*Musily jsme si teprve zvykat mít za sousedku na kavalci ženu, která zabila své tři děti tím způsobem, že si je přivázala kolem pasu a šla s nimi do rybníka stále hlouběji a hlouběji, až se utopily. Nebo spát vedle ženy, která shodila svoji matku do studně, aby se jí zbavila, a když se matce podařilo vydrápat až na okraj studně, dcera jí ruce, kterými se přidržovala, prostě usekla, aby matka spadla zpět.*“²³³ Úryvek vyobrazuje ženy jako aktérky mimořádně násilných činů, což je proti tradičním genderovým rolím, které obvykle spojují ženy s mateřstvím, péčí a ochranou života. Zabití vlastních dětí a vražda vlastní matky jsou činy, které šokují právě proto, že se od žen očekává opačné chování. Kriminální činy na životě narušují normy spojené s ženskou identitou a vyvolávají otázky ohledně toho, jak společnost vnímá ženy, které se dopustí takových zločinů. Zmíněné stanovisko odhaluje kulturní očekávání, že ženy jsou nositelkami morálních hodnot, což zvyšuje šok a odsouzení, když se těchto hodnot zřeknou. Odlidštění žen v rámci popisu jejich zločinů může vést k jejich demonizaci, což je často součástí společenské reakce na ženy, které porušují sociální normy. Kriminální ženy tak mohly být v očích politických vězenkyň obavou a skupinou, která byla marginalizována.

Velkým tématem mezi politickými vězenkyněmi byla amnestie, která byla nařízena prezidentem Antonínem Zápotockým v roce 1955. Amnestie z roku 1955 se týkala především méně závažných trestných činů a některých politických vězňů. Nicméně většina politických vězenkyň, které byly považovány za nebezpečné pro režim, zůstala nadále uvězněna. Amnestie měla také propagandistický rozměr, kdy režim chtěl ukázat svoji údajnou lidskost a ochotu k nápravě některých přehmatů z předchozích let. V širším kontextu byla amnestie reakcí na vnitřní a vnější tlaky na zmírnění represí, které vrcholily po Stalinově smrti v roce 1953 a nástupu Nikity Chruščova k moci v Sovětském svazu, který zahájil proces destalinizace.

Albína Palkosková-Wiesenbergerová tuto situaci hodnotí takto: „*S tou se ani nepočítalo. Týkala se matek s dětmi a nemocných. Propuštěno bylo několik desítek žen, mezi nimi i nepolitické. Odchází i Helena, se kterou byla zatčena téměř celá rodina jejího*

---

²³² PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 59.

²³³ Tamtéž, s. 44.

manžela. Byly zatčeny v kostele, kde měly ilegální schůzku, s sebou měla několikaměsíčního synka, velkou rádku času se zmítala v představách, co je s jejím synkem. Kostelník ho převzal a později předal rodičům mladé matky.²³⁴ Zmíněná zkušenost amnestované matky zobrazuje tragickou zkušenost, která byla v důsledku věznění násilně oddělena od svého dítěte, což je silně genderově podmíněná zkušenost. Amnestie zaměřená na matky s dětmi a nemocné ukazuje, jak byla ženská identita ve vězení zvláště spojována s mateřstvím a péčí, což zároveň podtrhuje, jaké psychické utrpení a stesk způsobuje odloučení od dítěte. Represe a odebrání dítěte trestané matce je spojeno s rolí matky rodičky, což zesiluje zranitelnost žen a prohlubuje trauma spojené s vězněním. Amnestie v roce 1955 byla jednou z několika, které byly vyhlášeny v 50. letech, a měla částečně ulevit přeplněným věznicím a zároveň projevit velkorysost režimu vůči některým kategoriím vězňů.

3.3.3 Komunikace s rodinou a vnějším světem

Kontakt s rodinou skrze osobní korespondenci a paměti vězenkyň nabídne ucelený vhled na realitu vězení a na zkreslenou realitu, která se může objevovat v dopisech příbuzných, jelikož ty při bádání nemáme k dispozici. Zaměříme se na návštěvy, kolik jich bylo povoleno, v jakém intervalu a za jakých podmínek. Zvláštní téma v rámci komunikace s vnějším světem budeme v této části věnovat dopisům odeslaným generálnímu tajemníkovi OSN Dagu Hammarskjöldovi roce 1956. Dopisy vězenkyň byly součástí širšího hnutí za mezinárodní podporu politických vězňů v komunistických zemích, zejména v kontextu po Stalinově smrti a probíhající destalinizace, kdy se začaly ozývat hlasy volající po uvolnění represí.

Vězeňská korespondence a její množství nebylo regulováno, rodina mohla posílat dopisy stále, vězenkyně byly ale omezeny na odesílání dopisů jednou za dva týdny. Okruh adresátů byl omezen na rodinné příslušníky, texty v dopisech byly cenzurovány. Vězenkyně si mohly u sebe ponechat poslední dopis, jakmile přišel nový dopis, musel se ten předchozí odevzdat, jinak vězenkyním nebyl vydán nový dopis. Dopisy si často vězenkyně opisovaly, pokud opisy byly nalezeny, trestankyně dostávaly kázeňské tresty.²³⁵ Mohl to být i trest zákazu psát a odebírat korespondenci po určitém množství týdnů nebo měsíců.

Dagmar Šimková se ve svých pamětech zmiňuje hlavně o své matce Martě a o sestře Miriam. Matka Marta byla jediná vazba s reálným světem za zdmi věznice, jelikož sestra

---

²³⁴ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 71.

²³⁵ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965-1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2021, s. 269.

Miriam emigrovala v roce 1948 do Austrálie. Marta se stává prostředníkem mezi iluzí věznice a běžným životem. Dagmar Šimková ve svých pamětech popisuje nelehký boj, když ji při výslechu nutili, aby se doznala: „*Když jste nevinná, podepíšete to. Když nepodepíšete, je to důkaz, že zatajujete fakta. Vaše matka bude zatčena.*“²³⁶ Vydírání ze stran dozorců trvalo týdny, Dagmar Šimková nikdy doznání nepodepsala, aby uvolnila svoji matku z vězení. Nakonec je její matka uvězněna a propuštěna po roce a půl na svobodu v roce 1953. Matka na svoji dceru čekala celých čtrnáct let, jelikož Dagmar Šimková byla propuštěna až v roce 1966.

Dva světy vězení a běžný život popisuje i Růžena Vacková ve svém dopise adresovaném sestře Jiřině z roku 1956, ve kterém píše: „*Drahá sestřičko, má-li mít tato má uzavřená existence nějaký smysl, je to právě sdílení břemen s Vámi venku, a dokonce umenšování jich nepatrnými obětmi. A má mít smysl také tím, že si právě v tomto oddělení poustky rozšiřuješ nejen názorové a poznávací, ale i citové obzory. A člověk je tu méně uondáván všedními nutnostmi než Vy. Prostě obtížné věci nevnímáš, nebo je bereš s humorem a to je námaha celkem malá proti tomu, že právě všednosti a obtíže denního života jsou u Vás venku vskutku nutné.*“²³⁷ V úryvku z dopisu se objevují dva světy, vězení a život mimo vězení, kde se ocitají dvě ženské postavy, přičemž se zohledňují jak jejich životní podmínky, tak jejich emocionální a intelektuální vývoj. V dopise je zřejmá snaha o empatické sdílení a podporu, kterou Růžena Vacková zdůrazňuje. V uzavřené existenci ve vězení nachází smysl v tom, že může sdílet břemena se svojí drahou sestrou. Sdílení a podpora jsou prezentovány jako genderově specifické formy solidarity a vzájemné pomoci, které jsou tradičně přisuzovány ženským rolím. Autorka vyjadřuje přesvědčení, že její vlastní obtíže jsou menší než každodenní problémy, které má její sestra. To naznačuje, že zatímco její existence může být těžká, vnímá ji jako menší zlo ve srovnání s všedními, často nevděčnými úkoly, které se běžně přisuzují ženám ve společnosti.

Jako emočně nestabilní dobu líčí Jiřina Zábranová ve svých pamětech dobu, kdy neměla moc informací o svém synovi a manželovi: „*V té době mi nebylo dobře, nevěděla jsem nic o Jendovi ani o Emanovi, dva měsíce jsem nemohla psát ani přijímat korespondenci, třebaže ani to se nedodržovalo. Jenda byl prvně u mne, když jel z Brna od tátova soudu, to byl květen 1952, ale mně se to zdálo věčností.*“²³⁸ Mateřství a emoční strádání ženy matky v prostředí politického útlaku bylo provázeno celým časem ve vězení. Jiřina Zábranová byla

---

²³⁶ ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha: Orbis, 1991, s. 32.

²³⁷ VACKOVÁ, Růžena. *Ticho s ozvěnami: Dopisy z vězení z let 1952-1967*. ed. Marie Valtrová. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 56.

²³⁸ ZÁBRANOVÁ, Jiřina a Jaroslav KUBÍČEK. *Ohlédnutí*. Praha: Torst, 1994, s. 282.

odloučena od svého syna a žila v nejistotě ohledně jejich osudů. Mateřství zde funguje jako klíčová součást identity, která je v prostředí vězení vystavena tlaku a narušena. Neschopnost psát nebo přijímat korespondenci po dobu dvou měsíců ukazuje na nerovnosti a nejistotu, které ženy ve vězení zažívaly. Pro matky to bylo obzvláště kruté, protože tento zákaz korespondence jim bránil udržovat jakýkoli kontakt s dětmi, což je pro ně klíčový aspekt jejich identity a životního smyslu. I když je tento odstavec plný strachu a úzkosti, ukazuje také, jak důležitou roli hraje rodina v odolnosti a přežití žen ve vězení. Vzpomínka na syna, který ji navštívil, a na manžela, i když oba byli v nebezpečí, poskytuje ženě jistý druh psychické podpory. Vazba na rodinu jí dodává sílu čelit těžkostem, i když vězeňské podmínky kladly důraz na oslabení této síly.

Do vězení mohli zaslat rodinní příslušníci žádost o podmíněčné propuštění nebo o milost a docílit tak obnovy soudního přelíčení. V návaznosti na dopis od rodiny Růženy Vackové, který nemáme k dispozici, se dostáváme k tomuto tématu, který řešila v roce 1956 se svou rodinou: *„Možná, že se na mne hněváte pro mé stanovisko k Vaší žádosti o milost. Nemluvě o jiných zásadních důvodech, které jsem Vám sdělila, musíte pochopit, že jsem byla odsouzena také proto, že jsem působila nábožensky na mládež. A mnoho mladých žen bylo se mnou odsouzeno a mnoho jich je ještě ve vězení. Nejen ty mé dušičky, ale i jiné mladé ženy, které jsem zde poznala. Bylo jim málo kolem dvacíti a teď jsou to třicetileté ženy. Nemohly se tedy ani doučit. Jen pomyslete sami, je-li správné, abych já hledala únik před nimi? I kantor je kantorem do konce časů... Nerada bych, abyste si mysleli, že dávám čemukoli přednost lidskou před Vámi. Vskutku ne: jenom svému svědomí a povinnosti.“*²³⁹ Úryvek z dopisu zaslaný rodině Růženy Vackové popisuje, že byla odsouzena nejen za své náboženské aktivity, ale i za práci s mládeží, což ukazuje, jak jsou ženské role a činnosti, zejména v oblasti výchovy a náboženského působení, často penalizovány a marginalizovány z hlediska historického kontextu s komunistickým režimem. Z hlediska genderové analýzy ženy často nesou zodpovědnost za výchovu a morální výchovu mládeže, což je považováno za „ženskou“ úlohu, která je však zároveň zranitelná vůči represím a kritikám, když se odchyluje od normativních očekávání nebo ohrožuje vládnoucí ideologie. Z textu je patrné, že se Růžena Vacková nevyrovnala s tíhou svého trestu. Růžena Vacková byla propuštěná z vězení až mezi posledními politickými vězenkyněmi, a to ve svých šedesáti pěti letech v roce 1966.

Během svého pobytu ve vězení Albína Palkosková-Wiesenbergová psala svému otci a svému manželovi, jiné příbuzné neměla. Jak už bylo sděleno v životopisném úvodu autorky,

---

²³⁹ ZÁBRANOVÁ, Jiřina a Jaroslav KUBÍČEK. *Ohlédnutí*. Praha: Torst, 1994, s. 283.

její manžel zemřel při výkonu práce v dolech v Jáchymově ve vězení, tuto zkušenost autorka popisuje ve svých pamětech takto: „*Při rozdávání pošty po polední přestávce, kterou trávíme před odchodem na zahradu ve vyhražené cele, dostávám bílou obálku. Zdá se mi nějaká podezřelá. Držím ji v ruce, dívám se na ni a nemám odvahu ji otevřít... Jiřina mi bere obálku z ruky a otevírá ji. Parte... Mám mžitky před očima. Jejich clonou čtu: Theodor Glucksmann... Jiřina sedí vedle mne, náhle vstane a odbíhá ven. ‚Pojď‘. Stoupáme do posledního patra, kde je nemocnice. ‚Měla bys spát. Spolkní to.‘²⁴⁰ Albína Palkosková-Wiesenberggerová procházela při oznámení smrti hlubokým šokem, úryvek z knihy vykresluje, jak situace mohla probíhat a umocňuje tak psychické strádání vězenkyně. Váhání a neschopnost otevřít obálku může být interpretována jako projev ženské křehkosti a zranitelnosti, což může umocňovat tradiční genderové stereotypy. Jiřina Zábranová, její přítelkyně, která se ujímá role aktivní ochránkyně, zobrazuje typickou ženskou solidaritu, kdy žena přebírá péči o jinou ženu v nouzi. Tento vztah mezi nimi ukazuje na očekávání, že ženy poskytovaly emocionální podporu a praktickou pomoc jedna druhé v krizových momentech. Navíc smrt manžela hlavní postavy, který pracoval v dolech ve vězení, odráží genderové rozdělení práce a rizik. Tato postava zosobňuje tradiční mužskou roli muže, který vykonává nebezpečnou fyzickou práci, a jeho smrt zdůrazňuje vysoké riziko spojené s takovými pracemi ve vězení. Zatímco muž čelí fyzickému nebezpečí, žena nese emocionální břemeno jeho ztráty, což odráží tradiční genderovou dynamiku.*

Albína Palkosková-Wiesenberggerová ve vězení nese těžký úděl, jak prozrazuje začátek citovaného textu, ani shledání se svým otcem nenechává autorku klidnou: „*Poslední návštěva mého otce v Pardubicích připadala na jednu listopadovou neděli. Do Vánoc zbýval asi jeden týden. S úlekem, který jsem se snažila skrýt, jsem si všimla otcovy pohublosti. Stěžoval si na zhoršení své choroby. ... Po Vánocích došel jeho dopis, v němž psal, jak to byly opět přesmutné svátky... A sděloval, že v lednu se podrobí operaci, protože se mne chce dočkat. Ve svých 84 letech se podrobil operaci prostaty a tehdy na návštěvě jsem ho viděla naposledy.*“²⁴¹ Otec se ve své zprávě dceři snaží udržet svou otcovskou autoritu a pečovat o svou dceru i přes vlastní zhoršující se zdraví. Otcova snaha podstoupit operaci ve vysokém věku, aby se mohl dožít shledání s dcerou, ukazuje, jak se od mužů často očekává, že budou silní a ochránci rodiny, i když jsou sami zranitelní. Otec Albíny Palkoskové-Wiesenberggerové zemřel 14. května 1955, na konci roku 1954 ho autorka viděla naposledy, po smrti otce ji navštěvoval bratranec s jedenáctiletým synem.²⁴² Samotu jí společnými promluvami

---

²⁴⁰ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 46.

²⁴¹ Tamtéž, s. 66.

²⁴² Tamtéž, s. 72.

zkracovala Jiřina Zábranová, která je její věrnou mentorkou na cestě Pardubickou ženskou věznicí.

Matka Vojtěcha Hasmandová byla hluboce věřící, její náboženské smýšlení se objevuje v každém dopise: „*Moji nejdraží, pokoj a láska Boží buď s Vámi! Toužívám často, abyste nás viděli a denně slyšeli upřímný zpěv Sluneční písně Františkovy, delší o jednu sloku. Vždyť i vězení stejně jako svoboda nese chválu Boží. Ujišťuji, není nám zle. A budoucnost? ,V náručí Boží kdo by se bál? Více se bojím o vás.*“²⁴³ Část dopisu Vojtěchy Hasmandové začíná oslovením „Moji nejdraží“, což naznačuje hluboký vztah a ochrannou roli Vojtěchy vůči adresátům. Sestra Vojtěcha se představuje jako osoba, která je v určité pozici moci nebo autority a snaží se poskytovat duchovní podporu a klid. Výraz „pokoj a láska Boží buď s Vámi!“ je požehnáním, což je gesto často spojené s tradičními mužskými rolemi v náboženském nebo rodinném kontextu. Vojtěcha otevřeně vyjadřuje své obavy a starost o blízké, což odráží citlivost a emoční otevřenost, která bývá často stereotypně spojována spíše s ženskými než mužskými rolemi. Vyjádření jako „více se bojím o vás“ ukazuje na zranitelnost a starost o druhé, což rozbíjí tradiční genderové normy, kde je mužská role vnímána jako emocionálně zdrženlivější a více zaměřená na sebeovládání. Dopisy z vězení *Jsem v dlani boží* jsou protkány silným duchovním prvkem, který je vyjádřen skrze odkazy na Boha a Františkovu *Sluneční píseň*. Náboženský jazyk a obraznost bývají tradičně spojovány s oběma pohlavími, avšak ve specifických rolích. Muži jsou často uváděni jako duchovní vůdci a ženy jako symboly zbožnosti a odevzdání. V tomto dopise Vojtěcha Hasmandová, bez ohledu na svůj gender, využívá duchovní jazyk k vyjádření rezignace na svou situaci a zároveň důvěry v Boží ochranu, což naznačuje univerzálnost náboženské zkušenosti, která přesahuje tradiční genderové rozdělení. Použití duchovních termínů a obrazů tak může být interpretováno jako spojení tradičních mužských a ženských duchovních atributů, což naznačuje překonání genderových stereotypů.

Citové strádání a odříznutí od svých nejbližších rodinných příslušníků znamenalo uchýlit se ve vězení ke korespondenci. Dalším kontaktem s vnějším světem byly návštěvy v Nápravně výchovné skupině mohly mít vězenkyně návštěvy pouze čtyři do roka, které mohly být zrušeny podle chování vězenkyně. Návštěva trvala jednu hodinu a byla omezena na nejbližší příbuzné. Návštěvy byly zejména pro politické vězenkyně velkou psychickou podporou.²⁴⁴

---

²⁴³ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 37.

²⁴⁴ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný soubor vědy, politiky a humanity 1965–1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2021, s. 269.

Většinou návštěvy mohly probíhat v čas, kdy to vyhovovalo rodině, vězenkyně dostala povolenku na návštěvu a tu zaslala v dopise své rodině, pak se písemně zažádalo o návštěvní termín a přijelo se. Z toho důvodu, že vězenkyně byly často přemísťovány do jiných měst, leckdy byla logistika návštěv složitá, když měla rodina vězněné přijet např. na Slovensko. Tato úskalí, společně s tím, že byly vězenkyně odkázány pouze na komunikaci skrz dopisy, bylo spojené s vězeňstvím v 50. letech 20. století.

3.3.4 Trávení volného času

Záměrem práce je zkoumání každodenní života na základě genderové perspektivy, zaměříme se tedy i na volný čas vězňených žen. Pokusíme se popsat, jak v uzavřeném prostoru své cely nebo v komunitních prostorech věznice dokázaly ženy kulturně žít, například díky Vězeňským přednáškám Růženy Vackové a Jiřiny Zábranové. V pamětech se často objevuje téma náboženské víry, rozebereme si, jaký vliv měla na vězeňkyně a jako moc jim psychicky pomáhala po celou dobu vězení.

Povolených volnočasových aktivit v Pardubické ženské věznici bylo málo, patřila k nim hlavně četba knih, vězenkyně si mohly vypůjčit dvě knihy na čtrnáct dní, výběr literatury nebyl příliš pestrý, spíše ideologicky zaměřený a lišil se každý rok. Sledovala se televize na povinné zprávy a film se promítal každých čtrnáct dní. Filmy a knihy měly komunistický podtext. Výtvarné umění a kresby, poezii a prózu si nemohly vězenkyně nechávat. Věnovat se umění nebo své zálibě předcházela předchozí žádost a povolení od dozorce. Také se zpívali různé písně.

Možnost vzdělávání ve vězení byla pro politické vězeňkyně únikem od vězeňského stereotypu. Díky vzdělaným politickým vězeňkyním, jako byla například univerzitní profesorka Růžena Vacková, se ostatní vězeňkyně mohly rozvíjet v historii, jazycích nebo umění. Kroužek okolo vězeňské autority Růženy Vackové ve věznici Pardubice probíhal tak, že se ženy semkly okolo sebe a jedna vyučovala. Většinou přednášky probíhaly na zahradě nebo v okolí toalet. Soukromí politické vězeňkyně měly pouze na toaletách, kam dozorcí nemohli vstupovat neohlášeně. Studentky a vyučující neměly tužky, papíry, případně jich byl velký nedostatek.²⁴⁵ Hovory mezi politickými vězeňkyněmi a studium prohlubovaly vzájemné vztahy a utvářely specifickou komunitu žen ve vězení. Vězenkyně společně probíraly své životy před vězením, vyprávěly si příběhy a pohádky nebo klábosily o tom, jaké to bude, až se

---

²⁴⁵ PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný souboj vědy, politiky a humanity 1965–1992*. 2021. Univerzita Karlova, Ústav pro studium totalitních režimů: Karolinum. Praha: 2021, s. 276 .

dostanou na svobodu. O těchto detailech mluví Dagmar Šimková ve svých pamětech velmi pozitivně. Popisuje, že vězenkyním sice vězeňský systém vzal šaty, majetek, soukromí, osobní věci, svobodu, ale ne duši a mysl. Udržet si důstojnost i mentální zdraví pak pomáhá vězenkyním tajná vězeňská škola.²⁴⁶ Vězeňská univerzita vystihuje klíčový aspekt ženské rezistence a schopnosti udržet si vnitřní integritu navzdory externímu tlaku a represím. Dagmar Šimková, i když byla zbavena materiálních a fyzických svobod, zdůrazňuje, že její duše a mysl zůstaly nedotčeny. Genderová analýza zde odhaluje, že i když jsou ženy v těchto podmínkách vystaveny fyzickému a sociálnímu útlaku, jejich duševní a emocionální odolnost je silnou formou odporu vůči systému, který se snaží potlačit jejich individualitu a osobní hodnotu.

V Pardubické ženské věznici si trestankyně krátily čas vězeňskými přednáškami, které vedla Růžena Vacková, obsahem přednášek se stávala archeologie Egyptu, malířství nebo třeba archeologie Řecka. Ženy se učily i těsnopis, Albína Palkosková-Wiesenbergerová referovala o poválečné literární tvorbě světových autorů, se zaujetím vyprávěla ságy rodin Mánesových a Braunerů nebo o Bohuslavě Rajské. Jiřina Zábranová ve věznici přednášela historii, její výklad při práci na pletárně v Pardubicích, kde bývalo až šedesát žen, budil značný zájem. Nina Svobodová, nejdéle trestaná politická vězenkyně, přednášela literaturu a vyprávěla ve vězení o české středověké historii.

Co se týče vzdělání, jak už je patrné z textu výše, ženy ve vězení provozovaly vězeňskou univerzitu. Albína Palkosková-Wiesenbergerová ve svých pamětech zmiňuje: „*Dlouho jsme se nerozhodovaly. Jedinou možností bez knih a bez papíru byly přednášky ... Předat těm mladým vše, co ta která z nás ovládala a byla schopna to vyložit. Ve volném čase jsme se usadily na dvoře, na trávníku pod stromy a vytvořily skupiny podle toho, co která z nás přednášela.*“²⁴⁷ Učily se dějiny umění, cizí jazyky, zejména angličtina, němčina nebo francouzština. Učebnice nebyly, se sešity a psacími potřebami byl také velký problém je vůbec sehnat. Albína Palkosková-Wiesenbergerová vyprávěla o české literatuře jako například o Bohumile Rajské, malířce Zdence Braunerové, rodinách Riegerů, Vojtovi Náprstkovi a Jiřina Zábranová přednášela dějepis.²⁴⁸ V rámci genderové analýzy a v kontextu vězeňského prostředí se skupina žen snaží vzdělávat mladší vězenkyně, které byly zadrženy kvůli své odbojové činnosti. Tyto ženy se v tomto represivním prostředí stávají aktivními subjekty, které se rozhodly překonat těžké podmínky tím, že podporují intelektuální rozvoj mladší generace. Tento akt solidarity a kolektivního vzdělávání ztělesňuje tradiční ženské role pečovatelek a vychovatelek,

---

²⁴⁶ ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha: Orbis, 1991, s. 32.

²⁴⁷ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 47–48.

²⁴⁸ Tamtéž.

ale zároveň překračuje očekávání, že ženy budou v takových podmínkách pasivní nebo pouze oběťmi. Skupina žen, která zahrnuje i starší a zkušenější vězeňkyně, se zde vědomě rozhoduje předávat své znalosti a zkušenosti, čímž nejen posilují sebe navzájem, ale také rozšiřují své role nad rámec běžného přežití ve vězení. Tímto způsobem se jejich aktivita stává formou tichého odporu a zároveň zdrojem vnitřní síly a solidarity. Mladé vězeňkyně si musely zaznamenávat gramatiku a slovíčka do uboze vyrobených zápisníků.

Dagmar Šimková byla hluboce věřící a s tím se váže i většina jejích trestů ve vězení, jelikož odmítala pracovat v neděli a stála si za tím po celou dobu svého trestu. „*Pookřály jsme. Každá v něco věří. Především je to víra v Boha. To dává rozměr životu, za jeho fyzickou hranici.*“²⁴⁹ Dagmar Šimková ve svých pamětech líčí, jakou byla pro ně oporou ve vězení víra v Boha, vězenkyně se denně modlily. Poučovaly se od řadových sester spoluvězenkyň o pravidlech noviciátu,²⁵⁰ což byla jejich spirituální náhrada materiálních nedostatků. Dagmar Šimková ve svých pamětech víru v Boha popisuje jako uzavřený svět, do kterého se vězenkyně mohla uzavřít před nepřátelským světem. Úryvek z genderového hlediska ilustruje, jak víra a duchovní praktiky slouží jako důležitý nástroj přežití a psychické podpory pro ženy v represivních a izolovaných podmínkách vězení. Zároveň ukazuje, jak náboženské praktiky a duchovní náhrady mohou poskytnout prostor pro utváření a udržování identity v prostředí, které je jinak dehumanizující a omezující. Ženy často hledají útěchu a sílu v duchovních a emocionálních zdrojích, které jim umožňují vyrovnat se s útlakem a ztrátou vnějších materiálních hodnot. Víra v Boha a duchovní rituály vězenkyním poskytovaly nejen útěchu, ale i pocit sounáležitosti a podporu, která byla klíčová k jejich psychickému přežití ve vězení.

Další aktivitou byla pro Jiřinu Zábranovou péče o přípravu vězeňské zahrady. Ve vězení pěstovala rajčata, kvěťáky, brambory a studovala výsadbu ve vězeňské knihovně, jelikož věznice měla i zakázky na zeleninu od ostatních trhů, kam dodávala potraviny. Před tím, než šla do nemocnice s léčbou plic, pracovala jako vrchní zahradnice, později byla přidělena jako dělnice na pletárnu.²⁵¹ V pamětech Jiřiny Zábranové se objevuje postava Niny Svobodové nazývané „Encyklopedie“, která byla společně s Albínou Palkoskovou-Wiesengerovou její přítelkyní ve vězení. „*Často jsem mladým v Pardubicích odpovídala na jejich dotazy: jak to, že se nebouříš, nebráníš, neodporuješ? svým poznáním, že v jiné obměně jsem už výchovu ke komunismu žila v klášteře jako výchovu ke zbožnému a pokornému životu. Bylo toho tolik shodného v obou institucích. – při čtení jsem si uvědomovala, jak právě drobné epizody*

---

²⁴⁹ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 39.

²⁵⁰ *Noviciát*, je příprava pro vstup do katolického řeholního společenství.

²⁵¹ ZÁBRANOVÁ, Jiřina a Jaroslav KUBÍČEK. *Ohlédnutí*. Praha: Torst, 1994, s. 324.

dovedou nejvýstižněji osvětlit celou tu ‚výchovu‘“.²⁵² Z perspektivy Judith Butler se gender a identita neustále formují skrze opakované akty a diskurzivní praktiky, které jsou sociálně a kulturně podmíněné.²⁵³ Úryvek z paměti odráží myšlenku, že identita a chování nejsou inherentní, ale formované prostřednictvím disciplíny a sociálních norem v různých institucích, jako jsou klášter a věznice. Autorka poukazuje na podobnost mezi výchovou ke komunismu ve vězení a výchovou ke zbožnému životu v klášteře, což lze chápat jako způsob, jakým různé instituce využívají performativitu k vytvoření určitého typu subjektivity – poslušné, pokorné a poddajné. Tímto způsobem text zobrazuje, jak jsou jedinci konstruováni skrze opakované akty disciplinace, které formují jejich identitu a jednání. Perspektiva Judith Butler ilustruje, jak mocné instituce využívají disciplinární praktiky a performativitu k formování identit a chování jedinců.

Odnětí spousty let aktivního života se na vězenkyních podepsalo. Albína Palkosková-Wisenbergerová se ve vězení setkávala s mladými ženami, které přicházely po dlouhé době, než přišla do vězení společně s Jiřinou Zábranovou. „*V Pardubicích jim bylo již kolem dvaceti let – po dlouhé vazbě a vleklých vyšetřovacích soudech. Stále to bylo statečné, nesmlouvavé a odbojné mládí, překvapující nás svými odvážnými kousky, které v nás vyvolávaly pocity zděšení i pobavení, když se například dvě přítelkyně objevily ráno u nástupu dohola ostříhané ... Tichý protest. Velitelství v údivu je zapomělo potrestat. Kladly jsme si mimoděk otázku, kdy bude těmto ještě dětem dána příležitost doplnit si své vzdělání?*“²⁵⁴ Dalším protestem a výrazem ženské osobnosti ve vězení byla zmínka v pamětech Albíny Palkoskové-Wisenbergerové, která se zmiňovala o krádeži červené řepy pro účely obarvení vlasů vězenkyň. Tehdy měla správu zahradnictví na starosti Jiřina a Albína, ale trest za to, že si jiné vězenkyně ukradly zeleninu na obarvení hlav, nedostaly. Což značí sounáležitost dozorců s pochopením vězenkyň z pohledu péče o svůj zevnějšek.

Novinářka Albína Wiesenbergerová-Palkosková ve své knize *Nebyl to jen sen* popisuje shluk různých trestankyň na cele: „*Postupem doby byly do Pardubic přiváženy řadové sestry z celé republiky... I když se mezi ostatními ženami někdy schylovalo k malým vnitřním potyčkám, přítomnost řadové sestřičky, i když mlčela, zklidnilo bez jediného slova napětí v cele. Respektovaly je i cikánky a vražednice, byť svoji úctu k nim skrývaly pod rouškou nevšímavosti.*“²⁵⁵ Řadové sestry jsou zde zobrazovány jako symboly morální autority a čistoty,

---

²⁵² ZÁBRANOVÁ, Jiřina a Jaroslav KUBÍČEK. *Ohlédnutí*. Praha: Torst, 1994, s. 324.

²⁵³ BUTLER, Judith. *Závažná těla: O diskurzivních mezích pohlaví*. Praha: Karolinum, 2016. s. 47–48.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 52.

což jim zajišťovalo zvláštní respekt, a to i od vězeňkyň z různých sociálních a etnických skupin. Tento respekt však zároveň odhaluje, jak byly tradiční genderové role a náboženské normy hluboce zakořeněné, a to i v prostředí věznice, kde hrály klíčovou roli v udržování hierarchie a sociálního pořádku mezi ženami. „*Řadové sestry vnesly mezi nás blahodárny klid. Pro státní ženy, hlouběji nábožensky založené – a bylo jich značně mnoho mezi námi – byly útočištěm, pozvedávajícím ty, které potřebovaly se utvrdit, že jejich víra je hojivá a vyvede je čisté z tohoto semeniště zla a násilí.*“²⁵⁶ Ve věznici nebyla možnost svobodně praktikovat náboženství. Ve vězení se slavily svátky, vězenkyně v Pardubicích dostávaly salát a sekanou, křesťanské svátky doléhaly na vězenkyně, jelikož vzpomínaly na svoji rodinu, toto období bylo těžké. V ženském kruhu vězenkyně vzpomínaly na rodinné tradice, předávaly si drobné dárky a život za zdmi se tím alespoň trochu ulehčil.²⁵⁷ V rámci státní a vězeňské správy zaměřené na nápravu vězňů a jejich převýchovu na socialistické občany se v Pardubické ženské věznici konaly povinné přednášky o komunismu, které měly výchovný účel.

Vojtěcha Hasmandová ve svém dopise poukazuje na neposkytování náboženských pomůcek a reflektuje tak náboženskou situaci uvnitř věznice: „*Již po dobu své vyšetřovací vazby v Českých Budějovicích, stejně i zde v Pardubicích, kde jsme řeholní sestry soustředěny na uzavřeném oddělení, nebylo nám nikdy povoleno svobodné vykonávání náboženských úkonů. Náboženské předměty a nejnezbytnější živiny víry, jako je Písmo sv. a Misál, nejen že nebyly nikdy povoleny, ale dokonce, když jsme opatřily texty mší sv. a různých modliteb zpaměti a svépomocí, byly nám a jsou dosud soustavně při prohlídkách odebírány.*“²⁵⁸ V dopise Vojtěcha Hasmandová poukazuje na represivní přístup vůči náboženským praktikám ve vězeňském prostředí Československa v padesátých a šedesátých letech, zvláště na uzavřených odděleních, kde byly řeholní sestry soustředěny. Genderová analýza v tomto kontextu popisuje, jak byla náboženská práva žen, specificky ženských řeholních komunit, systematicky potlačována. V období, kdy komunistický režim kladl důraz na ateismus a potlačování náboženského vyjadřování, musely ženy, které se držely náboženství, čelit velkým duchovním bariérám. Jejich náboženské předměty jako Písmo svaté a Misál, vlastnoruční poznámky byly nejen zakázány, ale i soustavně odebírány, což reflektuje širší genderově specifické tlaky a represivní mechanismy zaměřené na ženské náboženské identity a praktiky. V rámci komunistického Československa, kde byla náboženská svoboda silně

---

²⁵⁶ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 50.

²⁵⁷ BURSÍK, Tomáš. *Ztratily jsme mnoho času-- Ale ne sebe! : životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Úřad pro dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, PČR. Praha: 2006, s. 62–65.

²⁵⁸ HASMANDOVÁ, Vojtěcha. *Jsem v dlani Boží: dopisy z vězení*. Brno: Cesta, 2013, s. 78.

omezená, byla role náboženství v životě žen ve vězení silně potlačena. V kontextu ženských věznic bylo omezení přístupu k náboženským textům a praktikám důsledkem vládní politiky, která se snažila eliminovat náboženské vyjádření a prosazovat ideologii státu. Tento přístup zohledňuje genderové dimenze, protože ženy, které byly v těchto odděleních, čelily specifickým formám represí, které zahrnovaly nejen politické a ideologické, ale i genderově orientované kontroly nad jejich duchovním a kulturním životem.²⁵⁹

V dopise Vojtěchy Hasmandové z 29. července 1956 adresovaném generálnímu tajemníkovi OSN si současně s nemožností praktikovat náboženskou víru vězenkyně stěžují na špatný stav knihovny v Pardubicích, v dopise se píše: *„Vaše excellence pane generální tajemníku, s radostí nad tím, že jste přijel do Prahy, spojuji i naději, že bude pomoheno nám, politickým vězňům, k svobodnému vyznání víry a k právu na život podle víry. Pan ministerský předseda Viliam Široký prohlásil oficiálně, že je podle ústavy i ve skutečnosti náboženská svoboda, avšak mínil to zajisté jen z hlediska své ideologie, protože skutečnost je ta, že od roku 1948, a zejména 1949, je Církev perzekvována. Dovolím si Vám, Excellence, ozřejmit tuto skutečnost na svém případě: Jsem řeholnice Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, učitelka a ošetřovatelka – Antonie Hasmandová, narozená 1914. Nikdy v životě jsem se nezabývala politickou činností, ani po roce 1949. Moje činnost mohla být nazvána Státním soudem v Písku jako protistátní, velezrada § 78 jen proto, že nebyla v r. 1952–1953 vykládána ve smyslu ústavy. Vždyť jsem neučinila nic jiného, než co jsem považovala za svou náboženskou a řeholní povinnost a k čemu mě nutila křesťanská láska. (Totiž: zprostředkovala jsem 2 dopisy své generální představené do rukou povolaneého pastýře-biskupa, doručila jsem dopisy své představené duchovního obsahu vedoucím řeholnicím v blízkých filiálkách, měla jsem u sebe větší počet přednášek, avšak náboženského obsahu, bez policejního hlášení jsem poskytla řeholnímu knězi pobyt na 8 měsíců a využila jsem jeho přítomnosti ke konání exercií a náboženských úkonu.) Za toto jsem byla 19. září 1953 odsouzena na osm let a odvezena do Pardubic B/10, kde jsem dosud. Již po dobu své vyšetřovací vazby v českých Budějovicích, stejně i zde v Pardubicích, kde jsme řeholní sestry soustředěny na uzavřeném oddělení, nebylo nám nikdy povoleno svobodné vykonávání náboženských úkonů...“²⁶⁰* V dopise Vojtěcha protestuje proti omezování občanských svobod a náboženských svobod ve vězení. Na svém osobním případě vysvětluje tajemníkovi OSN, za jaký skutek je odsouzená na 8 let vězení

---

²⁵⁹ BURSÍK, Tomáš. *Ztratily jsme mnoho času – Ale ne sebe!: životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, s. 62–65.

²⁶⁰ HASMANDOVÁ, Vojtěcha. *Jsem v dlaní Boží: dopisy z vězení*. Brno: Cesta, 2013, s. 77–78.

v uzavřené věznici, bez možnosti mít minimální potřebné náboženské potřeby, bez možnosti mít účast na bohoslužbách. Obrací se na něho s prosbou, aby dopomohl politickým vězňům k nejzákladnějším právům člověka na vyznání víry a na život víry.²⁶¹ Jak již bylo zmíněno, dopis nebyl odeslán do rukou generálnímu tajemníkovi. Prosba o náboženskou svobodu ve vězení zasláná v dopise adresovaném Dagu Hammarskjöldovi se nesetkala se zadostiučiněním, dopis se nedostal k adresátovi.

Útlak, který byl zaměřen nejen na náboženství, ale také na genderové role, zvláště v kontextu věznění řeholních sester v Československu v padesátých a šedesátých letech, vystihuje proces represe ve vězení v Pardubicích. Ženy, které byly aktivní v náboženském životě a komunitách, byly v tomto období vystaveny specifickým formám represí. Jejich role v náboženské komunitě, která tradičně zahrnuje duchovní vedení, podporu a výuku, byla vnímána jako hrozba pro komunistický režim, což vedlo k jejich kriminalizaci a tvrdým trestům, jako je osmiletý trest vězení za náboženské aktivity. Komunistický režim cíleně potlačoval náboženskou svobodu žen a vnímal jejich duchovní vedení jako akt odporu proti státní ideologii. Ženy, zejména řadové sestry, byly systematicky omezovány ve své náboženské praxi, což bylo zvláště silně vnímatelné ve vězeňských podmínkách. Úryvek z paměti Vojtěchy Hasmandové ilustruje, jak náboženský útlak odhaluje represivní povahu režimu vůči náboženství. Současně ukazuje, jak byly ženy, jako nositelky náboženské identity, obzvláště zranitelné vůči státním zásahům, které se snažily potlačit jejich vliv v náboženských komunitách.

3.3.5 Hygiena, ženské potřeby a nemoci

K běžným ženským věcem patřila potřeba řešit hygienu a menstruaci, podíváme se, jak se tato věc řešila s příchodem politických vězenkyň do Pardubic v roce 1952 a jak se zlepšila vlivem protestní hladovky po roce 1954. Promítneme i otázku nemocí a hygienických podmínek ve vězení. Ženy v Pardubické věznici striktně dodržovaly hygienu, sprchovat teplou vodou se mohly jednou týdně. Jinak se umývaly denně studenou vodou. Albína Palkosková-Wiesenbergerová ve svých pamětech *Nebyl to jen sen* zmiňuje: „V Pardubicích jsme rovněž přísně dodržovaly čistotu, zejména pak, když mezi nás přiváděly cikánky a ženy odsouzené za drobné mravnostní delikty. Nijak jsme se nerozpakovaly je důrazně donutit, aby se pravidelně myly.“²⁶² Výměna mýdla, kterým si vězenkyně i praly, probíhala jednou za čtrnáct

²⁶¹ HASMANDOVÁ, Vojtěcha. *Jsem v dlani Boží: dopisy z vězení*. Brno: Cesta, 2013, s. 77–78.

²⁶² PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 49.

dní. Holicí potřeby mohly být zasilány poštou, další věci osobní hygieny musely být schváleny dozorcem. Ženy v Pardubické ženské věznici ve sledovaném období trpěly nedostatkem toaletních a hygienických potřeb, dámské vložky byly na příděl, většinou maximálně čtyři kusy na jednu periodu, takže často ženám nestačily. S ženskou menstruací si ženy v Pardubické věznici byly schopny poradit vcelku hravě díky vrstvení látek na sebe, situace se zásobováním dámských potřeb se o něco zlepšila až po uspořádání hladovky v roce 1954. Gynekologická péče prakticky neexistovala. Ženy s gynekologickými problémy často nedostaly žádnou léčbu nebo jen minimální péči. Infekce, záněty a další zdravotní komplikace nebyly adekvátně diagnostikovány ani léčeny, což vedlo k dlouhodobým zdravotním následkům.²⁶³

Ženy se ve vězení všelijak zkrášlovaly, natáčely si vlasy, zaplétaly si copy nebo si barvily ústa vším, co bylo po ruce. „*Co s vlasy? Nesmíme mít ani sponku, ani tkaničku na zavázání, před večerkou začne obřad natáčení vlasů... vychází z toho něco mezi Femme fatale od Gustava Klimta a afrostylem. V účesech ožívá iluze nepošlapaného dětství.*“²⁶⁴ Stříhání vlasů vězenkyně nepotřebovaly, jelikož si na svých vlasech zakládaly. Otázka ženské krásy reflektuje z genderového hlediska, jak jsou ženám v represivních podmínkách vězení omezovány i tak základní projevy jejich identity, jako je úprava vlasů. Zákaz používání vlasových doplňků a nutnost improvizace při vytváření účesů ukazuje na potlačení ženskosti a individuálního vyjádření. Ženy si však navzdory těmto omezením vytvářejí vlastní způsoby, jak zachovat pocit ženské identity a krásy.

Podle Jiřiny Zábranové se o sebe ženy ve věznici pečlivě staraly, dodržovaly přísnou hygienu, jak to jen šlo ve ztížených podmínkách věznice. Autorka popisuje, jak vypadal den, kdy se šly ženy sprchovat: „*Ve svlékárně byly věšáky, tj. prkna s hřebíky. Stál tam čůzák*²⁶⁵ *s automatem a Strela*²⁶⁶*, která nás nahé posílala vedle do koupelny. Místnost tak 4x4 m, asi dvanáct sprch, a tentokrát tekla teplá voda, takže jsme se opravdu umyly, i vlasy, snad i z duší a srdcí odplavila ten strach. Celá léta potom ovšem koupání bylo značný otazník – stávalo se, že po namydlení přestala téct voda vůbec, musely jsme se utřít, a protože jsme měly jen to nejlacinější sodové mýdlo, štípalo to zle.*²⁶⁷ Pardubická ženská věznice měla obecně málo vody

---

²⁶³ BURSÍK, Tomáš. *Ztratily jsme mnoho času-- Ale ne sebe! : životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, PČR. Praha: 2006, s. 38.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 34.

²⁶⁵ Čůzák je hanlivé pojmenování pro ozbrojeného dozorce.

²⁶⁶ Postava *Strela*, v textu vystupuje jako žena referentka, která měla na starosti péči o vězenkyně.

²⁶⁷ ZÁBRANOVÁ, Jiřina a Jaroslav KUBÍČEK. *Ohlédnutí*. Praha: Torst, 1994, s. 280.

v budovách, v bloku A a B, zděných, třípatrových, byl sice vodovod, ale občas se do třetího poschodí voda nedostala a byla vždycky ledová.²⁶⁸

Zákeřná nemoc jménem revmatismus, s tou se setkávaly vězenkyně v Pardubické ženské věznici často. Mohlo to být zapříčiněno nedostatečným ošacením, které vězenkyně neměly k dispozici, a zimou v cele. Vězenkyně fasovaly vězeňskou uniformu, mužskou halenu šedé nebo modré barvy, k tomu víceúčelové kalhoty, dvoje punčochy a košile. Ze spodního prádla ženy dostávaly tílka, v pamětech se dost často objevuje, že ženy neměly povolenou ani podprsenku, což bylo nepohodlné, zejména pro starší ženy. Revma bylo přisuzováno také podvýživě a celkové nedostatečné lékařské péči. Ve všech věznicích bylo zakázáno topit, aby se ušetřilo. Věčný boj se zimou se však stal opravdovým postrachem žen ve vězení. S tím spojené bolesti kloubů a svalů, záněty močových cest, nachlazení a nekvalitní strava vedly k celkovému oslabení organismu a imunity. Dagmar Šimková popisuje svoje setkání se spoluvězenkyní Lídou Hrdličkovou: „*Lída*²⁶⁹, *ostřílený zajatec z Ruska, sbírá ze země hadry, které jsme si sešily místo koberečků. Jak můžeš spát v těch špinavých hadrech? dotírám. Jestli tohle všechno přežiješ, stačí ti jedna vana horké vody smýt všechny smrady a špínu. Ale revmatismu se nezbavíš nikdy*“.²⁷⁰ Roky mrazu, promoknutí, nočních nástupů a korekce si ženské tělo prostě pamatuje, vězenkyně se tak snažily ve věznici zahřát, jak jen to šlo.

Jiřina Zábranová ležela na nemocničním lůžku, když podstupovala s dalšími vězenkyněmi hladovku roce 1954. Takto líčí svoji osobní zkušenost z nemocnice: „*Tenkrát prvně po týdenním hladovění přijel zmocněnec ministerstva vnitra, který přijel hladovku do Pardubic zlikvidovat, nařídil hladovějící uměle vyživovat. Zábranová, nechte toho hladovění, já jsem nový náčelník, neznám vás, vím ale od příslušníků i z vašich spisů, že jste byla vždycky sociálně citící, socialisticky organizovaná, že jste nevyvolávala spory o komunismus, že jste měla pozitivní vliv na odsouzené – nechme už toho. Nikdo už nehladoví, vy víte, že nejste zdravá, ani já, ani doktorky by vás nerady viděly zničenou, mějte rozum.*“²⁷¹ Jiřina Zábranová v této chvíli nemohla vědět, zda ostatní vězenkyně už jedly, nebo ne, takže rozhodování, zda se hladovka ukončí, nebo ne, nezáleželo jenom na ní. Zmocněnec ministerstva vnitra a nový náčelník jsou v textu prezentováni jako muži v pozici autority, kteří přicházejí ukončit hladovku a rozhodnout o dalším osudu Zábranové. Muži zde vykonávají moc

---

²⁶⁸ BURSÍK, Tomáš. *Ztratily jsme mnoho času-- Ale ne sebe!: životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, PČR. Praha: 2006, s. 68–69.

²⁶⁹ *Lída Hrdličková*, byla česká politička a aktivistka, která byla v období komunismu v Československu známa svým zapojením do různých politických a humanitárních aktivit, vězněna v letech 1948–1950.

²⁷⁰ ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha, s. 38.

²⁷¹ ZÁBRANOVÁ, Jiřina a Jaroslav KUBÍČEK. *Ohlédnutí*. Praha: Torst, 1994, s. 297.

a kontrolu nad ženami, což je zřetelné v tom, jak náčelník přistupuje k Zábranové a snaží se jí přikázat, aby ukončila hladovku. Zábranová je v této situaci zranitelnější, jelikož leží na nemocničním lůžku. Náčelníkův přístup k Zábranové je výrazně paternalistický. Mluví na ni tónem, který implikuje ochranu a starost o její zdraví, což lze vnímat jako pokus o kontrolu pod maskou péče. Náčelníková paternalistická rétorika zároveň ukazuje, jak genderové normy mohou být využity k potlačení ženské autonomie a politického odporu.

V dopisech Vojtěchy Hasmandové se neobjevují pasáže, kde by si stěžovala na svůj zdravotní stav, spíše jsou její dopisy prokládány prosbami a ujištěními, jak se daří její rodině, příbuzným a představitelům řádu boromejek. Sborník dopisů Vojtěchy Hasmandové byl však doplněn editorkou o informace z osobního spisu vězenkyně: „*Podle zápisu v osobním spisu z 18. ledna 1954 byl zdravotní stav sestry Vojtěchy ve vězení: chronický zánět ledvin a Tbc plic III.*“²⁷² Tento záznam poukazuje na zanedbávání zdravotní péče vězenkyň, kde závažné nemoci nebyly adekvátně léčeny, což vedlo k dlouhodobému zhoršení zdravotního stavu. Ženy, jako byla sestra Vojtěcha, byly vystaveny podmínkám, které mohly jejich zdravotní stav nejen zhoršit. Absence odpovídající lékařské péči v kombinaci s tvrdými podmínkami věznění svědčí o systematickém zanedbávání, které bylo běžné v komunistických věznicích 50. let v ČSR. Chronická onemocnění a nedostatečná zdravotní péče reflektují širší genderové nerovnosti ve vězeňském systému, kde byly ženy často marginalizovány a jejich zdravotní potřeby nebyly prioritou. To vše ukazuje na krutost a nelidskost vězeňského režimu, který nebral v potaz základní lidská práva a potřeby, zvláště pak v případě žen. Často bylo vězenkyním vyšetření odepřeno a poskytnuto až po opakovaných žádostech o vyšetření. V každém NTP měla být k dispozici lékařská ošetrovna, ale většinou tam ordinovaly hlavně lékařky-vězenkyně. NPT č. 1 v Pardubicích po roce 1955 měla svoji vlastní nemocnici, byla dostavěna v době, když do zařízení přicházely politické vězenkyně. V Pardubicích pracovaly lékařky-politické vězenkyně jako ošetrovatelky, které trvale dozoroval zaměstnanec věznice, který měl k tomu dostatečné vzdělání. Nedostatek léků se řešil tak, že si nemocné psaly domů rodině, aby jim rodina poskytla léky, které nebyly jinak dostupné.²⁷³

V roce 1958 přeci jen Vojtěcha Hasmandová žádá o zdravotní pomoc svojí rodině: „*Už zde zvykám, jenom mé nohy se trochu bouří a otékají a dost se hlásí. Je to prý příčně a podélně plochá noha a potřebuji jen vložky, ale ortopedickou obuv, o kterou si mohu žádat až doma.*“²⁷⁴

---

²⁷² ZÁBRANOVÁ, Jiřina a Jaroslav KUBÍČEK. *Ohlédnutí*. Praha: Torst, 1994, s. 27.

²⁷³ BURSÍK, Tomáš. *Ztratily jsme mnoho času – Ale ne sebe!: Životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, s. 68–71.

²⁷⁴ HASMANDOVÁ, Vojtěcha. *Jsem v dlani Boží: dopisy z vězení*. Brno: Cesta, 2013, s. 213.

Vojtěcha byla propuštěna až v roce 1958, což nám dokazuje to, že musela dva roky žít bez ortopedických pomůcek. Vojtěcha Hasmandová demonstruje silný smysl pro sebekontrolu a snahu minimalizovat své potíže, což může být vnímáno jako součást ženské identity, kde je pečující a sebe obětující chování často oceňováno. Zdrženlivost v projevu osobních obtíží také reflektuje společenská očekávání, že ženy budou nést své břímě bez výrazného projevu bolesti nebo slabosti, zejména v kontextu vězení, kde projevy slabosti mohou být vnímány jako nebezpečné. Sestra Vojtěcha nechtěla lekat svojí nemocí příbuzné, proto svůj zdravotní problém zmiňuje jenom letmo. Pro politické vězně se každá nemoc mohla stát nepříjemností v již složité situaci ve vězení. Častokrát velitel nereflektovat zdravotní diagnózu a poslal politické vězenkyně zpátky do práce. Vězenkyním byly často zastavovány potravinové balíčky nebo psaní a přijímání dopisů jako kázeňský trest. O tomto trestání se Vojtěcha zmiňuje rodině velmi okrajově. Tato zmínka je důkazem toho, jak byly vězeňkyně trestány.

Stav vězeňské hygieny a nemocí ve věznicích se zhoršil po příchodu kriminálních vězenkyň. Jiřina Zábranová ve své sbírce pamětí píše: *„Odchodem retribuček se uvolnilo místo ve věznicích, ale brzo se zaplnilo mankačkami, vražedkyněmi, zlodějkami a prostitutkami. Ty, které byly pohlavně nemocné, začali léčit hned, což stálo spoustu peněz. Takhle nemocné ženy byly i mezi státními. Zdravé ženy se ohraničovaly proti společnému užívání klozetů. A tak vzniklo Podsvětí.“*²⁷⁵ *„Musely se tam dívat strašlivé scény, mnohdy odtamtud bylo slyšet do noci řev, hádky, proklínání, pláč.“*²⁷⁶ Ženy ve věznicích jsou kategorizovány a stigmatizovány na základě svých zločinů a zdravotního stavu, což vytváří hierarchii mezi nimi. Zdravé ženy se distancovaly od těch, které jsou nemocné nebo vnímané jako nečisté, což odráží širší společenské normy, kde jsou ženy často hodnoceny skrze svou sexualitu a zdravotní stav. Tento rozkol mezi ženami ukazuje, jak patriarchální struktury a genderové předsudky mohou rozdělovat i komunitu žen ve stejném prostředí.

Kromě nemocí jako revma, TBC plic a ortopedických problémů se v pamětech vězenkyň z Pardubic objevuje i sebepoškozování, kam spadaly hlavně fingované nemoci. Každá věznice byla vybavená vlastním praktickým lékařem, hodně vězňů pomýšlelo na fingování nemoci. Ve vězení se objevovaly i psychické nemoci, projevy šílenství, nezmaru vlivem útlaku vězenkyň, Dagmar Šimková popisuje případ ženy M. L.²⁷⁷, která byla pro vězeňskou komunitu nevhodná: *„Poslali ji tedy na dva roky do blázince, kde jí dřeli tělo rýžovými kartáči do krve, kde byla na cele se zuřivými bláznými. A přece, vrátila se k nám*

---

²⁷⁵ ZÁBRANOVÁ, Jiřina a Jaroslav KUBÍČEK. Ohlédnutí. Praha: Torst, 1994, s. 304

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ Marie L. – politická vězenkyně, původ nedohledán.

*se zdravým rozumem, tichá a odhodlaná jako předtím, s jemným, sotva postižitelným smyslem pro humor. Nikdy nevěděla, na kolik let byla odsouzená, protože před soudem si dala vaty do uší ještě víc. Když měla být po pěti letech propuštěná, nevěděla o tom, a také o to nestála. Uvědomila si dříve než my ostatní, že vězni jsou jediní svobodní lidé v zemi, protože víc, než ztratili, už ztratit nemohou.*²⁷⁸ Úryvek z paměti líčí osud ženy, která byla v 50. letech 20. století nedobrovolně internována v psychiatrické léčebně. Z genderového hlediska je významné, jak se ženské tělo stává terčem systematického násilí a dehumanizace, což odráží patriarchální struktury, které ženy často vnímají jako objekty kontroly. V tomto případě jde o kombinaci psychického a fyzického útlaku, kde je ženská postava nejen trestána za svou odlišnost, ale také zbavena práva na lidskou důstojnost. Kontext věznění v šedesátých letech, období politických represí, zdůrazňuje drsnost a nelidskost systémového zacházení s jednotlivci, kde byly vězněny nejen politické, ale i společensky nepřijatelné osoby. Každodennost ve vězení je vykreslena jako brutální a bezvýchodná, ale zároveň paradoxně osvobozující, neboť vězni, jak autorka naznačuje, ztrácí vše, co je může spoutat, a tím paradoxně dosahují vnitřní svobody. Tento příběh ukazuje na to, jak si vězněné ženy zachovaly odhodlání a smysl pro humor navzdory nelidskému zacházení, což je projevem jejich rezistence vůči totalitnímu systému.

Zmínky o sexuální situaci ve vězení, lesbismu a nově transportovaných kriminálních vězeňkyní se objevily i v pamětech Jiřiny Zábranové. Projevovalo se to hlavně ve změně hygienických návyků, jelikož kriminální vězenkyně nebyly navyknuté dodržovat řádnou hygienu. Jiřina Zábranová ve svých pamětech zaznamenala: *„Když v následujících letech k nám dávali vražedkyně a nepolitické vůbec, bylo mytí značně ztíženo. Obvykle se prostitutky a teploušky ochotně nabízely k umytí zad a pamatuji se, že postrachem byla jistá ‚dívka Ládiček‘, hlavně pro Alču, protože té se stále nabízela k umytí. Alča měla smůlu i na vražedkyně, jeden čas spala na cele s Anitou²⁷⁹, která zabila svou čtyřletou dcerku a ráda o tom před usnutím potmě vypravovala. Chtěla-li Alča v noci na záchod, musela kolem její postele a bála se tak, že mě vždy vzbudila a musela jsem chodit s ní.*²⁸⁰ Úryvek zobrazuje ženy, prostitutky a homosexuální ženy, které jsou v očích politických žen vykresleny jako marginalizované a nebezpečné pro politickou vězenkyni.

Sexualita a její projevy jsou v odstavci výše spojeny s mocí a strachem. „Dívka Ládiček“ je zobrazena jako postrach, což naznačuje, že její nabídky k umytí zad jsou nejen

---

²⁷⁸ ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha, s. 30.

²⁷⁹ Anita, z kontextu paměti vyplývá, že jde o kriminální vězenkyni. Přesný původ se nepodařilo dohledat.

²⁸⁰ ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha, s. 281.

nevítané, ale i potenciálně hroživé. Tento popis posiluje představu, že ženy, které otevřeně projevují svou sexualitou, jsou nebezpečné a narušují sociální pořádek. Výňatek reflektuje napětí mezi tradičními genderovými rolemi a jejich narušením v prostředí, které je samo o sobě již narušeno, jelikož se jedná o prostředí vězení.

Co se týče lékařská péče o ženy z hlediska reprodukčního zdraví, péče o ně byla minimální až nulová. Těhotné ženy byly vystaveny těžkým podmínkám a nebyla jim poskytována adekvátní péče před porodem ani po něm. Potraty a komplikace při těhotenství byly časté a mnohé ženy trpěly dlouhodobými zdravotními následky.²⁸¹ Těhotenství nebylo bráno jako důvod k úlevám nebo lepším podmínkám. Ženy často neměly přístup k prenatalní péči, což vedlo k vysokému riziku komplikací během těhotenství a porodu. Kombinace fyzického vyčerpání, zanedbání zdravotních potřeb a psychického týrání vedla k vážným psychickým problémům u mnoha vězeňkyň. Mnohé ženy trpěly depresemi, úzkostmi a dalšími psychickými problémy v důsledku nelidských podmínek a ztráty reprodukčních práv.

Každodennost 50. let v Pardubické ženské věznici byla velmi náročná a tvrdá, charakterizovaná přísnými režimovými pravidly, těžkými pracovními podmínkami a omezenými osobními svobodami. Vězenkyně pracovaly dlouhé hodiny v různých dílnách a výrobních zařízeních, kde vykonávaly manuální práce, jako je pletení, šití nebo práce v zemědělství. Hygienické podmínky byly špatné, vězenkyně měly omezený přístup k čistým hygienickým zařízením a zdravotní péči vlivem příchodu kriminálních vězenkyň. Mnohé ženy trpěly různými zdravotními problémy, které nebyly adekvátně řešeny. Vězenkyně si často vytvářely silné přátelské vazby mezi sebou, které sloužily jako forma podpory a útěchy v těžkých podmínkách. Tyto vztahy měly velký vliv na jejich psychickou odolnost. Důkazem toho byly univerzitní přednášky, díky kterým se ženy mohly vzdělávat. V závěru 50. let, zejména po smrti Stalina a v rámci uvolnění politické atmosféry, došlo k revizi některých politických procesů a rehabilitaci některých vězňů, což naznačuje určité zmírnění represí.

3.4 Každodennost v Pardubické ženské věznici v 60. letech 20. století

V roce 1960 a 1962 byly vyhlášeny amnestie prezidenta, které vedly k propuštění velkého počtu politických vězňů. Amnestie byla částečně reakcí na kritiku nespravedlivých rozsudků a na mezinárodní tlak. V roce 1962 na sjezdu KSČ byla kritizována některá pochybení z období stalinského teroru, což vedlo k postupným rehabilitacím obětí politických procesů z 50. let. Československo se v 60. letech začalo odklánět od přísně centralizovaného plánování.

---

²⁸¹ ZÁBRANOVÁ, Jiřina a Jaroslav KUBÍČEK. *Ohlédnutí*. Praha: Torst, 1994, s. 50.

V lednu 1968 se stal prvním tajemníkem komunistické strany Alexander Dubček, který zahájil program „socialismus s lidskou tváří“.

Po roce 1960 se politické vězeňkyně obávaly propuštění z výkonu trestu, jak při amnestiích nebo podmíněčně, ženy se obávaly následné adaptace do běžného života. Po velké amnestii v roce 1960, kterou vyhlásil Antonín Novotný u příležitosti přijetí nové socialistické ústavy, zůstalo v Pardubické ženské věznici jen několik politických vězenkyň. Jmenovitě se jednalo o Dagmar Šimkovou a Růženu Vackovou, ty posléze byly propuštěny v roce 1966. Později v roce 1966 do věznice nastupuje Jana Krejcarová-Černá, která byla trestána za zanedbávání povinné péče svého syna Štěpána. Podívejme se tedy, jak vypadal obraz vězeňské každodennosti v Pardubické ženské věznici v 60. letech.

3.4.1 Výkon trestu a vztahy s vězenkyněmi

V Pardubické ženské věznici se ženy setkávaly se spory mezi vězenkyněmi po amnestii v roce 1960. Kriminální vězeňkyně po odchodu politických vězeňkyň zaujaly primární postavení ve vězení a některé z nich tíhly k sexuálnímu teroru za zdmi věznice. Sexuální zneužívání si kriminální vězeňkyně vynucovaly, což dle výpovědi Dagmar Šimkové, která byla vězněna za ukrývání vojenských zběhů a roznášení protistátních letáků, bylo na denním pořádku. Vztahy s kriminálními vězeňkyněmi neměly politické vězeňkyně po roce 1960 jednoduché. Projevy násilí znepříjemňovaly ženám každodenní život za zdmi věznice. Docházelo k rvačkám, hádkám mezi vězeňkyněmi. Nejjednodušší vždy po incidentu bylo co nejdříve opustit místo a následující dny si vězeňkyň, které rozpoutaly hádku, nevsímat.

V subkultuře politických a kriminálních vězeňkyň se gender výrazně projevoval. Oproti mužům, kteří trpí ztrátou bezpečí, u žen je to jinak, ty trpí částí života ve vězení, kdy se učí žít s jinou ženou, zvykají si navzájem na své osobní zvyklosti a povahu. Růžena Vacková ve svém dopise z listopadu 1960, adresovaném jejímu otci, přiznává: „*Ale mluvení je snad nejhorší věc ze všech, protože mluví, mluví, bez potřeby sdělení. Stanu se úplně nerudná na mluvící lidi. A skoro docházím k názoru, že ženy jsou žvanící netvoři. Bude mne velmi zajímat názor mužů na kříž se svými spolu muži. Jistě měli nějaké zvláštní nesnáze navzájem, ale asi jiného druhu. Nebyla jsem nadšená feministka, ke zklamání své maminky. Tady však, až na zvolené a výběrové příbuzenstvo, stala se ze mne rozhodná antifeministka.*“²⁸² Úryvek popisuje vztah autorky k genderovým rolím, které se staly předmětem její kritiky i odmítnutí.

---

²⁸² VACKOVÁ, Růžena. *Ticho s ozvěnami: Dopisy z vězení z let 1952-1967*. ed. Marie Valtrová. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 130.

Její zkušenost vězenkyně v období silně patriarchálně strukturovaného Československa vedla k tomu, že se vymezila vůči jiným ženám a feministickým myšlenkám. Tento postoj však lze chápat jako produkt doby a situace, kdy byly ženy vystaveny enormnímu tlaku, a jejich role a vzájemné vztahy se staly terčem vnitřní kritiky a frustrace. Text odráží genderové stereotypy a normy, které ovlivňují vnímání a hodnocení ženského chování.

Politické vězenkyně se během let 1960 až 1962 rozptýlily mezi kriminální vězenkyně a vztahovými oběťmi se staly spíše politické vězenkyně. Vysokoškolská profesorka Růžena Vacková upozornila na situaci za zdi věznic dopisem adresovaným ministerstvu vnitra v roce 1962, na dopis nebyl brán zřetel. V roce 1962 se již začala projevovat určitá změna atmosféry, protože režim čelil rostoucímu vnitřnímu i mezinárodnímu tlaku na zmírnění represí. Nicméně v praxi byly změny pomalé a podmínky ve věznicích, jako byla ta v Pardubicích, zůstávaly velmi obtížné a nebezpečné pro životy vězňů.

Jeden rok před propuštěním v roce 1966 Růžena Vacková napsala domů v dopise: „*Myslíš, že si člověk může ve vězení zvyknout? Je to čím dál tím horší, dokud člověk neotupí jako zvíře. Je to vývěra nervů a všech životních sil. Člověk musí jako v manželství s fyziologickým odporem k druhu – zápasit se strašnou nechutí k lidem.*“²⁸³ Růžena Vacková tím chtěla podotknout, že soužití s vícero ženami najednou není jednoduché, každá má jiné potřeby a povahu. Úryvek reflektuje její pocit zoufalství z prostředí vězení, odkud není kam utéct. Pocity nechuti k lidem a odcizení mohou být zkoumány také v rámci genderové identity. Vězenkyně zde může zažívat odpor k tomu, jaké role jí byly přisouzeny a jaké mezilidské interakce je nucena snášet. To může zahrnovat odpor k jiným ženám, které se podle ní staly nástrojem nebo reprezentací těchto společenských tlaků, nebo odpor k mužům, kteří mohou být vnímáni jako opresivní síly v jejím životě. Porovnání vězeňského života s manželstvím může naznačovat vnitřní konflikt a frustraci spojenou s přizpůsobováním se nebo vyrovnáváním se s neúnosným prostředím.

3.4.2 Komunikace s rodinou a vnějším světem

V dopise rodině z dubna 1962 Růžena píše: „*Jak vůbec můžeš, drahý tati, myslet, ne-li říkat, že jsi jako bábička – k ničemu už tady? Jak jen můžeš říkat a psát, že někoho trudiš? Tak se mi zdá, že by pro Tebe také byl ten faustovský překlad Písma: na počátku byl čin – a z toho vyplývající hereze činnosti. A činný jsi ještě až až. To, že vůbec jsi, že nosíš svůj život v sobě*

---

²⁸³ VACKOVÁ, Růžena. *Ticho s ozvěnami: Dopisy z vězení z let 1952-1967*. ed. Marie Valtrová. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 89.

*s celou jeho moudrostí a zkušeností, to není nic? A tohle vědomí o životě je čím dále tišší – je to znak moudrosti.*²⁸⁴ Tento výňatek z dopisu je projevem podpory a lásky k otci, ale také způsobem, jakým se autorka vyrovnává s vlastní situací. Z genderového hlediska tento text odhaluje, jak žena v extrémní situaci, jakou je vězení, hledá a nachází hodnotu v existenci, která je omezena, a jak se pokouší přenést toto porozumění i na svého otce. Autorka odkazuje na faustovský výklad biblické pasáže „na počátku byl čin“, což naznačuje význam činnosti a aktivity jako znaku hodnoty a smyslu života. V genderové analýze lze tento koncept chápat jako konfrontaci s tradičními genderovými očekáváními, kde muži často nacházejí svou hodnotu skrze aktivitu a produktivitu, zatímco ženám jsou přisuzovány role spojené s péčí a emocionální podporou

Růžena Vacková ve svém dopise pro svoji sestru reflektuje svoje dospívání v mužském kolektivu, což formovalo její postavu intelektuálky, píše: „*Má drahá Sepluško a šmidlenky, Tvůj dopis je plný vnitřní blízkosti o statečném objasnění Tvé myšlenkové situace, je to tak vždycky... Víš, Seple, reaguješ a hodnotíš jako inteligentní a hodně prožívší žena, která viděla na dno věcem, které jsou ženám hlavní... na Tobě i zde na sobě vidím, že mé trvalé působení s muži od raných let na gymnáziu zformovalo můj způsob myšlení a hlavně hodnocení po mužsku. Je to paradox, ale ačkoli jsem čím dále jasněji proti feminismu, tím zřetelněji zjišťuji, že myslím s muži.*“²⁸⁵ Úryvek nastiňuje složitost genderové identity ženy vězenkyně, která byla formována mužským prostředím, a ukazuje, jak může být ženská zkušenost ovlivněna a někdy i zpochybněna tímto vlivem. Autorka projevuje určitou míru sebeuvědomění, když rozpoznává mužský vliv na své myšlení, ale zároveň zůstává v zajetí tradičních genderových představ, které ji vedou k odmítnutí feminismu. Tento rozpor odráží hlubokou komplexitu ženské identity v kontextu patriarchální společnosti, kde jsou ženy často nuceny vyrovnávat se s protichůdnými vlivy a očekáváními.

Jeden z posledních dopisů Růženy adresovaný setře Jiřině, ze září 1964: „*Sepluško, uvědomuji si teď čím dál víc, že jsem vyrůstala od gymnázia s muži a pak byla stále mezi nimi a těžko snáším život se ženami, pro které myšlení a myšlenky nejsou skutečnostmi skoro žádnými a věcné zájmy jenom na povrchu a pro osobní dekoraci. S lítostí pozoruji, že mezi nimi blbnu.*“²⁸⁶ Jak nabídl text výše, představitelka dlouho žila v mužském prostředí, které ji formovalo a utvářelo její genderové normy. Vnitřní konflikt autorky, kdy se cítí, že se

---

²⁸⁴ VACKOVÁ, Růžena. *Ticho s ozvěnami: Dopisy z vězení z let 1952-1967*. ed. Marie Valtrová. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 140.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 74.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 81.

mezi ženami „blbne“, odráží její frustraci z toho, že se nemůže plně identifikovat s ženským prostředím, ve kterém se nachází. Tato frustrace ukazuje na psychologické důsledky genderové izolace a nevhodné přizpůsobení se genderovým normám. Text také naznačuje, jak genderové předsudky a stereotypy mohou ovlivnit individuální vnímání a hodnocení chování a zájmů jiných lidí, což přispívá k širší genderové diskriminaci. Uznání těchto předsudků a práce na jejich překonání může být klíčová pro podporu rovnosti a lepšího pochopení různých genderových perspektiv.

Vyrovnaní se se smrtí vlastního otce je pro Růženu těžké, otec byl pro ni velkým vzorem a oporou, v dopise z července 1965 píše Růžena své setře: „*Sepluško, snad se přeci uvidíme, u tatínka a s ním. Poprosila jsem pana náčelníka útvaru, abych mohla jet na pohřeb... Neslíbil mi sice určitě, že mi bude účast povolena, dal mi však jasně najevo, že by snad zařídil, abych diskrétně eskortou mohla být převezena z Pardubic na pohřeb.*“ Z toho úryvku je patrné, že měla povolené navštívit svoji rodinu a otcův pohřeb. Například Albíně Palkoskové-Wiesengerové to bylo na její žádost zamítnuto. Růžena Vacková tak měla šanci naposledy vyprovodit svého otce na jeho cestě a sejít se s vlastní rodinou. Povolenu měla na jeden den, na pohřeb ji doprovázel dozorce. Ve vězení, kde jsou návštěvy omezené a komunikace s rodinou výrazně zredukovaná, se smrt blízkého člověka stává zvláště bolestivým a komplikovaným zážitkem. V takovém kontextu je proces smíření se se ztrátou nejen emocionálně vyčerpávající, ale také naplněný frustrací. Další komplikací je, že povolení k účasti na pohřbu, i když s jistými ústupky, jako je diskrétní eskortní převoz, může být vnímáno jako nedostatečné nebo symbolické, neplní plně potřebu osobního rozloučení. Tato možnost, byla často zatížena byrokracií a represivními opatřeními, která mohou umocnit pocit bezmoci a vyčlenění.

Co se týče lesbismu, Dagmar Šimková o něm během 60. let mluví, jako o nové evoluci. Ženy se vžívaly do role těhotných, vycpávaly si břicha a předstíraly zvracení. Ženy se vžívaly do pocitu, že mají svůj vlastní rodinný život. Vězenkyně prožívaly lásku, žárlivost, rozvody, kupovaly v kantýně panenky a věřily, že to jsou jejich miminka.²⁸⁷ Vězeňské prostředí, které je přísně kontrolované a oddělené od běžné společnosti, vytváří situaci, kde jsou tradiční genderové role znovu inscenovány, ale také přetvářeny. V tomto případě lze vidět, že ženy se snaží udržet si nebo vytvořit pocit normality a stability v prostředí, kde jsou jim tyto role odepřeny. Je to jakýsi druh psychologického úniku nebo copingového mechanismu²⁸⁸, který

---

²⁸⁷ ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha: Orbis, 1991, s. 91.

²⁸⁸ *Copingum mechanismus* je strategie, kterou lidé používají k zvládnutí stresu a nepříjemných situací, jde o vyšší stupeň adaptace a vyrovnávání se se zátěží.

jim umožňuje přetvářet svoji realitu v prostředí, které je jinak velmi omezené a represivní. Lesbické vztahy zde nejsou jen výrazem sexuální orientace, ale také způsobem, jak si ženy vytvářejí intimitu, podporu a sociální struktury v izolovaném a nepřátelském prostředí věznice. V tomto kontextu se ženy ve věznici „vžívají“ do tradičních genderových rolí (těhotná žena, matka, manželka).

V dopise ze srpna 1966 Jana Krejcarová píše svým přátelům Julii a Zbyňkovi: „*Prosím Vás, rozumějte mi teď trochu a nezlobte se na mne, že toho tolik chci: nestěžuji si na nic, opravdu ne, ani na zimu, ani na nedostatek. Ale celá moje situace by se rychle vyřešila, kdybych mohla s někým mluvit. Proto jsem potom, co jsem si podřezala žíly, dostala svolení k mimořádné návštěvě... Myslela jsem, že by mohl přijet Ladislav, čekám ho denně, kdyby přijel, mohl by pro mě zařídit něco z těch věcí, které jdou projednávat jen ústně. A ještě něco, Julie: jestli budeš mluvit s Ladislavem, zeptej se ho, jestli vůbec četl mé dopisy, neodpověděl mně. A prosím Tě, vycházej z toho, že mi záleží na tom, abych nepřišla o Štěpána, ano?*“²⁸⁹ Čtvrtý manžel Ladislav Lipanský byl společně s Janou odsouzen také za zanedbání povinné péče, ale podmíněně. Jana vyjadřuje silnou touhu po komunikaci a podpoře, což naznačuje její pocit osamělosti a izolace. Její žádost o návštěvu směřovaná k Ladislavovi a její frustrace z nedostatečné komunikace s ním ukazují, jak genderové normy a právní systémy ovlivnily její schopnost činit rozhodnutí a vyjadřovat se. Jana zdůrazňuje svou obavu, že přijde o Štěpána, což reflektuje její frustraci ve vězení, jelikož s tím nemůže nic udělat. Snaží se tedy alespoň kontaktovat osoby, které by jí mohly pomoci, a dát vědět, jak se jejímu synovi Štěpánovi daří v dětském domově, kam, jak lze vyvozovat z dopisů Jany, byl nejspíše umístěn.

Po delší odmlce dopisy Jany pokračují v prosinci 1966, dopis je adresovaný Julii a Zbyňkovi ve kterém se píše: „*Prosím Tě, ještě mě napadlo, že jsem zapomněla Zbyňka poprosit o zprávu o Štěpánovi, jestli můžeš, tak než mi budete psát, tam zavolej, jestli je živ a zdrav. V domově by také mohli vědět co Ladislav dělá.*“²⁹⁰ Tímto dopisem Jana navazuje na svůj dopis ze srpna 1966, kdy se ptá na svého syna, jak se mu daří. V dopise se autorka zajímá o syna, v textu se odráží silná potřeba a touha po kontrole nad situací, která jí byla odebrána v důsledku jejího odsouzení, a výkonem trestu. Žádost, aby byla informována o zdraví Štěpána, zdůrazňuje její roli matky a obavy o blaho jejího dítěte, což je v kontrastu s jejím současným bezmocným postavením. Situace vykresluje prostředí vězení Jany z hlediska genderové a sociální dynamiky, kde jsou ženy, zejména matky, často posuzovány podle jejich schopnosti pečovat o

---

²⁸⁹ ČERNÁ, Jana. *Tohle je skutečnost (básně, prózy, dopisy)*. Praha: Torst, 2016, s. 380.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 381–382.

děti, a to i v případě, že jsou omezeny v možnosti ovlivnit svou situaci. Jana i přesto, že byla odsouzena, chce bránit nebo ovlivnit svůj osud a osud svého dítěte.

V dopise z 25. ledna 1967 Jana Krejcarová-černá píše: „... *Pokud jde o Ladislava: nikdy za mnou na návštěvě nebyl a v současné době jsme v plném rozvodovém řízení. Pokud jde o Briefe an Milena – tedy mi sem psalo nakladatelství AVU, ale ještě jsem jim neodpověděla. Prosím zařizuj tyto věci tak, jak uznáš za vhodné, máš k tomu moji veškerou důvěru.*“²⁹¹ Jana v dopise Jaroslavě Vondráčkové zdůrazňuje, že ji Ladislav nikdy nenavštívil, což může naznačovat určitou distanci nebo neochotu ze strany Ladislava, což by mohlo být spojeno s genderovými normami týkajícími se emocionálního odstupu nebo nezájmu. V dopise je zmíněno, že Jan je v plném rozvodovém řízení s Ladislavem. To naznačuje, že mezi nimi existuje konflikt, což může být spojené s genderovými rolemi a očekáváními v manželství. Rozvod je často spojen s vyjednáváním moci, majetku a péče o děti, což jsou oblasti, kde genderové normy hrají významnou roli. I když text není explicitně genderově zabarvený, je možné z něj odvodit určité genderové implikace, které ovlivňují, jak jsou jednotlivé situace vnímány a řešeny. Zmínka o komunikaci s nakladatelstvím AVU může naznačovat, že Jana má určitou profesionální roli nebo zájem v oblasti literatury nebo publikování. Z toho lze vyčíst, že i přesto, že Jana je ve vězení, má zájem a je schopná zařizovat záležitosti týkající se běžného života.

V dopise z února 1967 Jana Krejcarová-Černá své přítelkyni píše: „*Milá Slávinko, dostala jsem včera Zbyňkův dopis, ve kterém mi taky hned píše, abych napsala jednak do nakladatelství Academia ohledně dopisů Franze Kafky mámě, jednak abych Ti poslala plnou moc k vyřizování všeho ostatního...*“²⁹² Jana Černá v tomto dopise informuje o změnách, které nastaly ohledně vydání její nové knihy, text není genderově zabarven. V dopise se píše o pracovní stránce Janina života mimo vězení, Jana se tak snaží být v kontaktu s děním venku, mimo věznici. Text také představuje její zájem o její profesi a ukazuje, jakou změnou prošla ve vězení za půl roku odnětí svobody. Z kontextu dopisu vyplývá, že je Jana klidnější a připravená znovu čelit životním překážkám a starat se o svoji rodinu.

V další části dopisu Jana reflektuje svou pozici, kterou zaujala vůči Ladislavovi, který se jí neozval a neodepisuje jí na její dopisy. Z kontextu dopisů čtenáři není známo, co Ladislav právě dělá a jestli navštěvuje syna Štěpána v dětském domově. Jana píše přítelkyni Slávce: „... *Prosím Tě, varuj před ním taky lidi okolo, zejména ty lidi, kteří se kdy snažili nám pomoci, to znamená Milu Doležalovou, Hrabala, Adu Hoffmeistera a podobně, protože jsem si téměř*

---

²⁹¹ ČERNÁ, Jana. *Tohle je skutečnost (básně, prózy, dopisy)*. Praha: Torst, 2016, s. 389–390.

²⁹² Tamtéž, s. 391–294.

*jistá, že by mohli na Ladislava jediné doplatit. Je to moje vina, vzala jsem si grázla...*²⁹³ Vztahy v tomto dopise dominují, Jana píše svoje osobní pocity ohledně Jaroslava. Negativní obraz partnera vytváří ostrou hranici mezi ním a ostatními, které Jana vnímá jako potenciální oběti jeho negativního vlivu. Zároveň mluvčí zaujímá odpovědnost za ochranu svých přátel a spojenců, čímž aktivně rozděluje vztahy na ty, které je třeba chránit, a na Ladislava, který představuje hrozbu.

Situace popsaná v dopise odráží určité genderové dynamiky, zejména ve způsobu, jakým Jana přebírá odpovědnost a vyjadřuje pocit viny za volbu partnera. Jana přebírá vinu za negativní situaci, což je typické pro genderovou dynamiku, kde se ženy často cítí odpovědné za selhání ve vztazích. Jana také zaujímá roli ochránkyně, když varuje ostatní před nebezpečím, čímž potvrzuje tradiční roli ženy jako pečovatelky, která se stará o bezpečí a blaho komunity.

Jana v dopise dále píše: *„Díky abstinenci co do fenmetrazinu jsem značně ztloustla, ztratila zoufalý a utrápený výraz a v podstatě vypadám skoro jako normální člověk... V podstatě jsem nesmírně ráda, že jsem se tu octla, prospělo mi to a bylo mi to dost zapotřebí, i když se těším domů víc, než Ti vůbec můžu napsat. Honza.*²⁹⁴ Jana vnímá změny, které postřehla na svém těle. Zmiňuje ztloustnutí jako výsledek abstinence od fenmetrazinu²⁹⁵, což může poukazovat na společenský tlak na ženský vzhled a tělesnou kontrolu. Účinek fenmetrazinu je založen na uvolňování noradrenalinu a dopaminu v centrálním nervovém systému, tato látka byla v padesátých letech klasifikována jako silné narkotikum. Ženy jsou často pod tlakem, aby udržovaly určitou tělesnou konstituci, což může vést k užívání látek, jako jsou stimulanty a narkotika. Změna vzhledu, kterou Jana prožívala, naznačuje úlevu z opuštění extrémního stavu, ale zároveň naráží na to, jak silně jsou vzhled a tělo spojeny s identitou a hodnotou ženy. Toto napětí mezi zdravím a vzhledem může být interpretováno jako odraz genderově podmíněných očekávání týkajících se toho, jak by žena měla vypadat a cítit se ve svém těle.

Obsah dopisu nám poskytuje vhled do toho, jak jsou genderové normy a očekávání vnímány a internalizovány. Změny ve vzhledu a emocionálním výrazu jsou popsány tak, že odrážejí jak úlevu a zlepšení, tak i vědomí společenských tlaků na tělo a vzhled. Současně dopis Jany Krejcarové můžeme vnímat jako osobní transformaci a proces nápravy ve vězení. Z pohledu vězení a nápravy lze konstatovat, že Jana se těší na návrat domů, je vděčná, že jí v této tíživé situaci pomohli přátelé a že jí někdo naslouchá.

---

²⁹³ ČERNÁ, Jana. *Tohle je skutečnost (básně, prózy, dopisy)*. Praha: Torst, 2016, s. 394.

²⁹⁴ Tamtéž.

²⁹⁵ *Fenmetrazin* byl v bývalém Československu předepisován pro svoje účinky uvolňování dopaminu v centrálním nervovém systému.

3.4.3 Hygiena, ženské potřeby a nemoci

V říjnu roku 1963 Růžena Vacková píše své sestře Jiřině: „*Ty víš, Sepluško, že jsem na parfěmy nebývala, ale teď, co nutně páchnu, už tím nasátím šatstva a všeho nepostižitelnými pachy, toužím po vůních až nezřízeně. Tvá Mokonic.*“²⁹⁶ Z hlediska genderové analýzy tento text ilustruje, jak ženy ve věznici čelily specifickým výzvám spojeným s nedostatečnou hygienou a jak jejich touha po vůních odráží hlubokou potřebu sebeúcty a osobní péče v represivních podmínkách. Může také naznačovat, jak tradiční genderové normy, které kladou důraz na vzhled a vůni, zůstávají významné i v prostředí, kde jsou tyto aspekty vážně omezeny. Společné prostory byly často přeplněné, což vedlo k nedostatečné ventilaci a hromadění nepříjemných pachů. Nedostatečné možnosti údržby osobní hygieny vedly k zápachu, který se stal běžným problémem, a tím i k negativnímu vlivu na psychické a fyzické zdraví vězeňkyň.²⁹⁷

Z dopisů Růženy z vězení jí žádné větší nemoci netrápily, snad jen chodidla, v květnu 1956 píše domů rodině s prosbou o zařízení objednávky ortopedických bot: „*Mí drazí, milovaní, tatínku, Maruško, sestřičko a kluci drazí, dnes píšu vlastně jen ,obchodně‘. Jak snad už víte, dostala jsem teď dvě povolenky: na studijní pomůcky a na boty. Doufám, že Vám to nebude příliš k obtíži. Nežádala jsem předtím o boty v domnění, že to není závažné a že se to snad vyřídí před ordinací. Ale mám nohy čím dál horší (nebojte se však, není to nic hrozného, jde jenom o normální mobilitu a neúnavnost) a ortopedické boty na míru budou až za tři čtvrtě roku. Proto musím zatěžovat Vás, drahoušci milí. Slyšela jsem, že otec poslal už hotovou práci domů a mám velikou radost. Blahopřeji a moc pozdravujte. Zde nejsou takové studijní možnosti. Člověk spíš pracuje mluvením. Vždyť píšu klečíc u židle. Jeden malý stoleček, i pracovní, sotva stačí celému množství. Už ani neusiluji tam psát.*“²⁹⁸ V závěru dopisu, gratuluje otci k jeho dokončení práce, lituje sebe sama, že nemá dobré pracovní podmínky, aby mohla rozvíjet svoje archeologické bádání. Zmínka o žádosti na boty a studijní pomůcky ukazuje na její snahu udržet si určitou úroveň osobní péče a vzdělání i v extrémně omezených podmínkách. Zároveň se objevuje frustrace z nedostatku adekvátních pracovních podmínek, což reflektuje širší téma, jak genderové normy a očekávání ovlivňují každodenní život a přístup k základním potřebám. Píše o svých fyzických obtížích, které jsou zmíněny s lehkým nadhledem, ale i tak naznačují významný problém, který podtrhuje genderovou realitu.

---

²⁹⁶ VACKOVÁ, Růžena. *Ticho s ozvěnami: Dopisy z vězení z let 1952–1967*. ed. Marie Valtrová. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 78

²⁹⁷ Tamtéž.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 103

3.4.4 Propuštění a adaptace na život po vězení

Vlivem amnestií bylo propuštěno mnoho žen z vězení, které se poté musely adaptovat na běžný život. Adaptace na běžný život po propuštění vězně z vězení vedla k nervozitě a měla psychologický dopad. Propuštění sebou neslo důkladný úklid na cele, který nesl název „Filcunk“. Důkladný úklid cely spočíval v přerozdělení cenností jako jídlo, cigarety mezi spoluvězenkyně, věci si nemohly ženy nechat pro sebe. Vězenkyně si nemohly z vězení odnést ani své dopisy nebo napsané paměti. Zdroj pro sepsání knihy *Vězeňské přednášky* politické vězeňkyně Růženy Vackové jí pomáhaly z vězení odnést Dagmar Šimková a Jiřina Zábranová, zašité v deskách malého cestovního kufříku.²⁹⁹ Po absolvování výstupních a administrativních kroků se mohla vězeňkyně dostat na svobodu. Pro propuštění politické vězenkyně dostávaly oblečení, ve kterém do vězení přišly, stávalo se tedy, že jim byla často zima, když byly propuštěné na svobodu. Existovaly prodeje spotřební zboží, které jezdily jako zavážka do věznic, a vězenkyně si tak mohly zakoupit oblečení nové.³⁰⁰ Přejít ze světa vězení do běžného života nebyl jednoduchý, pro většinu politických vězenkyň to znamenalo přeskočit patnáct let života, podle toho, jak dlouho byly vězněné, a adaptovat se na nové prostředí, zaměstnání, bydlení a lidi okolo sebe.

Dagmar Šimková nebyla kvůli svému hrdému chování propuštěna ani na velkou amnestii v květnu 1960. V posudcích, které se dochovaly v jejím vězeňském spise, o ní bachaři opakovaně píší: „*Má drzé chování k příslušníkům, do pracovního soutěžení se nikdy nezapojila, je inteligentní a sebevědomého vystupování. Účel převýchovy není plněn, neboť odsouzená zůstává krajně zaujata vůči lidově demokratickému zřízení a tímto postojem se netají.*“³⁰¹ Z vězení vyšla až v roce 1966.³⁰² Když se jí v době Pražského jara zeptal advokát, proč měly na sebe ve vězení tak přísná měřítka a dělaly si tím všechno ještě těžší, odpověděla mu po pravdě: „*Chtěly jsme si udržet morální integritu.*“³⁰³ Zpětně Dagmar jeho otázka vedla k tomu, že hledaly ideály svobody proti neúprosné autoritě. Věřily, že pomáhají tvořit novou dobu. I fanatismus je možnost přežití. O své nové práci autorka napsala: „*Pracuji v sodovkárně v podmínkách Ivana Denisoviče, ale ani mi to nějak nevadí, člověk si prostě zvykne. Našla jsem si únik, učím se, mám dělat v květnu státnici z angličtiny.*“³⁰⁴ S další marginalizací ženství se Dagmar Šimková setkává po odchodu z vězení, kdy dva roky pracuje v sodovkárně. Lidé si

---

²⁹⁹ VACKOVÁ, Růžena. *Vězeňské přednášky*. Praha: Archiv Univerzity Karlovy, 1999, s. 260.

³⁰⁰ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991.

³⁰¹ ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*, s. 8.

³⁰² Tamtéž.

³⁰³ VACKOVÁ, Růžena. *Vězeňské přednášky*. Praha: Archiv Univerzity Karlovy, 1999, s. 260.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 8

na ni ukazují, dívají se na ni jako na vyvržence společnosti a z platu je jí odečítán dluh za volné neděle ve vězení, kdy nepracovala kvůli své víře.

Během 60. let se v Pardubické ženské věznici uvolňuje režim, Albína Palkosková-Wiesenbergerová píše o dovolených z vězení: „*Novinkou ve vězeňském životě a lákadlem hlavně pro mladé dívky bylo poskytování dovolených. Byl to opět jeden ze způsobů, jak lámat páteře a získávat informace. Jak lákavé! Moci opustit věznici, setkat se dokonce se členy rodiny, nebo si jen tak vyjít do Pardubic a posadit se do kavárny.*“³⁰⁵ Nabídka opustit vězení a setkat se s rodinou a zažít běžné radosti byla použita jako nástroj psychologického nátlaku, který využíval tradiční ženské touhy po sociálních vazbách a péči o rodinu. Tento přístup ukazuje, jak byly ženy cíleně vystavovány taktikám komunistické ideologie, jež zneužívaly jejich genderově podmíněné potřeby, aby je přiměly k poddajnosti a získávání informací. Běžně tato dovolená byla vězenkyni dovolena pod podmínkou, že bude donášet na svoje spoluvězenkyně, další podmínkou pro podmínečné propuštění mohl být fakt, že vězenkyně přijala vstup do komunistické strany a věrnost státu.

V roce 1960, jak to vnímaly politické vězenkyně, začal i těm nejoddanějším a nejpevnějším z nich cyklický rytmus vězení působit jako nesnesitelný. Vězenkyně se často ocitaly v psychických obtížích, protože jim vězeňské prostředí připadalo monotónní a bezvýhodné. „*Za několik týdnů je vyvoláno několik žen, které se stěhují na blok B a půjdou domů, blok A zůstává.*“³⁰⁶ Začalo se konečně něco dít, žádná z vězenkyň nevěděla konkrétně co. Vězenkyně byly vystaveny specifickým formám psychické manipulace a nejistoty, které se projevovaly skrze náhlé změny a nejisté naděje na propuštění, což mělo za cíl narušit jejich duševní odolnost a podkopat jejich víru ve spravedlnost. Očekávání na základě změn, jako je přesun na blok B, ukazuje na genderově podmíněné emocionální reakce, kde naděje a strach byly záměrně využívány k posílení kontroly nad ženami v represivním režimu. Potom bylo vězenkyním oznámeno, že ženy v bloku B budou všechny propuštěny za pár týdnů. „*Byly jsme propuštěny s Jiřinou týž den 11. května 1960... Jdu sama po nástupišti... Nikdo na mě nečeká.*“³⁰⁷ Takové byly první dojmy Albíny Palkoskové-Wiesenbergerové po propuštění, neměla žádné přímé žijící příbuzné.

V červnu 1967 Jana Krejcarová-Černá žádá svoji přítelkyni o zaslání nějakého oblečení kvůli blížícímu se propuštění: „*Milá Slávko, moc Tě prosím o zaslání oblečení pro výstup – neměla bych v čem jít domů. Co tu mám, nemohu obléci... A hlavně 7. VII. t. r. přijdu, takže si*

---

³⁰⁵ PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991, s. 75.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 78.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 81.

všechno povíme.“³⁰⁸ V návaznosti na tento dopis Jana děkuje svojí přítelkyni Slávce, že jí je nápomocna v zařizování formalit, které Jana ze své pozice vězenkyně není schopna zařídit. V dopise Jana také žádá přítelkyni o opatření výtvarných potřeb, akvarelů, štětců a nitrolaku, až bude doma, využije je pro svoji zakázku. Jana se tak před svým propuštěním z věznice snaží připravit na pracovní stránku svého života, což ukazuje na její snahu udržet si pracovní identitu a aktivitu i po propuštění. Její žádost o opatření výtvarných potřeb ukazuje, jak se i v obtížných podmínkách Jana snaží přizpůsobit a plánovat svou budoucnost v kontextu společenských a profesních rolí, které tradičně bývají spojeny s genderovými očekáváními. Jana tímto způsobem vyjadřuje nejen touhu po obnovení své profesní činnosti, ale také potřebu zachovat kontrolu nad svou profesní identitou a osobním rozvojem, což je zvláště významné v kontextu jejího předchozího omezeného postavení. Oblečení pro výstup naznačují její materiální a sociální zranitelnost, která je častým prvkem životních podmínek žen ve vězení. Oblečení zde symbolizuje nejen praktické potřeby, ale i pocit důstojnosti a normality, který bude klíčový při jejím návratu a adaptaci do společnosti.

V dopise z června 1967 píše Jana Krejcarová-Černá přítelkyni Slávce: „*Psal mi Ladislav a jeho rodiče za mnou byli se Štěpánkem. Ale to všechno až ústně.*“³⁰⁹ Jana potřebuje sdělit své přítelkyni, že ji navštívil její manžel a že se jejich rodinná situace začíná měnit. Dopis od Ladislava nám není k dispozici, je tedy těžké si představit co v něm stálo. Z dalších řádek dopisu od Jany je ale patrné, že jí její manžel psal ohledně budoucí návštěvy, na kterou vezme i syna Štěpána a svoje rodiče. Dále v dopise Jany z června 1967 se píše: „... *Pokud jde o Ladislava, k jeho rodičům pojedou jenom na návštěvu, ale vcelku se staroušci zachovali hezky, starají se o Štěpána, byli tu za mnou a přivedli mi ho ukázat a prohlásili, že pokud jde o mě, tedy dají Štěpku jedině mně, a nikomu jinému. ... Tak, či onak se zdá, že spolu budeme přese všechno zase, nakonec to snad ani není tak nepochopitelné, ale to opravdu už ústně.*“³¹⁰ Jana v dopise Slávce píše o změně, která nastala po návštěvě manžela Ladislava a jeho rodiny. V první části dopisů Jana líčí vztah k Vladislavovi a jejich neúspěšné manželství, které vede k rozvodu. Po návštěvě je však Jana obměkčena a hledá východiska, jak jejich vztah zachránit, už kvůli dětem. Genderová role Jany je v dopise reflektována zejména v kontextu rodiny a péče o dítě. Rodiče Ladislava jsou zobrazeni jako ti, kdo mají moc rozhodnout o tom, kdo bude pečovat o Štěpána, jelikož ho po odsouzení dali do jejich péče. Po návštěvě dojde k vzájemné domluvě rodičů a prarodičů Štěpána, kdo převezme péči o Štěpána po propuštění Jany z vězení.

---

³⁰⁸ ČERNÁ, Jana. *Tohle je skutečnost (básně, prózy, dopisy)*. Praha: Torst, 2016, s. 395.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 396.

³¹⁰ Tamtéž, s. 397–398.

Rodina Vladislava naznačuje kulturní očekávání, že ženy mají pečovat o děti, což odpovídá tradičním genderovým stereotypům. Nicméně, s ohledem na vězeňské prostředí, v němž dopisy vznikaly, a účel odsouzení Jany, nelze na tento kulturní stereotyp plně spoléhat.

Pokud jde o péči o dítě, rozhodnutí prarodičů a převzetí Štěpána Janou zpět do péče poukazuje na její vliv a důležitost v rodině. Kromě toho zmínky o tom, že určité věci budou sděleny adresátce ústně, naznačují osobní a citlivý charakter této situace, kde genderové role ovlivňují nejen jednání postav, ale i způsob jejich komunikace. „*Moc se na Tebe těším, a Bond'u, na Zbyňka a na Prahu, na ulice a na to, že zase budu doma. Těch posledních 14 dní se mi hrozně vleče, ale taky utečou a budu u vás.*“³¹¹ Jana v dopise dále Slávce píše, že se na ně těší a také na to, až bude mít svoji životní etapu ve vězení za sebou.

Náprava žen v 60. letech zohledňovala nejen zločiny vězenkyň, ale také psychologické a sociální faktory, které vedly k jejich činu. Vzhledem k tomu, že ženy často čelily odlišným sociálním tlakům než muži, je důležité zaměřit se na specifické potřeby, včetně duševního zdraví, emocionální podpory a rehabilitace zaměřené na porozumění jejich činům v kontextu jejich životních zkušeností. Po propuštění z vězení čelily ženy potížím při znovu začlenění do společnosti, což znamená, že nápravná opatření by měla zahrnovat i dlouhodobou podporu, která jim pomůže překonat sociální izolaci a stigmatizaci. Z pamětí politických vězenkyň vyplývá, že proces reintegrace po propuštění nebyl ze strany vězeňského systému propracovaný.

I přesto, že se během 60. let v Pardubické ženské věznici uvolnil vězeňský režim, politické vězenkyně zůstávaly ve vězení a represe ve věznici se nijak nezměnila. Byly rozmístěny mezi kriminální vězenkyně, včetně prostitutek a vražedkyň, což politickým vězenkyním dost ztěžovalo život. Vězněné ženy čelily neustálému psychickému tlaku ze stran dozorců. Tento tlak často vedl k vážným psychickým problémům, které měly dlouhodobé následky. Po okupaci v srpnu 1968 došlo opět k zostření režimu a mnohé vězenkyně byly znovu vystaveny represím, což vedlo k další vlně zatýkání a věznění. V závěrečných stránkách knihy *Byly jsme tam taky* Dagmar Šimková píše: „*Nebojte se, chci se vás zeptat na váš případ, budete mít obnovu soudu a rehabilitaci. Váš případ je příkladem porušení socialistické zákonnosti.*“³¹² Následně po amnestii vyhlášené v roce 1966 byl zbytek trestu Dagmar prominut a byla propuštěna na svobodu. Atmosféra Pražského jara se promítala do politického uvolňování a vězenkyně v Pardubické věznici tak měly konečně naději na propuštění.

---

³¹¹ ČERNÁ, Jana. *Tohle je skutečnost (básně, prózy, dopisy)*. Praha: Torst, 2016, s. 398.

³¹² ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha: Orbis, 1991, s. 99.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce podává pohled pro porozumění zkušeností politických vězenkyň, které byly v 50. a 60. letech 20. století ve vězení v Pardubicích. Diplomová práce se zabývá otázkou, zda sledované paměti, dopisy a memoáry potvrzují, nebo zpochybňují tradiční genderové normy ve společnosti a jakým způsobem se formují genderové identity v prostředí vězení. Vězeňský prostor se tak stává faktorem, který ovlivňuje konstrukci genderových rolí, které vězenkyně spoluutvářejí.

V první polovině teoretické části bylo vymezeno historické období komunismu z hlediska politických, sociálních a ekonomických změn. Ideologie usilující o vytvoření beztřídní společnosti, jejímž cílem bylo zrušení soukromého vlastnictví a dosažení rovnosti mezi lidmi, často prostřednictvím revolučních prostředků, represe a násilí, je známá jako komunismus. Záměrem nastínění počátku totalitní doby v Československu bylo představit ucelený pohled na období 50. a 60. let, kdy se zavedla kontrola společnosti pomocí cenzury tisku nebo politické procesy, které byly vedené proti třídním nepřátelům státu. Postupně se komunistický režim začal uvolňovat, a to s příchodem Pražského jara. Zavedením rehabilitace politických vězňů se komunistický režim více liberalizoval. Trestněprávní perzekuce a tábory nucených prací se proměňovaly podle toho, jak se komunistický režim utužoval. Ve vězení se humanistické změny projeví v oblasti sebereflexe, zvyšování odbornosti a důrazu na dodržování socialistických zákonitostí. Byl zřízen v roce 1967 Ústav penologický, díky jehož založení začalo do vězení přicházet větší množství kvalifikovanějších pracovníků. Vězenkyně se tak ocitaly v monitorovaném prostoru s dohledem a nucenou disciplínou, která měla vést k jejich účelné nápravě.

V druhé polovině teoretické části jsme vymezily použitou metodologii a přístupy bádání této práce. Komparativní metoda ve třetí části práce poukázala na rozdíly ve věznici Pardubice během 50. let a 60. let. Druhou použitou metodou vědního přístupu v analýze zkušeností vězňených žen byla genderová analýza, která pracuje s ženskou zkušeností jako předmětem výzkumu. Metoda genderování se zaměřila na výzkum konkrétních okamžiků vězenkyň s odkazem na historický kontext komunismu a obecně charakterizovala produkci genderu ovlivněnou mocenskými vztahy ve vězení. Praktická část byla ve svém úvodu zaměřena na představení politických vězenkyň, kterým se v diplomové práci věnujeme. Třetí část práce nabídla pohled na to, jak sledovaný výběr vězenkyň mohl postřehnout odlišný diskurz vězeňské každodennosti v různých časových úsecích. Jak napovídá sestavená tabulka A v příloze, podle které jsme se v práci časově orientovali, do vězení ženy přicházely v různých letech. Po roce

1948 bylo zatčeno několik tisíc lidí z politických důvodů, mezi nimi byly i Dagmar Šimková, Růžena Vacková, Jiřina Zábranová, Albína Palkosková-Wiesenbergerová, Vojtěcha Hasmandová a Jana Krejcarová-Černá v Pardubické ženské věznici. Ženy jako vězenkyně jsou zobrazovány jako nositelky morálních hodnot, což zvyšuje šok a odsouzení, když se těchto hodnot zřeknou. Po konfrontaci jednotlivých pramenů jsme dospěli k závěru, že každá kniha paměti z vězení je odlišná a dokládá tak osobitý otisk vězenkyně na každodennost v Pardubické ženské věznici. V zásadě vězeňskou zkušeností v této práci je chápán souhrn zážitků, pocitů a situací, které vězenkyně prožívaly během svého uvěznění. Tato zkušenost zahrnuje fyzické, psychické, emocionální a sociální aspekty života ve vězení a má často hluboký dopad na identitu osobnosti a budoucí život vězenkyně.

Pomocí komparativní metody a srovnání dvou desetiletí ve věznici bylo dokázáno, že si Pardubická ženská věznice prošla vývojem z hlediska historických změn a vězeňské humanizace. Metoda komparace z pohledu genderového hlediska ve vězení ukázala, jak se měnila situace ve vězení při vyhlášených amnestiích v období 50. a 60. let. Resistence žen ve vězení spočívala v nesouhlasu s omezováním lidských a náboženských svobod. Komunistický režim zvláště potlačoval náboženské aktivity, které v očích ideologie byly kontrarevoluční. Jeptišky a řadové sestry ve vězení neměly k dispozici základní náboženské potřeby jako kříž a misál, často byly také trestány v korekci za odmítání práce v neděli, kdy byly zvyklé chodit do kostela. Vlivem nedostatečných hygienických podmínek v ženském vězení Pardubice se pořádaly hladovky, které měly tyto situace zlepšit. Ta největší proběhla v roce 1954, díky které se podnítila diskuze ohledně krutého zacházení s vězenkyněmi a zlepšily se i stravovací podmínky. Politické vězenkyně čelily nejen obecné represi, ale také specifickým formám útlaku spojeným s jejich genderovou identitou. Prostředí vězení reflektuje přítomnost ideologické moci, která se v kontextu sledovaného historického úseku 50. a 60. let odráží na systému vězení i na jednotlivých zkušenostech politických vězenkyň.

Většina žen popisovala v pamětech lesbické vztahy, které se ve vězení utvářely. Pokud se těchto vztahů vězenkyně přímo neúčastnily, připisují vinu těchto změn nedostatku kontaktu jedince s druhým člověkem a nemožnosti tak utvářet rodinné vazby, což vedlo k nepřirozenému utváření genderových identit a mělo tak negativní dopad na vztahy mezi vězenkyněmi. Ženy se k lesbickým vztahům leckdy uchýlovaly z důvodů psychického strádání. Odlišným kontrastem oproti tomu byla vězeňská univerzita, která vystihuje klíčový aspekt ženské rezistence a schopnosti udržet si vnitřní integritu navzdory externímu tlaku a represím komunistického systému. Pro Pardubické vězenkyně byla tato škola významným počinem, univerzita se utvářela okolo intelektuálního okruhu Růženy Vackové, přednášky probíhaly na toaletách, kam nemohli

dozorci docházet. Tento neformální vzdělávací systém se stal symbolem odhodlání a solidarity, který pomáhal vězenkyním v zachování lidské důstojnosti tváří v tvář represivnímu režimu.

V rámci práce jsme vyzorovaly opakované vytváření a udržování ženské genderové identity prostřednictvím každodenních činů, chování a interakcí v přísně kontrolovaném a genderově odděleném prostředí. Vězeňská zkušenost ovlivňovala vztahy s ostatními vězenkyněmi, dozorci a vnějším světem. Ve vězení může docházelo k vytváření sociálních hierarchií mezi vězenkyněmi, vznikali konflikty a také pevná přátelství. Vztahy s rodinou a přáteli mimo vězení mohly být narušeny, což často vedlo k sociální izolaci a psychické nepohodě. Vězení často provázelo ženy pocity zoufalství, beznaděje, frustrace a ztráty. Na druhé straně mohla být vězeňská zkušenost také zdrojem vnitřní síly, odhodlání nebo pocitu solidarity s ostatními vězenkyněmi. Vězenkyně se musely přizpůsobit tvrdým podmínkám vězeňského života, což často vyžadovalo rozvoj strategií přežití, jako jsou snaha o udržení psychické odolnosti, vyhýbání se konfliktům nebo nalezení způsobů, jak se vyrovnat s izolací. V pamětech nejsou spoluvězenkyně vykresleny jako pouze *feminní*, což zpochybňuje představu, že společnost je formována výhradně mužskou nadvládou. Genderová analýza poukázala na to, že i když byly ženy ve vězení vystaveny fyzickému a sociálnímu útlaku, jejich duševní a emocionální odolnost byla silnou formou odporu vůči systému, který se snažil potlačit jejich individualitu a osobní hodnotu. Vězeňská zkušenost měla dlouhodobé následky i po propuštění. Adaptace vězenkyně na běžný život zahrnovala obtíže při reintegraci do společnosti, stigmatizaci, problémy s nalezením kvalitního zaměstnání, pokračující psychické problémy nebo zhoršení vztahů s rodinou. Vězeňská zkušenost je tedy komplexním fenoménem, který ovlivňoval mnoho aspektů života žen ve vězení a jejich osobní identitu.

Zajisté vězenkyně a jejich pohledy a názory nejde plnohodnotně generalizovat, odlišovaly se jak věkově, svým původem nebo předchozím zaměstnáním, jak popisuje tabulka v příloze. Pro tuto práci byl nejdůležitější vhled a nastínění chápání pojmu ženská vězeňská zkušenost, přičemž bylo důležité zohlednit různé druhy vězeňské každodennosti. Mohu říci, že mě hluboce fascinuje zkoumání vězeňských zkušeností žen a politických vězenkyň v 50. a 60. letech, a to zejména z perspektivy genderu. Zajímavá je hlavně myšlenka, jaký vliv měl systém vězení na vnímání a prožívání genderu jednotlivců, včetně otázek týkajících se sexuality, ženské marginality, násilí a genderové diskriminace.

Závěrem lze shrnout, že tato práce zkoumala souvislost mezi používáním síly ideologické moci, která se přenášela do vězeňského systému. Výsledky naznačují, že odloučení vězenkyň od okolního světa mělo negativní vliv na jejich sebevědomí a vedlo k vyšší míře nespokojenosti. Je důležité si uvědomit, že vězení bylo a je silným nástrojem pro cílenou

přeměnu člověka, jeho těla a sebepřijetí, což promítla třetí část práce. Budoucí studie by se mohla zaměřit na analýzu adaptace vězenkyní v běžném životě po propuštění z vězení, jak je vězení ovlivnilo psychicky v dalších letech života a čemu se ve svém životě po propuštění věnovaly.

RESUMÉ

This thesis provides a perspective for understanding the experience of women political prisoners who were in prison in Pardubice in the 1950s and 1960s. The thesis answers the question of whether the sources, letters and memoirs confirm or dispute traditional gender norms in society and how gender identities are formed in the prison environment. The prison space thus becomes an active feature in the construction of gender roles that women prisoners co-construct.

In the first half of the theoretical part, the historical period of communism was defined in terms of political, social and economic changes. The ideology that sought to create a classless society, aiming to abolish private property and achieve equality among people, often through revolutionary means, repression and violence, is known as communism. The intention of outlining the early totalitarian era in Czechoslovakia was to present a comprehensive view of the period in the 1950s and 1960s when censorship or political trials were introduced against class enemies of the state. Gradually, the communist regime began to loosen its grip with the advent of the Prague Spring. With the introduction of the rehabilitation of political prisoners, the communist regime became more liberalised. Criminal persecution and forced labour camps were transformed as the communist regime consolidated. In prison, humanist changes were manifested in the areas of self-reflection, increased professionalism, and emphasis on adherence to socialist laws. The Institute of Penology was established in 1967, and as a result, more qualified staff began to enter to the prison. Women prisoners thus found themselves in a monitored area with supervision and enforced discipline designed to lead to their effective reformation.

In the second half of the theoretical part we defined the methodology and research approaches used in this thesis. The comparative method in the third part of the thesis highlighted the differences in the Pardubice prison during the 1950s and 1960s. The second method we used to scientifically approach the experiences of women prisoners was "gender analysis", which works with women's experience as the object of research. The gender method focused on researching specific moments of women prisoners with reference to the historical context of communism and generally characterized the production of gender as influenced by power relations in prison. The practical part of the thesis focused on introducing the female political prisoners who are the focus of the thesis. The experimental reading offered a look at how the observed selection of female prisoners could perceive the diverse colour of everyday life in the Pardubice Women's Prison at different points in time, as suggested by the compiled Table A in

the appendix, which we used to orient the thesis in time. After 1948, several thousand people were arrested for political reasons, including Dagmar Šimková, Růžena Vacková, Jiřina Zábranová, Albína Palkosková-Wiesenberger, Vojtěcha Hasmandová and Jana Krejcarová-Cerná in Pardubice Women's Prison. Women as prisoners are portrayed as bearers of moral values, which increases the shock and condemnation when they renounce these values. After confronting the different sources, I have concluded that each book is different and thus demonstrates the distinctive imprint of women prisoners on everyday life in Pardubice Women's Prison. Essentially, the prison experience in this thesis is understood as the totality of experiences, feelings and situations that female prisoners lived during their incarceration. This experience encompasses physical, psychological, emotional and social aspects of prison life and often has a profound impact on the personal identity and future life of the female prisoner.

Using a comparative method and comparing two decades in prison, it was shown that Pardubice Women's Prison has evolved in terms of historical changes and prison humanization. The method of comparison in terms of gender in prison showed how the situation in prison changed during the amnesties declared in the 1950s and 1960s. Women's resistance in prison was based on their opposition to restrictions on human and religious freedoms. The communist regime particularly repressed religious activities that were counter-revolutionary in the eyes of the ideology. Nuns and ordinary sisters in prison were denied basic religious paraphernalia such as the cross and missal, and were often punished in correction for refusing to work on Sundays when they were accustomed to going to church. As a result of the poor sanitary conditions in the Pardubice women's prison, hunger strikes were organized to improve these situations. The largest one took place in 1954, which stimulated discussion about the cruel treatment of women prisoners and improved the food conditions. Women political prisoners faced not only general repression but also specific forms of oppression linked to their gender identity. The prison environment reflects the presence of ideological power, which, in the context of the researched historical period ~~under study~~ in the 1950s and 1960s, is reflected in the prison system and in the individual experiences of women political prisoners.

Most of the women described in their memoirs the lesbian relationships that were formed in prison. If the women prisoners were not directly involved in these relationships, they attributed the blame for these changes to the individual's lack of contact with another person and the inability to form family ties, which led to the unnatural formation of gender identities and thus had a negative impact on relationships between women prisoners. Women often resorted to lesbian relationships for reasons of psychological hardship. In stark contrast, the

prison university captures a key aspect of women's resistance and ability to maintain their inner integrity despite the external pressure and repression of the communist system. For the Pardubice women's prison, the school was a persona, the university was formed around the intellectual circle of Růžena Vacková, lectures were held in toilets where the guards could not enter unannounced. This informal education system became a symbol of commitment and solidarity that helped women prisoners maintain their human dignity in the face of a repressive regime.

Throughout the thesis, we have observed the repeated construction and maintenance of their gender identity through everyday actions, behaviours and interactions in a tightly controlled and gender-segregated environment. The prison experience influences relationships with other female prisoners, guards and the outside world. In prison, social hierarchies can be created between female prisoners, and conflicts as well as strong friendships are formed. Relationships with family and friends outside prison can be disrupted, often leading to social isolation and psychological discomfort. Prison is often accompanied by feelings of despair, hopelessness, frustration and loss. On the other hand, the prison experience can also be a source of inner strength, determination or a sense of solidarity with other women prisoners. Women prisoners had to adapt to the harsh conditions of prison life, which often required the development of survival strategies such as trying to maintain psychological resilience, avoiding conflict or finding ways to cope with isolation. In the memoirs, female prisoners are not portrayed as exclusively feminine, challenging the notion that society is shaped solely by male domination. Gender analysis has shown that although women are subjected to physical and social oppression in this environment, their mental and emotional resilience is a powerful form of resistance to a system that seeks to suppress their individuality and personal worth. The prison experience can have long-lasting effects even after release. Adaptation can include difficulties in reintegrating into society, stigmatisation, problems finding employment, ongoing psychological problems or deterioration in relationships with family. The prison experience is therefore a complex phenomenon that has affected many aspects of women's lives in prison and their personal identities.

Certainly the prisoners and their views and opinions cannot be fully generalised; they differed in age, background and previous employment, as described in the table in Appendix A. For this thesis, insight and outlining an understanding of the notion of the female prison experience was paramount, and it was important to consider various aspects related to the theme of prison everyday life. I can say that I am deeply fascinated by exploring the prison experiences

of women and political prisoners in the 1950s and 1960s, particularly from a gender perspective, and the effects of imprisonment on individuals' perceptions and experiences of gender, including issues of sexuality, female marginality, products of violence and gender discrimination.

In conclusion, this thesis has explored the link between the use of ideological power that has been transferred to the prison system. The results suggest that the separation of women prisoners from the outside world may have a negative impact on their self-esteem and lead to higher levels of dissatisfaction. It is important to note that prison can also be a powerful tool for purposeful transformation of the person, their body and self-acceptance. Future studies could focus on discovering new methods of punishing women in prison from a more liberal psychological perspective that will promote positive body perception, and the subsequent adaptation of female prisoners in everyday life. The work could also further focus on a larger sample of female prisoners and on a more extensive investigation in terms of changes in penological research over the period under review.

POUŽITÁ LITERATURA

PRIMÁRNÍ LITERATURA

1. ČERNÁ, Jana. *Tohle je skutečnost (básně, prózy, dopisy)*. Praha: Torst, 2016. ISBN: 978-80-7215-523-1.
2. HASMANDOVÁ, Vojtěcha. *Jsem v dlani Boží: dopisy z vězení*. Brno: Cesta, 2013. ISBN: 978-80-7295-171-0.
3. KUKLOVÁ-JÍŠOVÁ, Božena. *Krásná nemá paní*. Praha 2002. ISBN: 978-80-86078-95-3.
4. PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Nebyl to jen sen*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 1991. ISBN 80-7130-007-1.
5. PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína. *Tři životy: osudy žen staropražského rodu*. Praha: B. Just: Pluto, 1998. ISBN:80-901841-2-X.
6. ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky*. Praha: Orbis, 1991. ISBN: 978-80-9026-023-8.
7. VACKOVÁ, Růžena. *Ticho s ozvěnami: dopisy z vězení z let 1952-1967*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994. ISBN: 8085795108.
8. VACKOVÁ, Růžena. *Vězeňské přednášky*. Praha: Archiv Univerzity Karlovy, 1999. ISBN: 80-238-4327-3.
9. ZÁBRANOVÁ, Jiřina. *Ohlédnutí*. Praha: Torst, 1994. ISBN: 80-85639-20-3.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

10. BURSÍK, Tomáš. *Ztratily jsme mnoho času – Ale ne sebe!: životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006. ISBN: 80-86621-25-1.
11. BURSÍK, Tomáš; PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a VILÍMEK, Tomáš. *Třídní (ne)spravedlnost: proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020. SBN 978-80-88292-60-9.
12. BUTLER, Judith. *Závažná těla: O diskurzivních mezích pohlaví*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN: 978-80-246-3325-1

13. CULLER, Jonathan. *Krátký úvod do literární teorie*. Brno: Host, 2002. ISBN: 978-80-7491-233-7.
14. ČORNEJ, Petr. *Dějiny zemí Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha: Paseka, 1992. ISBN: 80-85192-30-6.
15. FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN: 80-86019-96-9.
16. GJURIČOVÁ Adéla. *Uvědomělé kichotiády. Politické myšlení Růženy Vackové. Soudobé dějiny 2005, 12 (2), 285-308. Dostupné z: <https://sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2005/02/02.pdf>*
17. HROCH, Miroslav. *Hledání souvislostí - Eseje z komparativních dějin Evropy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2016. ISBN 978-80-7419-232-6.
18. KAČOR, Miroslav. *Svědění hrdinů*. V Praze: Rybka, 2009. ISBN 978-80-87067-80-2.
19. KALÁBOVÁ, Květoslava a Vladimír KALÁB. *Historie zemské donucovací pracovní a věznice pro ženy v Pardubicích*. Praha: Vězeňská služba České Republiky, 2005. ISBN 80-239-7661-3.
20. LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007. Knihovnička LexisNexis. ISBN 978-80-86920-24-5.
21. MOCNÁ, Dagmar a PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.
22. MORISS, Pam. *Literatura a feminismus*. Praha: Host, 2000. ISBN 80-86055-90-6. Dostupné online: Moravská zemská knihovna v Brně. Dostupné online: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:d4cab630-f211-11e7-a97b-005056827e51?page=uuid:8ea03b20-05c2-11e8-9854-5ef3fc9ae867>.
23. OAKLEY, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6.
24. PERNES, Jiří. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. ISBN 978-80-7325-154-3.
25. PEROUTKOVÁ, Ivana. *Ženy, co se nedaly: 25 pozoruhodných českých osobností*. V Praze: Coobook, 2020. ISBN 978-80-7544-947-4.
26. POUSTA, Zdeněk. In: *Vězeňské přednášky*, Růžena Vacková. ISBN 80-238-4327-3.
27. KALIVODOVÁ, Eva a MAŘÍKOVÁ, Hana (ed.). *Společnost žen a mužů z aspektu gender: [sborník studií vzniklých na základě semináře Společnost, ženy a muži z aspektu gender pořádaného Nadací Open Society Fund Praha]*. Praha: Open Society Fund, 1999. ISBN: 80-238-4770-8

28. KOLDINSKÁ, Kristina. *Gender a sociální právo: rovnost mezi muži a ženami v sociálněprávních souvislostech. Beckova edice právní instituty*. Praha: C.H. Beck, 2010. ISBN: 978-80-7400-343-1
29. PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti: nerovný souboj vědy, politiky a humanity 1965-1992*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4926-9.
30. PINEROVÁ, Klára. *Do konce života: političtí vězni padesátých let - trauma, adaptace, identita. Po válce*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017. ISBN isbn978-80-87912-87-4.
31. PINEROVÁ, Klára. *Šedesátá léta ve vězeňství: sebereflexe, profesionalizace a expertizace. Online. In: Proměny vězeňství v českých zemích v letech 1965–1992. Systémové a individuální adaptace*. 2020. Dostupné z: https://www.abscr.cz/wp-content/uploads/2021/03/Pineroва_5.pdf. [cit. 2024-08-28].
32. STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. V Praze: Scriptorium. Praha: 2014. 978-80-87271-87-2.
33. ŠTRÁFELDOVÁ, Milena. *Trestankyně: příběh Růženy Vackové*. Praha: Mladá fronta, 2016. ISBN 978-80-204-3999-4.
34. TOMEK, Prokop. *Dvě studie o československém vězeňství 1948-1989: vývoj systému agenturní činnosti ve vězeňských zařízeních československého komunistického režimu 1948-1989: budování a vývoj věznic StB v období 1948-1952*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2000. ISBN:80-902885-0-2.
35. ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha: Academia, 2009. Průhledy (Academia). ISBN 978-80-200-1752-9.

INTERNETOVÉ ZDROJE

36. *O Janě Černé či Honze Krejcarové, ale taky Janě Ladmanové*. Online. Divoké vino. Dostupné z: <https://www.divokevino.cz/2206/ladman.php>. [cit. 2024-08-28]. - <https://www.divokevino.cz/2206/ladman.php>
37. *Amnestie v letech 1953-1962*. Online. Dostupné z: https://www.totalita.cz/vez/vez_hist_amnestie.php. [cit. 2024-08-28].

38. *Klub 231*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Klub_231. [cit. 2024-08-28].
39. *Charta 77*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1clav_Havel. [cit. 2024-08-28].
40. *Maďarské povstání*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ma%C4%8Farsk%C3%A9_povst%C3%A1n%C3%A1D. [cit. 2024-08-28].
41. *Marshallův plán*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Marshallův_plán. [cit. 2024-08-28].
42. *Dagmar Šimkovou věznili komunisté 14 let. Svobodu našla až v Austrálii*. Online. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/dagmar-simkovou-veznili-komuniste-14-let-svobodu-nasla-az-v-australii-8155163> .. [cit. 2024-08-28].
43. *Sjezd KSSS*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/XX._sjezd_KSSS. [cit. 2024-08-28].
44. VADAS, Martin. *Kdo jinému jámu. Rudolf Slánský* [online]. ČT, 2020-11-23 [cit. 2020-11-23]. Filmový dokument. Dostupné online. Wikipedia.
45. *Únor 1948*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Únor_1948. [cit. 2024-08-28].
46. *Ústava Československé socialistické republiky*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ústava_Československé_socialistické_republiky. [cit. 2024-08-28].
47. *Kolderova komise*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Kolderova_komise. [cit. 2024-08-28].
48. *Pražské jaro*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pražské_jaro. [cit. 2024-08-28].

49. *Alexander Dubček*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Alexander_Dubček. [cit. 2024-08-28].
50. *Klub angažovaných nestraníků*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Klub_angažovaných_nestraníků. [cit. 2024-08-28].
51. *Václav Havel*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Václav_Havel. [cit. 2024-08-28].
52. *Časopis Svědectví*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Svědectví_\(časopis\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Svědectví_(časopis)). [cit. 2024-08-28].
53. *Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského*. Online. Dostupné z: <https://www.boromejky.cz>. [cit. 2024-08-17].
54. *Svíčková demonstrace*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Svíčková_demonstrace. [cit. 2024-08-29].

PERIODIKA

55. DOLEŽALOVÁ, Markéta. *Boromejka Vojtěcha Antonie Hasmandová: politická vězeňkyně a bojovnice za náboženská práva a svobody. Paměť a dějiny*. 2015, roč. 9, č. 4, s. 81-88. ISSN 1802-8241. Dostupné také z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1504/081-088.pdf>.
56. ELŠÍKOVÁ, Monika. "Měla jsem se stydět, že jsem žena--": osudový příběh Dagmar Šimkové. *Revue politika*. 2008, roč. 6 (19), č. 3, s. 20-24. ISSN 1214-0899. Dostupné také z: <https://www.cdk.cz/casopisy/revue-politika-32008>.
57. GJURIČOVÁ, Adéla. *Umělé kichotiády: politické myšlení Růženy Vackové. Soudobé dějiny*, 2005, roč. 12, č. 2, s. 285-208, 404. ISSN 1210-7050. Dostupné také z: http://www.usd.cas.cz/wp-content/uploads/sd_2_2005.pdf.
58. HALÍK, Tomáš, Růžena Vacková. *Dopis generálnímu tajemníkovi OSN*. *Salve: Revue pro teologii a duchovní život* 1, 2005, s. 99–101.
59. JUNGMANNOVÁ, Lenka. *Jak píší ženy? A2: kulturní týdeník*. 2008, roč. 4, č. 30, s. 6. ISSN 1801-4542. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2008/30/jak-pisi-zeny>. [cit. 2024-06-13].

60. KERBR, Jan. *Ženy, držte huby!*. Online. *Uni*. 2023, roč. 33, č. 3, s. 15. ISSN 1214-4169. Dostupné z: <https://www.magazinuni.cz/divadlo/zeny-drzte-huby/>. [cit. 2024-06-13].
61. PORKERTOVÁ, Hana. *Trampoty s trampoty. Co nám dnes neříká Judith Butler a proč má stále cenu ji číst, Gender, Rovné příležitosti, výzkum*, 2016, roč. 18, č. 1. 2016.
62. SKÁLOVÁ, Helena a ŠIMKOVÁ, Lenka. *Literatura s feministickou a genderovou problematikou je stále žádanějším zdrojem informací*. Online. *Čtenář*. 2009, roč. 61, č. 4, s. 131-133. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://svkkl.cz/ctenar/archiv/2009>. [cit. 2024-06-13].
63. VACKOVÁ, Jarmila. *Osud a dílo Růženy Vackové*. Online. *Umění*. 1992, roč. 40, č. 6, s. 438-449. ISSN 0049-5123. Dostupné z: <https://kramerius.lib.cas.cz/uuid/uuid:3ba3342c-cbb9-4aaf-9d71-bb18247b32c8>. [cit. 2024-06-11].
64. VEBER, Václav. *O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí. Securitas imperii*. 2010, roč. 16, s. 10-29. ISSN 1804-1612. Dostupné také z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/securitas-imperii/no16/008-029.pdf>.
65. VOHRYZEK, Josef. Svědectví. *Literární noviny*. 1992, roč. 3, č. 43, s. 4. ISSN 1210-0021. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNIII/3.1992/43>.

AKADEMICKÉ PRÁCE

66. HAVLÍČKOVÁ, Petra. *Politické procesy z padesátých let minulého století*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Brno 2008/2009, s.95.
67. SÜSSEROVÁ, Kateřina. *Pardubická ženská věznice v literárních textech*. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, 2022.

SEZNAM PŘÍLOH

A: Tabulka – Vězenkyně v průběhu času

B: Pardubická ženská věznice v 50. a 60. letech 20.století a fotografie politických vězenkyň.

C: Dopisy

1. Vojtěcha Hasmandová

2. Růžena Vacková – Dopis Růženy Vackové psaný náměstkovi vnitra 11. listopadu 1961.

PŘÍLOHA A:

Seznam časových dat nástupu do výkonu trestu politických vězenkyň v Pardubické ženské věznici

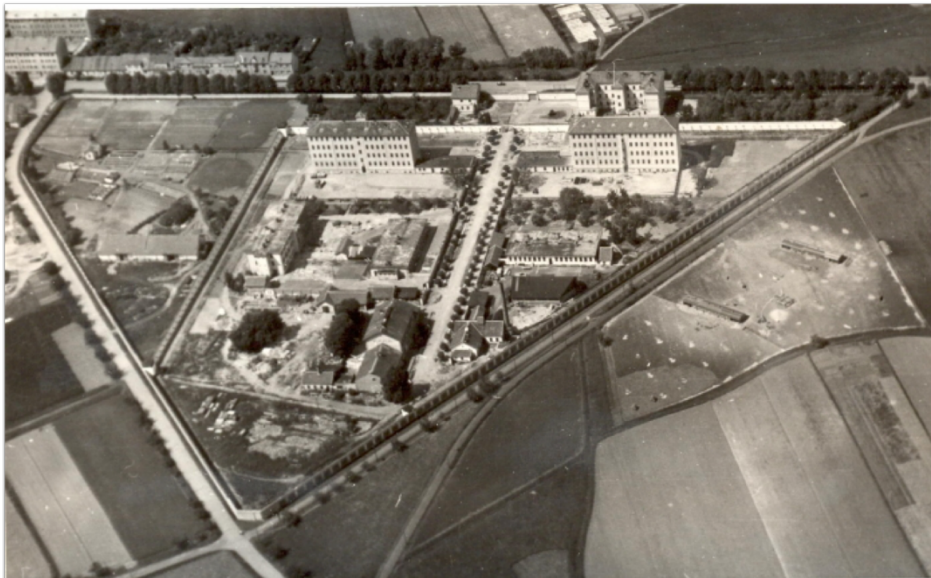
Jméno a příjmení vězenkyň	Rok narození	Povolání	Věk zatčení	Rok zatčení	Čas ve vězení	Datum nástupu do výkonu trestu v Pardubicích	Rok propuštění	Věk propuštění	Děti	Rok úmrtí	Rok vydání paměti/dopisů/memoárů
Dagmar Šimková	1929	Studentka, zdravotnice, výtvarná umělkyně	19 let	1952	18 let	02/1954	04/1966	37 let	-	1995	1980
Růžena Vacková	1901	Profesorka klasické archeologie a dějin umění FF UK Praha	50 let	1951	22 let	1952	1966	65 let	-	1982	1994
Jiřina Zábranová	1903	Učitelka, politička	46 let	1949	10 let	25/3/1952	05/1960	57 let	1	1974	1994
Albína Palkosková-Wiesenbergrová	1908	Novinářka Národní Fronty	41 let	1949	15 let	03/1952	05/1960	52 let	-	2002	1991
Vojtěcha Hasmanová	1914	Sestra řádu sv. Karla Boromejského	38 let	1952	15 let	09/1952	05/1960	46 let	-	1988	2013
Jana Krejcarová-Černá	1928	Spisovatelka, matka a bohémka	38 let	1966	1 rok	1966	1967	39 let	5	1981	2016
Dagmar Skálová	1912	Aktivistka a skautka	37 let	05/1949	20 let	1952	1965	53 let	-	2002	-
Božena Kuklová-Jíšová	1929	Spisovatelka, básnička	25 let	1954	10 let	1954	1960	31 let	2	2014	2002
Helena Kučerová	1910	sekretářka	23 let	1950 (1960)	15 let	1950	05/1960 (1966)	50 let, ve vězení	-	1966	-
Jiřina Štěpničková	1912	Divadelní a filmová herečka	40 let	1952	15 let	1951	1960	48 let	1	1985	-
Nina Svobodová	1902	Česká spisovatelka katolické orientace	47 let	10/1949 (06/1961)	15 let 6 let	1952	05/1960 (07/1967)	65 let	-	1988	1971

PŘÍLOHA B:

B Pardubická ženská věznice v období 50. a 60. let 20. století a fotografie představitelek.³¹³

1. Letecký pohled na věznici Pardubice 50. léta – nyní je věznice obestavěna sídlištěm.

2. Věznice Pardubice nyní.

³¹³ Zdroj obrázků: Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-pardubice/fotogalerie/historicke-fotografie>.

1. Růžena Vacková při nástupu do vězení.³¹⁴

2. Dagmar Šimková při nástupu do vězení.³¹⁵

³¹⁴ VACKOVÁ, Růžena. *Vězeňské přednášky*. Praha: Archiv Univerzity Karlovy, 1999, s. 245.

³¹⁵ Tamtéž, s. 259.

3. Náměstí Pardubické ženské věznice, 50. léta.

4. Život v Pardubické ženské věznici.

5. Práce na pletárně v Pardubicích.

6. a 7. Budovy Pardubické ženské věznice, 50. léta.³¹⁶ rozestavěná stavba bloku „B“.

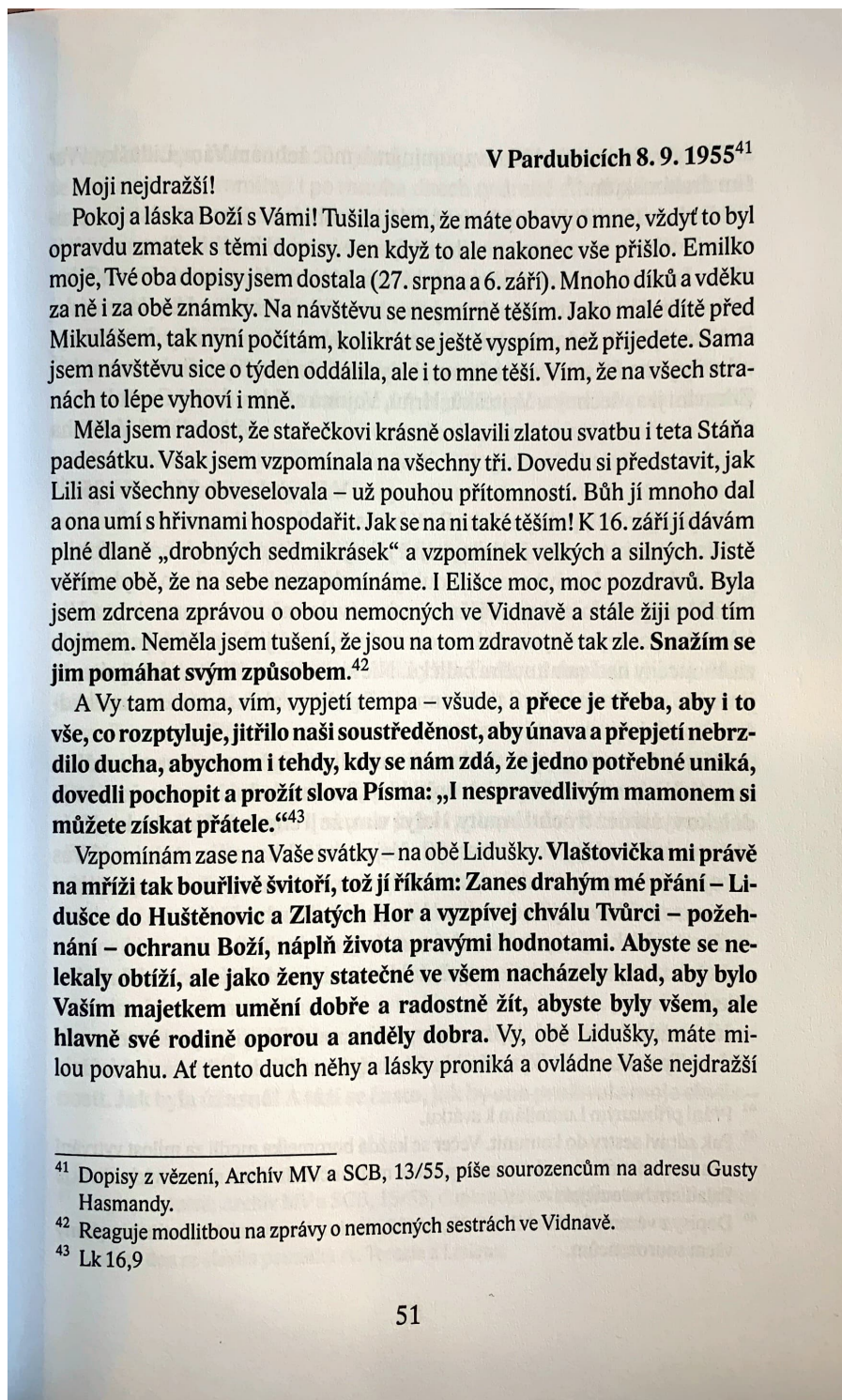

³¹⁶ Zdroj obrázků: Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-pardubice/fotogalerie/historicke-fotografie>.

PŘÍLOHA C:

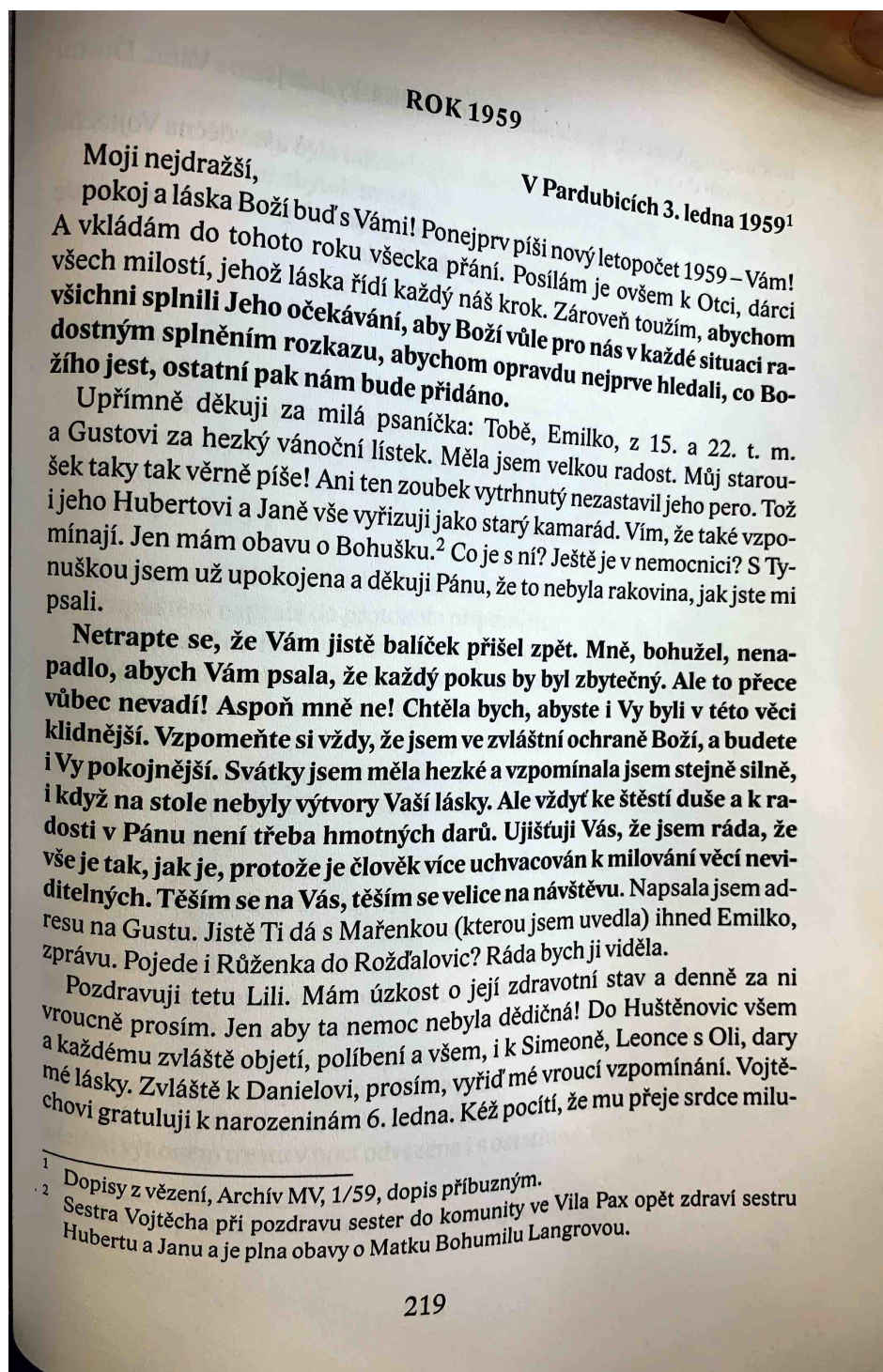
1 Dopisy – Vojtěcha Hasmandová

1. Hasmandová Vojtěcha - dopis rodině z 8. 9.1955.³¹⁷

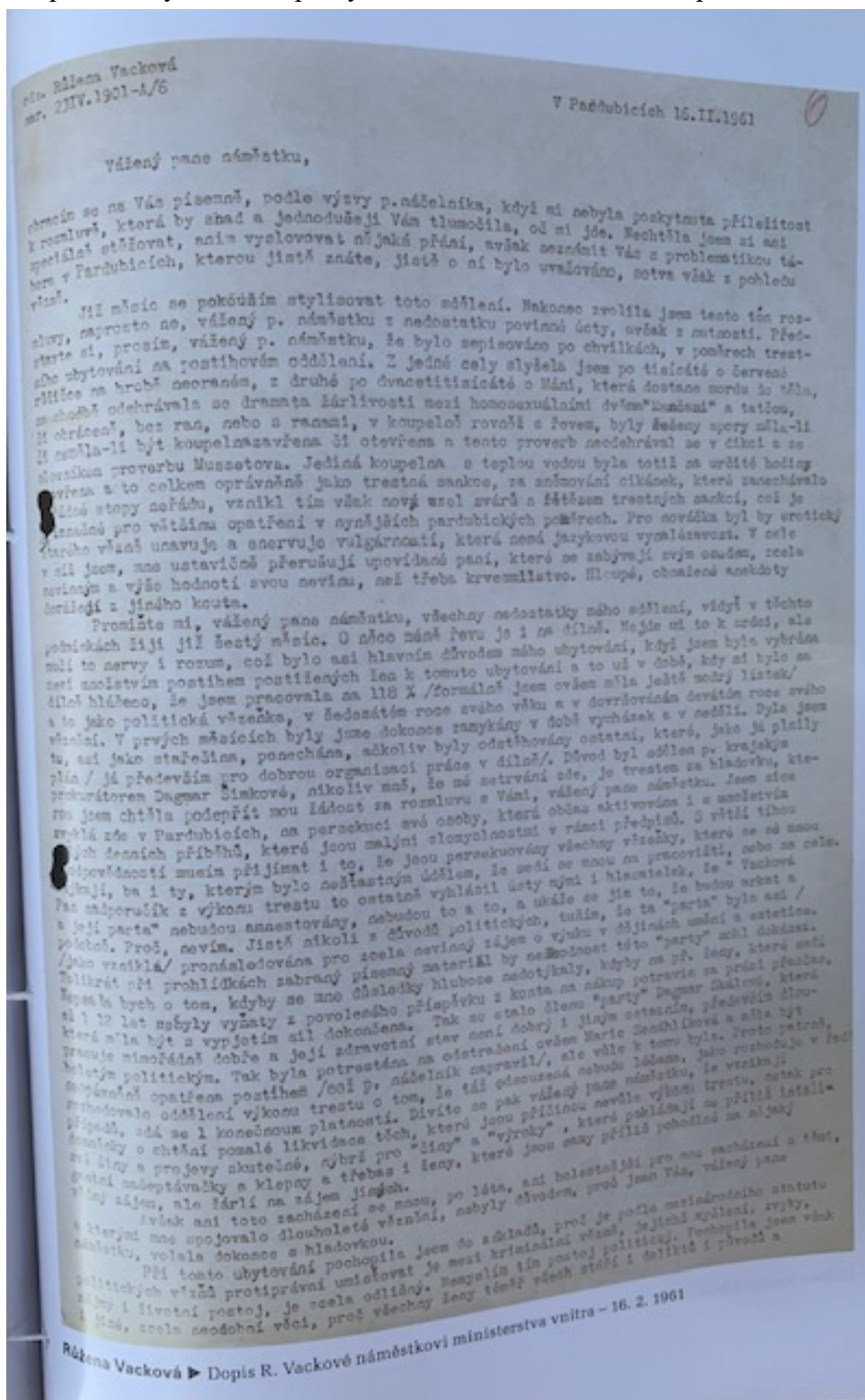
³¹⁷ HASMANDOVÁ, Vojtěcha. *Jsem v dlani Boží: dopisy z vězení*. Brno: Cesta, 2013, s. 51 PORKERTOVÁ, Hana. *Trampoty s trampoty. Co nám dnes neřiká Judith Butler a proč má stále cenu ji číst, Gender, Rovné příležitosti, výzkum*, 2016, roč. 18, č. 1. 2016.

2. Hasmandová Vojtěcha - dopis rodině z 3. 1. 1959.³¹⁸

³¹⁸ HASMANDOVÁ, Vojtěcha. *Jsem v dlani Boží: dopisy z vězení*. Brno: Cesta, 2013, s. 219.

3. Dopis Růženy Vackové psaný náměstkovi vnitra z 11. listopadu 1961.³¹⁹

³¹⁹ BURSÍK, Tomáš. *Ztratil jsem mnoho času – Ale ne sebe!: životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, s. 152-155.

smyšlená říkájí, že pobyt v Pardubicích je nesnesitelný. Proč? Výkon trestu sice stěhuje výkon trestu, ale velmi citelná to pociťuje jenom několik politických, které jsou v nemi-
lých. Proč? Vídyí kromě těch malých slonovců v rámci předpísaí vcelku není flagrantních
případů nezdrženosti. Proč? Protože jsou tu v nelidské stísněnosti nakupeny ženy od ala-
stivých do patnáctiletých stažen /a těch i těch je mnoho/; od dívoček k ženám civi-
lizovaným i s těmi mladými znobkama civilizace mezi velkoměstskými příživnicemi, ženy
nejprotichůžnějších svyklostí, stupňů pochopení, životní orientace a mravní úroveň. Každá
z těchto skupin má svou problematiku osobní i sociální a vrány na sebe, ještě se prohlubují
v chybách, sklonech a neřestech. Tak vzniká rozpor mezi posádkou nápravného tábora a mezi
skutečností, že každá z těchto skupin žen musí zápasit, aby udírela, má-li jí, svou úroveň
dobra a nebytí vrána hlouběji do svých neřestí, vadných sklonek a chyb. Zde se zhoršuje ne-
napravuje, nebo téměř vás, kromě jisté míry zevního působení. Horší sklony v lidech jsou,
zvadá nechtěně, rozvíjejí. Nedobrotě poměry na pracovištích a konflikty jsou způsobovány ve-
zvadá a kořistnickými sklony; kořistnice se dobře hodí. Je to ovšem krátkodobé vše vám,
že dobrá organizátorka práce, která ví, co lze a co nelze udělat, má nakonec lepší úspěchy,
protože dá každému vhodnou práci a nezakládá její delším předvídat a předvídat práci voli-
tativně, tím, že požaduje a slibuje nemožná. Obdobné přetváření nesociálních a protispo-
lečenských sklonek znamená zavedení "služeb" na blocích, které mají být nad pořádkem, konat
jakási strážní služby, zkrátka mají honit ty druhé. Jsou to jakási kápa, vážený pane náměst-
ku, snad to nebylo tak málo, protože tato pravomoc jedného pádu byla demokraticky dána
řídím mezi věmi. Praxe dopadla, zejména na blocích, jak bydlím nyní já, trochu jinak.
Nová služba podobá se navlasti výchově drábů, protože ty pánovitě, asociální a drsně
v rozkoši se vyřádí ve své moci a ty tišíjí, jemnější a vůbec slušnější, které neumějí čelit
hrubě nálezům vystavovány trestům za to, že neuměly vyhnat z koupelny, nerat se s nepo-
řádkem a vyrovnat se i s jinými požadavky. Zkrátka, věcka téměř opatření vytvářejí, ne-
vis proč, konflikty nechtěně i chtěně a jdou proti nápravě člověka. A kdybych na př. odmla
kazetakovou dozorčí službu, protože nejsem talentovaným drábem, ocitla bych se v konfliktu
s v trestu.

Volala jsem Vás však, vážený pane náměstku, ne pro uvedení pochopené věci - uvádím je
jako ilustraci prostředí, avšak pro skutečnou hrůzu z náuky homosexualitou, která ničí
mladé životy, má nešmoo, protože důsledky, jak víte jsou dlouhodobé a vedou k pomalé
degeneraci národa, a zde člověk má, bohužel, až příliš jasně, pozorovat látku, proces i
důsledky tohoto propadávání neřestí a hypersexualitě, z ješitnosti, z úniku, z romantismu,
z kořistnictví - z nedobrotě osobnosti. Kalíško kdy z vrozené dispozice. Spíše člověka ne-
vyjádří a tak se dostane mladá slušná žena, která nepracovala, na ubikaci mezi příživnic
z profese, je pak soustavně a bezděčně napojována cynickým poměrem k hodnotám života, kde
více je pátomostí, četa a věšlost přitěžuje hloupych a t.d. a tu: piše se domě atlé Midžejí
pak už jen s prospěchu, pak už skoro vůbec ne, neptá se ani už na děti, všechno je počítáno
okouzlení s počtá k nějakému obrátému "tatšovi". Uchvátila je přiběra mizotového
žítého života s pochybnými prožitky. V těch pohovorech jenom o zábavách je kráček k nesá-
né homosexualní erotice, která dává iluze bez říška, uspokojuje ješitnost, rozpoluje
domočku o hlubším a osobnějším pochopení, než které je s to dát muž. Váží je hry okouzlení,
hry lárlivosti a usmívání, vášnivých citůžně, erotické hry s nezdravě smáčí žen a
i docela dobrých lezabek i matek rodin jsou ženy v samé propasti nebytí. Na to čínají rutivo-
vané prostitutky a neřestí a kořistnice, pro které jejich oběti perou, perou se, pracují
a nakonec kradou. A jsou to právě ušlechtilější děvčata, která vidí v těchto vztazích jakousi
vyšší vyloučenost a všechna lepší hnutí zaměřují k bludné oddanosti. Proč je tolik pokusů
sebevražd, které nemají jiný důvod, než náladu pro nebytí? Vnáší jí sm také ty, které
nemyslnost svého života řeší "až už to nepájde, pověsím se". Ta slabší a jemnější to ve
obvlně beznaděje skusí dříve. Ale je tu - a v tom je nebezpečí - páda až příliš drobná.
Jsou to věci Vám známé, jistě jste je řešili - ale jejich kořeny i závažnost pochopí
jistě lépe ten, kdo liže tady.

Velitelství si toho všimá, trestá, zavírá, dává k soudu. Uvážte činná opatření. Nejsou
však důležitá, jednou za dva měsíce známé páry rozvádí, v dalších dvou, když nebyla vroba
druhá teorie, sváží se třeba do uzavřené ubikace na domah lože. Ty labilní jsou zvedavější.
Kláš z těchto krátkodobých teorií má své oprávnění. Škubání jejich střídní je bezhlavé a
lípí násmu. Náprava? Ne. A ti rozumní, lidštější a prozíravější s příslušnými jsou stejné
bezpečně jako spoluzáček. Příšlivě jim pokazí, co se ti odpovědnější pokoušeli, někdy
a úspěchem, napravit. Soušní procesy jsou jistě v řadě případů oprávněné, ale teprve neochou
rozlišit mezi kořistnicemi /většinou bisexuálními/ a mezi oběťmi, které jsou častou jsou
citovnější, a ušlechtilějších a čistších, které trpí úzkostí a steskem ze života. A tak smatek
a neochůtánu výkonu trestu zhoršuje stav, jen klepy triumfují manželství jsou rozbíjena,
dítí bez zájou ponechány v útulcích, mnohé mladé ženy zastanou se nikdy matkami, nebo budou

Růžena Vacková ► Dopis R. Vackové náměstkoví ministerstva vnitra - 16. 2. 1961

Promiňte váš paně námětku, že jsem Vás obrala o čas i tímto písemným podáním.
Nejí mi však dovoleno mlčet, kde se domnívám mít odpovědnost k slovu. Děkuji Vám upřímně
za příležitost.

ods. Růžena Vacková
23.IV 1901 - A/6
NPT Pardubice